

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์

เรื่องราชาธิราช

ตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

DCID LIBRARY

0000011127

ศ 801.954 ๔:๓

ว 546 ๖

ด-3

นิพนธ์กวีนิพนธ์

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่อง

ราชาธิราช

ตอน

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ตัวอย่างสื่อการเรียนการสอน
ศูนย์พัฒนาหนังสือ
ห้ามจำหน่าย

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่อง

ราชาธิราช

ตอน ตีทัพพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

องค์การค้ำของคุรุสภาจัดพิมพ์จำหน่าย

พิมพ์ครั้งที่ห้าสิบแปด พ.ศ. ๒๕๔๔

จำนวนพิมพ์ ๕,๐๐๐ เล่ม

ISBN 974-01-2489-5

คำนำ

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง นี้ กรมวิชาการได้คัดตัดตอนมาจากหนังสือพงศาวดารมอญ เรื่องราชาธิราช ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง(หน) สำหรับให้นักเรียนใช้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา วิชาภาษาไทย ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช ๒๕๒๑ (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓)

หนังสือเล่มนี้ เคยใช้เป็นหนังสือแบบเรียนสำหรับชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๑ ต่อมาได้เปลี่ยนให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒๔ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ นั้น กรมวิชาการได้ขอให้นางเกหลง พานิช เป็นผู้จัดทำ คำอธิบายประกอบ และนางศรีนาถ สุริยะ เป็นผู้ตรวจแก้ไข สำหรับการ พิมพ์ครั้งนี้ กรมวิชาการได้ปรับปรุงคำอธิบายเพิ่มเติมและกิจกรรมให้ เหมาะสมแก่ยุคสมัยมากยิ่งขึ้น

หนังสือนี้มีเนื้อหาแฝงด้วยคติ มีแนวคิดที่สร้างเสริมสติปัญญา และคุณธรรม เรียบเรียงขึ้นด้วยถ้อยคำอันไพเราะ กรมวิชาการหวังว่า ผู้อ่านจะได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเนื้อหาแง่คิดที่เป็นประโยชน์ ต่อไป

(นายสงบ ลักษณะ)

อธิบดีกรมวิชาการ

๓ กันยายน ๒๕๔๐

วันที่ ๒๒ พ.ค. ๒๕๔๕

เลขทะเบียน ๓๐๖๘/๘๓ ๓.๑

เลขเรียกหนังสือ ก ๘๐๑.๙๕๔ ม:๗

คำนำ

(เมื่อพิมพ์ครั้งแรก)

หนังสือฉบับนี้ เป็นหนังสือที่กรมศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ขึ้น เพื่อให้เป็นหนังสืออ่านประกอบประโยชน์แก่การศึกษาทางหนึ่ง มีหลายเรื่องในพวกเดียวกัน จัดเป็นสำหรับหนึ่ง ให้ชื่อว่า “หนังสืออ่านกวีนิพนธ์” เพราะเป็นหนังสือที่ท่านกวีแต่เก่าก่อนได้ร้อยกรองไว้ด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ได้เลือกที่โวหารและวิธีประพันธ์แปลกๆ คัดตัดตอนพิมพ์ขึ้นเฉพาะเป็นเล่มเล็กๆ เพื่อให้เบาราคาแก่นักเรียนที่จะซื้อหาไปเล่าเรียน และได้ตั้งใจตรวจอักษรและวรรคตอนโดยกวัดข้น อาจารย์จะใช้สำหรับให้นักเรียนหัดอ่านก็ได้ ให้เรียนศัพท์ก็ได้ บอกให้เขียนหรือเลือกใช้เป็นแบบฝึกหัดไวยากรณ์ ฝึกหัดการย่อความเรียงความในการแต่งหนังสือก็ได้ ทั้งจะได้เป็นเครื่องบำรุงความรู้ให้เจริญกว้างขวาง คือเมื่อมีหนังสืออ่านหนังสือเรียนมากอย่าง นักเรียนก็จำต้องเห็นมากได้ยินมากไปตั้งแต่เวลาเล่าเรียน แต่ให้ผู้ใช้ได้ถือเป็นแบบเรียนแต่เฉพาะฉบับที่กรมศึกษาธิการได้จัดพิมพ์ขึ้น เพราะเจ้าพนักงานต้องตรวจแก้ไขพิมพ์เสมอทุกๆ คราวที่จะสั่งให้พิมพ์ จึงจะยอมให้เป็นฉบับสำหรับเล่าเรียน ห้ามมิให้นักเรียนทั้งหลายใช้หนังสือเรื่องเดียวกันซึ่งไม่ได้พิมพ์ด้วยคำสั่งของกรมศึกษาธิการ อันกรมศึกษาธิการไม่ได้รับรองว่าถูกต้องนั้นเป็นฉบับเรียนเป็นอันขาด

กรมศึกษาธิการ

วันที่ ๑ สิงหาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๓ (๒๔๔๗)

วิสุทธสุริยศักดิ์

อธิบดี

เรื่องราชาธิราช บทนำเรื่อง

หนังสือเรื่องราชาธิราชเป็นร้อยแก้วเรื่องที่สองซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ร้อยแก้วเรื่องที่หนึ่งที่แต่งในยุคนี้คือหนังสือสามก๊ก

เรื่องราชาธิราชเป็นเรื่องจากพงศาวดารมอญ แต่บรรยายการสร้างอาณาจักรของพระเจ้าราชาธิราชพิสดารออกไปจากพงศาวดารมอญพม่า (ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมพระอภัยมณีรวบรวมแต่งใน พ.ศ. ๒๔๑๒) เป็นอันมาก

เหตุที่แต่งหนังสือเรื่องนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปรารภว่า พงศาวดารรามัญที่แปลออกจากภาษารามัญเป็นภาษาไทยถวายสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล นั้น แปลกเปลี่ยนกันกับที่เคยได้ยินมา จึงทรงพระราชนิพนธ์ดัดแปลงเรียบเรียงขึ้นใหม่ ดังปรากฏในตอนต้นของหนังสือนั้นว่า “ด้วยพระราชหฤทัยประสงค์จะให้เป็นที่ดานุหิตประโยชน์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองพระบาทผู้น้อยผู้ใหญ่ ฝ่ายทหารพลเรือนจะได้สดับจำไว้เป็นคติบำรุงสติปัญญาไปภายหน้า”

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการเรียบเรียงเรื่องราวราชาราช
ในคราวนั้น คือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระยาอินทรรักษ์คราช
พระภิรมย์รัศมี และพระศรีภุริปรีชา

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้

เมื่ออ่านแล้วยากที่จะวินิจฉัยว่าท่านผู้ใดแต่งตอนใด แต่
นับได้ว่าเป็นเรื่องดีใช้เป็นแบบอย่างในชีวิตคนได้ การวางเนื้อเรื่อง
เป็นไปตามลำดับไม่ก้าวก่าย อ่านเข้าใจง่าย สำนวนโวหารไพเราะ
สละสลวย เป็นตัวอย่างของการเรียบเรียงถ้อยคำทำนองร้อยแก้ว
ที่ดีได้เรื่องหนึ่ง

กระทรวงศึกษาธิการได้ตัดเอาตอนบรรยายการบรรเทหว่าง
พระเจ้าราชาราช กับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง อันนับได้ว่าเป็นตอน
ที่ดีของเรื่องตอนหนึ่ง มาเป็นหนังสืออ่านกวีนิพนธ์

ประวัติย่อผู้แต่ง

ดังกล่าวมาแล้วว่า ผู้แต่งราชาราชมี ๔ ท่าน แต่ขณะนี้เรา
ค้นคว้าได้แต่ประวัติของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ส่วนอีก ๓ ท่าน
ยังค้นไม่พบประวัติของท่าน

ประวัติเจ้าพระยาพระคลัง (หน) หนังสือลำดับนามสกุล
บุญ-หลง กล่าวไว้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นบุตรเจ้าพระยา
บดินทร์สุนทรภักชัย (บุญมี) กับท่านผู้หญิงเจริญ

นายหน้ารับราชการในสมัยกรุงธนบุรีได้เป็นที่หลวงสรวิชิต (บางแห่ง เป็นหลวงสรพวิชิต) ตำแหน่งนายด่านเมืองอุทัย รับราชการอยู่ในบังคับบัญชาของ เจ้าพระยาจักรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสละราชสมบัติผนวช ณ วัดอรุณราชวรารามแล้ว หลวงสรวิชิตกับพวกก็ได้รักษาพระนครอยู่ ต่อมาพวกที่เข้ายึดอำนาจการปกครองเกิดแตกแยกกัน

ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก) กำลังนำทัพไปตีเขมร เมื่อทรงทราบว่ากรุงธนบุรีเกิดจลาจล ก็รีบยกทัพกลับมาเมืองปราชญ์ หลวงสรวิชิตได้ออกไปรับเสด็จ ณ ท่งแสนแสบ กราบทูลขอราชการแล้วเชิญเสด็จมายังพระนคร

หลวงสรวิชิตได้ปฏิบัติราชการอย่างเข้มแข็ง ทั้งมีความสามารถในการประพันธ์เป็นที่ถูกพระทัยพระมหากษัตริย์ ต่อมาได้เลื่อนเป็นที่พระยาพิพัฒน์โกษา แล้วเป็นเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีจตุสดมภ์ กรมท่า

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้มีภูมิรู้สูง ท่านเป็นทหารที่เข้มแข็งในการรบ และยังเป็นกวีที่ฝีปากดี งานประพันธ์ของท่านมีทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว ท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ แม้ว่าท่านถึงแก่อสัญกรรมไปนานแล้ว พวกเราก็กังวลไม่ลืมท่าน เพราะบทวรรณกรรมที่ท่านเขียนไว้อย่างเตือนใจเราให้ระลึกถึงท่านเสมอ

เนื้อเรื่องราชาธิราชโดยย่อ

เรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ที่นักเรียนจะได้เรียนต่อไปนี้เป็นตอนหนึ่งของเรื่องราชาธิราช เพื่อจะให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนนี้ดีขึ้น จึงได้ย่อเนื้อเรื่องโดยตลอดให้นักเรียนได้อ่านเสียทีหนึ่งก่อน

เนื้อเรื่องที่ย่อนี้ได้พยายามเก็บใจความ และบทบาทของบุคคลสำคัญ ๆ ในเรื่องไว้ เพื่อนักเรียนผู้สนใจจะได้ติดตามบทบาทของบุคคลนั้น ๆ ได้ในเวลาอันสั้น แต่ถ้านักเรียนผู้ใดต้องการทราบคติต่าง ๆ ในการครองชีวิต สำนวนโวหารอันคมคายหลักแหลม และกลยุทธอันลึกซึ้ง ฯลฯ ควรอ่าน “ราชาธิราช” ฉบับเต็มจะทำให้ได้รับความรู้และความเพลิดเพลินเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องราชาธิราชตอนต้นกล่าวว่า พระเจ้าอลองคจอสุเป็นผู้สร้างเมืองเมะตะมะตั้งพระพุทธรเจ้าได้ทรงทำนายนไว้ และดำเนินความต่อมาว่าทางมอญมีบุตรพ่อค้าใหญ่บ้านเกาะวาน แขวงเมืองเมะตะมะ ชื่อมะกะโท เป็นเด็กหนุ่มที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีความละเอียดรอบคอบและมีสัมมาคารวะเป็นอันดี

ขณะมะกะโทเดินทางไปค้าขาย ได้เกิดนิमितมหัศจรรย์ มีผู้ทำนายว่าจะมีพระมหากษัตริย์ทางทิศตะวันออกทรงอุปถัมภ์ แล้วจะได้เป็นใหญ่ทางทิศตะวันตก เขาจึงไปขออาศัยอยู่กับนายช่างของพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย

วันหนึ่งพระร่วงทอดพระเนตรเห็นเบี้ยตกอยู่ที่ดิน จึงตรัสให้มะกะโทเก็บเบี้ยนั้น ด้วยความละเอียดยึดถ่วง มะกะโทได้นำไปซื้อเมล็ดพันธุ์ผักกาด ขอเพียงติดนิ้วมือหนึ่ง และด้วยความฉลาด เขาเอานิ้วมือแตะน้ำลายก่อนแล้วจึงแตะเมล็ดพันธุ์ผักกาด เขาเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดไปปลูก งอกงามดีแล้วก็ถวายเป็นผักกาดแด่พระร่วง พระร่วงจึงโปรดให้มะกะโทเข้าไปอยู่กับพ่อครัวในพระราชวัง ต่อมาโปรดตั้งให้เป็นขุนวัง

คราวหนึ่งพระร่วงเสด็จยกทัพไปปราบศึกแขกชาวที่มารบกวนเมืองขึ้นของสุโขทัย มะกะโทซึ่งรักใคร่อยู่กับนางเทพสุดาสร้อยดาวราชธิดาพระร่วง เห็นว่าอยู่เข้าไปจะต้องพระราชอาญาจึงพาพระธิดาหนีไปอยู่บ้านเดิมของตน ระหว่างทางได้เขียนหนังสือกราบทูลพระร่วงถึงความผิดของตน และเล่าเรื่องนิมิตของตนที่ผู้รู้ได้ทำนายไว้ พระร่วงทรงเห็นว่ามะกะโทมีท่าทีจะเป็นใหญ่ได้ ก็มีได้พิโรธ

ด้วยความฉลาด มะกะโทยกอุ้นเรือน น้องของตนให้อลิมามางเจ้าเมืองเมาะตะมะ คนก็ยิ่งนับถือมากขึ้นเพราะเป็นพี่ภรรยาเจ้าเมือง อลิมามางเห็นเช่นนั้นก็ไม่วางใจ ทำอุบายจะฆ่ามะกะโทเสีย นางอุ้นเรือนลอบส่งข่าวบอกพี่ชาย อลิมามางจึงถูกมะกะโทซ่อนกล แล้วถูกฆ่าตาย

จ.ศ. ๖๔๓ (พ.ศ. ๑๘๒๔) มะกะโทก็เป็นใหญ่ในเมาะตะมะ แล้วขอพระราชทานนามกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ต่อพระร่วง ก็ได้รับพระราชทานนามว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว แล้วตีเอาเมืองใกล้เคียงเป็นเมืองขึ้น

(๖)

ทางเมืองพะโค (หงสาวดี) อหะมะมอญตั้งตัวเป็นใหญ่ แต่ถูกลักขะยาพยุชิงราชสมบัติได้แล้วอะตะมะมอญชิงไปได้อีก ต่อหนึ่งตั้งตัวเป็นพระเจ้าตราพระยา พระเจ้าตราพระยานี้เดิมก็เป็น มิตรไมตรีกับพระเจ้าฟ้ารั่วเป็นอันดี แต่ต่อมาคิดประทุษร้าย พระเจ้า ฟ้ารั่วทรงจับได้ถึงสองคราว จึงให้สำเร็จโทษเสีย

จ.ศ. ๖๕๕ (พ.ศ. ๑๘๓๖) นางช้างเมืองสุโขทัยตกถูกเป็น ช้างเผือก ช้างเผือกนั้นไม่ยอมจับน้ำและหญ้า และเกิดนิมิตแก่ พระร่วงว่าถ้ารับช้างนั้นไว้จะเป็นอันตราย อำมาตย์จึงเสี่ยงหญ้า ช้างก็จับหญ้าเมืองเมาะตะมะ พระร่วงจึงโปรดให้พระราชทาน ช้างนั้นแก่พระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าฟ้ารั่วครองราชสมบัติในเมือง เมาะตะมะได้ ๒๖ ปี ก็สวรรคตใน จ.ศ. ๖๗๕ (พ.ศ. ๑๘๕๖)

เมืองเมาะตะมะมีกษัตริย์ครองต่อมาอีก องค์ที่ ๘ คือ พระเจ้าอู่ พระตะบะเป็นขบถพระเจ้าอู่ปราบมิได้ จึงต้องไปประทับ เมืองพะโค

โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าอู่ชื่อ มังสุระมณีจักร หรือ พระยาน้อย มีรูปร่างซี้ริ้วน้ำใจทรหด พระยาน้อยได้ตะละแม่ท้าว กนิษฐาต่างพระมารดาเป็นชายา มีโอรสชื่อลาวแก่นท้าว ต่อมา พระยาน้อยทรงทราบว่า พระมหาเทวีผู้เป็นป้า เป็นชู้กับบุตรเลี้ยง คือสมิงมราหูผู้เป็นสวามีของตะละแม่ศรี คบคิดกันจะแย่งราชสมบัติ พระยาน้อยจึงเตรียมการไว้ป้องกัน มีที่ปรึกษาคือพ่อมอญกับมังกันจิ รวบรวมกำลังได้แล้วก็นำไปอยู่เมืองตะเกิงสะสมกำลังกองทัพไว้

ที่เมืองตะเกิง พระยาน้อยได้เม้ยมะนิก แม่ค้าแบ่งน้ำมัน
ภรรยาของมะจัดคิดถึง ทรงแต่งตั้งเป็นสนมเอก มะจัดคิดถึงไปทูล
พระมหาเทวี ๑ ส่งคนไปเชิญพระยาน้อยกลับเมืองพะโคหลายคราว
แต่ไม่เป็นผล จึงให้สมิงมราหูกทัพไปปราบพระยาน้อยฐานขบถ

พระยาน้อยขอให้พระอาจารย์มะเป่งไปเล่าพฤติการณ์ของ
พระมหาเทวีกับสมิงมราหุให้นายทัพนายกองของสมิงมราหุทราบ
นายทัพนายกองได้ทราบความจริงก็เอาใจออกห่าง จนทัพสมิงมราหุ
แตกไป

พระยาน้อยชวนพระมะเป่งสีกออกช่วยราชการ ตั้งเป็น
พระยาอินทโยธายุรักษาเมืองตะเกิง พระยาน้อยยกทัพไปตั้ง
นอกเมืองพะโค ขุนนางพากันออกจากเมืองมาอ่อนน้อม พอดี
พระเจ้าอุสุวรรคต พระมหาเทวีให้สมิงมราหูกทัพตีทัพพระยาน้อย
แต่พ่ายแพ้ จึงพาพระมหาเทวีกับตะละแม่ศรีหนีออกจากเมือง
พระยาน้อยเข้าเมืองพะโคได้ ให้คนตามจับสมิงมราหุมาทำพิธี
ประหารกรรมแล้วให้สับร่างสมิงมราหุเสีย ส่วนพระมหาเทวีกับ
ตะละแม่ศรีนั้นให้จำไว้

เมื่อพระยาน้อยเสวยราชย์ต่อจากพระราชบิดา ทรงตระหนัก
ในความซื่อสัตย์ของอำมาตย์ทิน จึงทรงตั้งให้เป็นอำมาตย์ทินมณีกรรด
ขณะนั้นเป็นปี จ.ศ. ๗๔๙ (พ.ศ. ๑๙๓๐) ครั้นจัดการพระศพ
พระเจ้าอุแล้ว พระยาน้อยก็ทรงทำพิธีปราบดาภิเษก ทรงตั้งเม้ยมะนิก
เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายซ้าย ได้นามว่าพระนางปิยราชเทวี ส่วน

ตะละแม่ท้าวซึ่งควรจะได้เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายขวานั้น ด้วยความน้อยพระทัยล้งเลอยู่จึงเสด็จไปไม่ทันเข้าพิธี พระยาน้อยได้พระนามใหม่ว่าพระเจ้าสิทธราชาราช แต่เรียกกันว่าพระเจ้าราชาราช เปลี่ยนชื่อเมืองพะโคเป็นหงสาวดี ตามเดิม ทรงตั้งแต่งข้าราชการที่มีความชอบโดยทั่วกัน เช่นตั้งพ้อมอญเป็นสมิงพ้อเพชร มังกันจีเป็นราชมะนุ

ระหว่างแผ่ราชอาณาเขต พระเจ้าราชาราชได้ทหารฝีมือดี นิสัยห้าวหาญคนหนึ่งชื่อมะสะลุม โปรดตั้งให้เป็นสมิงนครอินท์ พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม และทรงสร้างอาณาภาพด้วยการรบ

จ.ศ. ๗๕๓ (พ.ศ. ๑๙๓๔) พระเจ้าฝรั่งมังศรีณะวา แห่งกรุงรัตนบรูระอังวะ (พม่า) เห็นทางกรุงหงสาวดีเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินใหม่ จึงทรงถือโอกาสยกทัพไปตีกรุงหงสาวดี แต่ก็พ่ายแพ้อีกกลับไป และถูกพระเจ้าราชาราชมีราชสาส์นไปเยาะเย้ย ได้รับความเจ็บแค้นมากเลยประชวรถึงสวรรคต มังสุเหนียดยราชโอรสขึ้นเสวยราชย์ ทรงพระนามพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระเจ้ามนเทียรทอง มังศรีธาตุนุชาคิดแย่งราชสมบัติ แต่ทำการไม่สำเร็จ จึงหนีไปสวามิภักดิ์พระเจ้าราชาราช

พระเจ้าราชาราชทรงถือโอกาสที่พม่าเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินตีหัวเมืองของพม่าได้มาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไม่กล้าออกสู้รบ พระสังฆราชกังคยะสะกะโรทูลรับอาสาไปเจรจาให้พระเจ้าราชาราช

ยกทัพกลับ พระเจ้าราชาธิราชให้ปลุกหอพระไว้เป็นเกียรติแล้วจึงเสด็จยกทัพกลับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เฝ้าหอพระเสียบ พระเจ้าราชาธิราชทรงทราบ ก็ใคร่จะยกทัพเข้าตีกรุงรัตนบุรีอังวะ แต่อำมาตย์ทึมนนีกโรคตุลทัดทานไว้

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ของกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มเรื่องจากตอนนี้ และให้ชื่อเรื่องว่า ราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มีเรื่องย่อว่า

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเห็นจะเกิดศึกแน่ จึงให้มีราชสาส์นขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าเชียงใหม่ ขอกองทัพเชียงใหม่ช่วยรบมอญ แต่ทูตที่เชิญราชสาส์นไปถูกมอญจับได้ พระเจ้าราชาธิราชให้ฆ่าและปิดความไว้

ขณะคอยทัพเชียงใหม่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้เสด็จยกกองทัพไปปราบเมืองตะแคงซึ่งแข็งเมืองอยู่ เมื่อตีได้แล้วจึงให้มังก่ามุนีราชบุตรเขยกับตะละเจ้าเปไฟฟ้าราชธิดาอยู่ครอง แล้วจึงเสด็จไปปราบไทยใหญ่ นรามิละผู้เป็นอุปราชราชบุตรพระยาตะแคงไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าราชาธิราช ๗ ได้โปรดให้สมิงอฝางนำทหารมอญไปช่วย นรามิละเมืองตะแคงได้ สมิงอฝางจับตัวมังก่ามุนี และตะละเจ้าเปไฟฟ้าได้ จึงนำคนทั้งสองส่งไปถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แต่มังก่ามุนีถึงแก่พิราลัย จึงส่งตะละเจ้าเปไฟฟ้าไปแต่ผู้เดียว

ระหว่างที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยังมีทรงทราบข่าวทางเมือง
ตะแคง มีมหาดเล็กคนหนึ่งกล้าทูลเตือนว่ามีบังควรให้ราชธิดา
อยู่ครองเมืองตะแคงเพราะเสี่ยงภัยมาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึง
ทรงตั้งมหาดเล็กนั้นเป็นมังฆะราชา พอได้ข่าวเสียเมืองตะแคง
จึงได้จัดทัพไปตีกรุงหงสาวดี ด้วยความสามารถของสมิงพ่อเพชร
ทัพพม่าก็แตกกลับไป

จ.ศ. ๗๖๕ (พ.ศ. ๑๙๔๖) พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้จัดทัพใหญ่
เพื่อเหยียบหงสาวดีให้ราบเป็นหน้ากลอง นางมังคละเทวีอัศรมเหสี
ตามเสด็จด้วย ด้วยความฉลาดของสมิงพ่อเพชรอีก มอญได้ใช้
แม่น้ำปันเกลาะฆ่าพม่าเสียเป็นอันมาก ทัพพม่าแตก นางมังคละเทวี
ตกช้างอยู่ในป่า ฉางกายขี่ช้างผ่านไป นางขอให้ช่วย ฉางกาย
จึงพานางกลับเมืองโดยความสุจริต แต่ต่อมาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ทรงระแวงว่าฉางกายติดต่อกับพระมเหสีฉันชูสาว จึงให้ถอดนาง
มังคละเทวีออกจากตำแหน่งพระมเหสี แล้วให้ฆ่าฉางกายเสีย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้จัดทัพไปรบกว้นหัวเมืองมอญมิให้
ทำมาหากินสะดวก พระเจ้าราชาธิราชจึงทรงตั้งสมิงนครอินทไป
รับทัพพม่า สมิงนครอินทได้ลองพระทัยพระเจ้าราชาธิราชก็ทราบ
น้ำพระทัยว่าทรงรักทหารมากกว่าสตรี ก็ยิ่งเพิ่มความจงรักภักดี
ยิ่งขึ้น แล้วไปปราบทัพพม่าได้ชัยชนะ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้เตรียมทัพใหญ่ไปแก้ตัวอีกก็ไม่เป็นผล
จึงชวนมอญเป็นไมตรีด้วย มอญก็ช้อนกลจะลวงฆ่าพม่าทั้งกองทัพ

แต่การมีทันสำเร็จสมิงนครอินท์พูดความจริงขึ้น พม่ารู้ตัวจึงหนีไปเสีย พระเจ้าราชาธิราชทรงพระพิโรธสมิงนครอินท์ยิ่งนัก แต่ทรงยอมให้ทำการแก้ตัวโดยให้สมิงนครอินท์ปลอมเป็นพระองค์เข้าชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังศรีธาตุได้รับหน้าที่ซึ่งค์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นถึงเวลาชนช้าง มังศรีธาตุเห็นแก่ชาติตระกูลจึงร้องทูลเป็นนัยให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบความจริง สมิงนครอินท์จึงทำการแก้ตัวไม่สำเร็จ มังศรีธาตุก็ถูกประหารชีวิต

สมิงนครอินท์ต้องทำการแก้ตัวอีกโดยปลอมเข้าไปในค่ายพม่าแต่มิได้ปลงพระชนม์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเพราะรู้จักที่ดำที่สูง จึงลักแต่พระแสงกับพานพระศรีช้างแท่นบรรทมไป

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ได้ทรงทราบความเก่งกล้าของสมิงนครอินท์ ใครจะได้เห็นตัว จึงทูลขอพระเจ้าราชาธิราชให้สมิงนครอินท์เข้าเฝ้า ครั้นได้ทรงเห็นแล้วก็โปรดปรานยิ่งนัก แล้วเสด็จยกทัพกลับเพื่อเตรียมรบในปีต่อไป เนื้อเรื่องในเรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สิ้นสุดลงเพียงนี้ ต่อไปเป็นเนื้อเรื่องโดยสังเขปของหนังสือเรื่องราชาธิราชฉบับเต็ม

ปีรุ่งขึ้นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เสด็จยกทัพไปตีกรุงหงสาวดีอีก แต่ตีได้เพียงเมืองทะเละ ทั้งจับสมิงชีพรายไปได้ เมื่อทรงพยายามตีกรุงหงสาวดีหลายคราวไม่สำเร็จ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงเปื้อน่ายการรบจึงส่งพระราชสาส์นไปขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าราชาธิราช ชั้นแรกพระเจ้าราชาธิราชไม่ทรงรับ แต่พระสนมสองนาง

เป็นบุตรสมิงชีพรายทูลขอให้ทรงตกลงเพื่อบิดาตนจะได้รอดชีวิต
ดังนั้นเมื่อทรงรับราชสาส์นครั้งที่สอง จึงทรงยอมเป็นไมตรีด้วย
นับเวลาที่มอญกับพม่าทำสงครามกันได้ ๖ ปี จึงเป็นไมตรีกัน

ฝ่ายพอลาวแก่นท้าวเมื่อโตขึ้นได้ทราบความเจ็บแค้นของ
ตะละแม่ท้าวพระมารดา วันหนึ่งขึ้นเฝ้าพระราชบิดา เห็นแม่ยมะนิก
อยู่ด้วย นึกแค้นขึ้นมาว่าเพราะมีมือจึงต้องถวายบังคม จึงก่อดิน
ทิ้งเสีย พระเจ้าราชาธิราชพิโรธมาก ให้เอาพอลาวแก่นท้าวไป
ประหาร พอลาวแก่นท้าวขอไปนมัสการพระมูเตา ก่อนประหาร
ถวายพระมหามาลา อธิษฐานขอไปเกิดในพระครรภ์พระอัคมเหสี
พระเจ้ามนเทียรทอง และขอให้พระมารดาอยากเสวยดินกลางใจ
เมืองหงสาวดี และเมื่อพระชนม์ได้ ๒๒ พรรษา ขอให้ได้ทำ
สงครามกับพระราชบิดาองค์นี้ พระเจ้าราชาธิราชทรงทราบจึงเสด็จ
ไปพระมูเตาถวายพระมหามาลาทับ และทรงอธิษฐานขอให้ได้
ชัยชนะราชโอรส

ฝ่ายตะละแม่ท้าว เมื่อพอลาวแก่นท้าวถูกประหารแล้วก็
เศร้าโศกอย่างยิ่ง อธิษฐานขอให้ตายแล้วไปเกิดพบกัน แล้วเสวย
ยาพิษสิ้นพระชนม์

เมื่อพระอัคมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงครรภ์ ก็ปรารถนา
จะเสวยดินกลางใจเมืองหงสาวดี พระเจ้าราชาธิราชให้ขุดดินจาก
จันทคารสถานเก่าอบปรุแล้วใส่ผอบทองส่งไปให้ เมื่อพระกุมาร
ปฏิสนธิแล้ว ได้พระนามว่ามังรายกะยอฉะวา เมื่อเจริญวัยขึ้น

กันแสงคราวใด ต้องปลอมว่าจะเอาเมืองหงสาวดีมาถวาย จึงจะหยุดกันแสง

เมื่อพม่ากับมอญเป็นไมตรีกันได้ ๒๒ ปีแล้ว คราวหนึ่งที่หัวเมืองปลายแดนมอญกับพม่าเกิดวิวาทกันด้วยเรื่องตักน้ำมันดิน* มังรายกะยอจะวาจึงให้จัดทัพไปตีเมืองชายแดนมอญ ห้ามมอญตักน้ำมันดิน

พระเจ้าราชาธิราชให้พระยาเกียรติราชบุตรยกทัพไปตีเมืองของพม่า สงครามก็ติดพันกัน มังรายกะยอจะวาไม่สามารถขับไล่มอญจากชายแดนก็แค้นพระทัย เสด็จยกทัพจะไปตีหงสาวดี แต่ด้วยยังเยาว์วัยจึงแพ้รู้ฝ่ายกองทัพมอญ ทำการมิสำเร็จ

ทางหงสาวดีสมิงพ่อเพชรป่วยถึงแก่กรรม

รุ่งปีใหม่มังรายกะยอจะวาเตรียมทัพใหญ่ยกไปจะตีหงสาวดี ทรงทราบว่าสมิงพ่อเพชรถึงแก่กรรมแล้ว ก็ตั้งพระทัยจะจับสมิงนครอินท์ให้ได้ จึงเตรียมการอย่างรอบคอบ และมีหนังสือไปทำให้มอญจัดทัพออกรบตัวต่อตัว เรือลำต่อลำ

ทางมอญรับคำท้าแล้ว สมิงนครอินท์อาสาออกรบทางเรือ ก็ถูกพม่าจับได้ ด้วยความบอบช้ำและมียอมกินอาหาร สามวันก็ตาย พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงเสียพระทัยมาก ทรงดำหนิการกระทำของ

* น้ำมันดิน ความจริงเป็นน้ำมันที่จุดไฟ คือบ่อน้ำมันของพม่าเดี๋ยวนี้

มังรายกะยอจะวา ให้แต่งศพจารึกข้อความเสียพระทัยลงบนแผ่นทอง
ส่งศพไปให้มอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบว่าสมิงพระรามเป็นนายทหาร
ฝีมือดี จึงมีราชสาส์นไปยังพระเจ้าราชาธิราชขอดูตัว สมิงพระราม
ก็ไปเฝ้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอย่างกล้าหาญ

ระหว่างนั้นราชมະณูกำนวณพระชันษาพระเจ้าราชาธิราช
ว่าพระเคราะห์ร้าย ทูลแนะนำให้พระราชทานราชสมบัติแก่ราชโอรส
แล้วแปรพระราชฐานไปอยู่เมืองเมาะตะมะ สัก ๓ เดือน พระเจ้า
ราชาธิราชจึงให้เตรียมการถอยทัพกลับ ด้วยความฉลาดของมะกลอม
จัดให้ทหารส่วนหนึ่งเดินทางบก สมิงพระรามคุมกองหลัง ส่วน
พระองค์เสด็จทางเรือ คราวนั้นทรงตั้งมะกลอมเป็นสมิงอุบากอง

ทัพมังรายกะยอจะวาจับสมิงพระรามได้ ช้างพลายประกาย-
มาศก็ติดหล่ม พม่าจึงได้ไว้ด้วย แต่ตามทัพพระเจ้าราชาธิราชไม่ทัน

พระเจ้าราชาธิราชทรงมอบราชสมบัติแก่พระยาเกียรราชบุตร
แล้วเสด็จไปประทับเมืองเมาะตะมะ มังรายกะยอจะวายกทัพไป
ล้อมหงสาวดีไว้ เมื่อครบกำหนดสามเดือน พระเจ้าราชาธิราช
ทรงทำพิธีสะเดาะพระเคราะห์แล้ว ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่ว่า
พระเจ้าสิทธิโสม เสด็จยกทัพกลับเมืองหงสาวดี แต่เข้าเมืองไม่ได้
ติดทัพพม่าล้อมอยู่ มอญคนหนึ่งชื่ออายมนทะยาทูลรับอาสาเข้า
เมืองหงสาวดี ได้รับแต่งตั้งเป็นสมิงอายมนทะยา แล้วทำอุบาย

จนเข้าหรงสาวดีได้ นั้ดหมายพระยาเกียรราชบุตรแล้วก็ทำอุบาย
กลับออกไปเฝ้าพระเจ้าราชธรรมาธิราชได้ พระเจ้าราชธรรมาธิราชทรงเกรงว่า
ถ้าพม่านำพลายประกายมาศออกรบ พระองค์จะแพ้ ความพลาย
ประกายมาศก็ลอบเข้าไปสั่งพลายประกายมาศให้ทำอาละวาดแล้ว
ให้หนีไป พลายประกายมาศก็ทำตาม

ระหว่างนั้น โหรทูลมั่งรายกะยอจะว่าพระชาตาถึงฆาต
และพระเจ้าราชธรรมาธิราชจะได้ชัยชนะศึก แต่มั่งรายกะยอจะว่าทนฟัง
คำเยาะเย้ย ทำทายของมอญไม่ได้ก็เสด็จออกรบจึงตกข้าง
นั้นพระองค์หัก มอญจับได้

พระเจ้าราชธรรมาธิราชโปรดให้นำมั่งรายกะยอจะเข้าเฝ้า
ตรัสพลบโยนเป็นอันดี แต่มั่งรายกะยอจะทูลขอให้ฆ่าเสีย
มิฉะนั้นจะฆ่าตนเอง พระเจ้าราชธรรมาธิราชทรงเห็นว่าอ่อนน้อมไม่เป็น
ผลแล้ว จึงให้ทำพิธีปฐมกรรม มั่งรายกะยอจะก็สิ้นพระชนม์
พอดี โปรดให้ปลงพระศพบรรจุอัฐิในเจดีย์ชื่อมั่งรายกะยอจะวามุเตา
ขณะนั้น จุลศักราช ๗๘๓ (พ.ศ. ๑๙๖๔)

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบว่เสียมั่งรายกะยอจะว่ ก็
ทรงพระพิโรธมาก ตรัสสั่งให้จ่านายท่นนายกอง และให้คลอกบุตร
ภรรยาเสีย แต่พระสังฆราชาคณะมาทูลขอโทษไว้ มั่งนั้นทมิตร
ทูลเตือนให้เตรียมทัพไว้รับทัพมอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องโปรดให้เตรียมทัพใหญ่ทั้งบกและเรือ ยกไปตีเมืองเสียงถึงสามคราวก็เข้าเมืองมิได้ จึงมีพระประสงค์ จะเห็นสมิงอังวะมังศรีผู้รักษาเมือง ขณะนั้นมีการบ้านฝรั่งเศษเข้าไปทอดสมออยู่ในปากน้ำเมืองเสียง ในกำนันนั้นมีปืนใหญ่ สมิงอังวะมังศรีนัดหมายกับนายกำนันว่า ขณะที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรตมอยู่นั้น ถ้าเกิดวุ่นวายขึ้นให้นายกำนันยิงปืน

ขณะพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรสมิงอังวะมังศรีทหารของมังรายกะยอจะวาชื่อเจตสุกริดคิดกันว่า มังรายกะยอจะวาเสด็จออกรบจนฟ่ายแพ้ ก็เพราะสมิงอังวะมังศรีมาเยาะเย้ยล่อลวง จึงลอบพุ่งหอกจะสังหาร แต่พลาดไป ผู้คนวุ่นวายขึ้น ฝรั่งเศษนายกำนันก็ยิงปืนไปที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องถูกเศวตฉัตรขาดปลิวไป พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงโทมนัสว่ามีอาวุธชนิดนั้นแล้ว ต่อไปจะไม่ได้เห็นทหารมีฝีมืออีก แล้วให้คุมตัวเจตสุกริดส่งไปให้สมิงอังวะมังศรีลงโทษ แต่สมิงอังวะมังศรีส่งตัวคืน พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เสด็จยกทัพกลับ

จ.ศ. ๗๘๕ (พ.ศ. ๑๙๖๖) พระเจ้ากรุงต้าฉิง แห่งประเทศจีน มีทหารเอกชื่อกามะนี มีฝีมือไปทางขี่ม้าแทงทวน อยากจะทอดพระเนตรทหารขี่ม้าสู้กับกามะนี จึงจัดทัพใหญ่ไปกรุงรัตนบูรฉังวะ มีพระราชสาส์นให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องส่งทหารเอกออกขี่ม้าร่ำทวนสู้กับกามะนีตัวต่อตัว ถ้าพม่าแพ้ต้องยอมเป็นเมืองขึ้นจีน ถ้าจีนแพ้จะเลิกทัพกลับไป

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ให้ปาวร้องหาคนอาสาสู้กับกามะนี ถ้าชนะจะประทานราชสมบัติครึ่งหนึ่ง ขณะนั้นสมิงพระรามถูกขังอยู่ เห็นไม่มีคนอาสาจึงรับอาสาเอง

ด้วยความฉลาดไหวพริบ สมิงพระรามก็สามารถฆ่ากามะนี ได้อย่างน่าสรรเสริญ พระเจ้ากรุงจีนก็เลิกทัพกลับไป พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ประทานตำแหน่งมหาอุปราช และพระราชธิดาแก่ สมิงพระราม สมิงพระรามทูลขอ ๒ ข้อคือ มิให้ใครเรียกตนว่า เซลย กับ แม้มีสงครามกับพระเจ้าราชาธิราชก็ขอไม่ออกรบ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงอนุญาต และทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าสมิงพระรามกู้เมือง

อยู่ต่อมาเจ้าสมิงพระรามมีโอรส พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรง อุ้มออกว่าราชการด้วยเสมอ วันหนึ่งขณะว่าราชการ ราชนัดดา ทรงยืนขึ้นยุตพระอังกษพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องและเอื้อมหัตถ์เล่นที่สูง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องพลั้งพระโอษฐ์ว่า “ลูกอ้ายเซลยนี้กล้าหาญนัก นานไปเห็นจะองอาจแทนมังรายกะยอณะวาได้” เจ้าสมิงพระราม ได้ยินความนี้จึงหนีกลับหงสาวดี

จ.ศ. ๗๙๐ (พ.ศ. ๑๔๗๑) พระเจ้าราชาธิราชเสด็จประพาส ปาโพนช้าง ถูกเชือกทับพระเพลaleyประจวบสวรรคต พระชนมายุ ๕๔ พรรษา

หลังจากนั้นอีก ๒ ปี พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สวรรคต

ต่อจากรัชสมัยพระเจ้าราชาธิราชมีกษัตริย์ครองประเทศมอญต่อไปอีก ๖ องค์ แล้วก็ถึงกษัตริย์ที่เป็นหญิง ทรงพระนามตะละเจ้าท้าวขัตติยราชินี เรียกกันว่าตะละนางพระยาท้าว เป็นสมัยเดียวกับทางฝ่ายพม่ามีกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าแมงระ-ณะวากี ๆ ทรงทราบวาทะละนางพระยาท้าว มักเสด็จนมัสการพระเกศธาตุโดยไม่มีขบวนพยุห จึ่งให้กองทัพไปชิงตะละนางพระยาท้าวมาเป็นอัครมเหสีเอก ขนานพระนามว่าสะจาโป พระนางอยู่เมืองพม่าได้ ๒๒ ปี

ทางเมืองมอญ พระมหาปิฎกธรผู้เป็นราชบุตรบุญธรรมของตะละนางพระยาท้าวมาแต่ครั้งยังบวชเป็นเณร ได้พยายามหาทางชิงพระนางกลับมาหงสาวดี โดยชวนคฤหัสถ์ ๔ คน เข้าไปอยู่ในกรุงอังวะ เทียวเทศนาสั่งสอนจนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้ากรุงอังวะ แล้วลอบพาตะละนางพระยาท้าวกลับหงสาวดีได้

จ.ศ. ๙๔๙ (พ.ศ. ๒๑๓๐) ตะละนางพระยาท้าวทรงมอบราชสมบัติแก่พระมหาปิฎกธร ชาวเมืองขนานพระนามว่าพระเจ้าหงสาวดีบ้าง พระเจ้ามหาปิฎกธรบ้าง พระเจ้าหงสาวดีทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความฉลาดสามารถยิ่ง ทรงรู้เท่าทันในเรื่องต่างๆ จนประเทศใกล้เคียงยอมรับนับถือ ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยอดเยี่ยม ทรงรอบรู้ในหลักพระธรรมในพระพุทธศาสนา จนพระเจ้าลังกาถวายพระนามว่าพระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ พระองค์พอพระทัยมากทรงรับพระนามนั้น

(๑๕)

พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ทรงมีราชโอรส พระชีวหา
เป็นปานดำ จึงขนานพระนามว่ามังมณีนิล

เมื่อตะละนางพระยาท้าวมีพระชนมายุได้ ๗๑ พรรษา ก็
สวรรคต พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์โปรดให้จัดงานพระศพ
เป็นพระราชพิธีมโหฬาร และทรงทำตัวอย่างซึ้งศพลให้ชนรามัญ
รุ่นหลังทำตามอย่างสืบมา

เรื่องราชาธิราช บทนำเรื่อง

หนังสือเรื่องราชาธิราชเป็นร้อยแก้วเรื่องที่สองซึ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ร้อยแก้วเรื่องที่หนึ่งที่แต่งในยุคนี้คือหนังสือสามก๊ก

เรื่องราชาธิราชเป็นเรื่องจากพงศาวดารมอญ แต่บรรยายการสร้างอาณาจักรของพระเจ้าราชาธิราชพิสดารออกไปจากพงศาวดารมอญพม่า (ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้กรมพระอภัยมณีรวบรวมแต่งใน พ.ศ. ๒๔๑๒) เป็นอันมาก

เหตุที่แต่งหนังสือเรื่องนี้

ในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปรารภว่า พงศาวดารรามัญที่แปลออกจากภาษารามัญเป็นภาษาไทยถวายสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล นั้น แปลกเปลี่ยนกันกับที่เคยได้ยินมา จึงทรงพระราชนิพนธ์ดัดแปลงเรียบเรียงขึ้นใหม่ ดังปรากฏในตอนต้นของหนังสือนั้นว่า “ด้วยพระราชหฤทัยประสงค์จะให้เป็นที่ดานุหิตประโยชน์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองพระบาทผู้น้อยผู้ใหญ่ ฝ่ายทหารพลเรือนจะได้สดับจำไว้เป็นคติบำรุงสติปัญญาไปภายหน้า”

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการเรียบเรียงเรื่องราวราชอิราษ
ในคราวนั้น คือ เจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระยาอินทรอัครราช
พระภิรมย์รัศมี และพระศรีภูริปริชา

คุณค่าของหนังสือเล่มนี้

เมื่ออ่านแล้วยากที่จะวินิจฉัยว่าท่านผู้ใดแต่งตอนใด แต่
นับได้ว่าเป็นเรื่องดีใช้เป็นแบบอย่างในชีวิตคนได้ การวางเนื้อเรื่อง
เป็นไปตามลำดับไม่ก้าวก่าย อ่านเข้าใจง่าย สำนวนโวหารไพเราะ
สละสลวย เป็นตัวอย่างของการเรียบเรียงถ้อยคำทำนองร้อยแก้ว
ที่ดีได้เรื่องหนึ่ง

กระทรวงศึกษาธิการได้ตัดเอาตอนบรรยายการบรรระหว่าง
พระเจ้าราชอิราษ กับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง อันนับได้ว่าเป็นตอน
ที่ดีของเรื่องตอนหนึ่ง มาเป็นหนังสืออ่านกวีนิพนธ์

ประวัติย่อผู้แต่ง

ดังกล่าวมาแล้วว่า ผู้แต่งราชอิราษมี ๔ ท่าน แต่ขณะนี้เรา
ค้นคว้าได้แต่ประวัติของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ส่วนอีก ๓ ท่าน
ยังค้นไม่พบประวัติของท่าน

ประวัติเจ้าพระยาพระคลัง (หน) หนังสือลำดับนามสกุล
บุญ-หลง กล่าวไว้ว่าเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นบุตรเจ้าพระยา
บดินทร์สุรินทรภาชัย (บุญมี) กับท่านผู้หญิงเจริญ

นายหน้ารับราชการในสมัยกรุงธนบุรีได้เป็นที่หลวงสรวิชิต (บางแห่ง เป็นหลวงสรพวิชิต) ตำแหน่งนายด่านเมืองอุทัย รับราชการอยู่ในบังคับบัญชาของ เจ้าพระยาจักรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสละราชสมบัติผนวช ณ วัดอรุณราชวรารามแล้ว หลวงสรวิชิตกับพวกก็ได้รักษาพระนครอยู่ ต่อมาพวกที่เข้ายึดอำนาจการปกครองเกิดแตกแยกกัน

ขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก) กำลังนำทัพไปตีเขมร เมื่อทรงทราบว่ากรุงธนบุรีเกิดจลาจล ก็รีบยกทัพกลับมาเมืองปราชญ์ หลวงสรวิชิตได้ออกไปรับเสด็จ ณ ท่งแสนแสบ กราบทูลขอราชการแล้วเชิญเสด็จมายังพระนคร

หลวงสรวิชิตได้ปฏิบัติราชการอย่างเข้มแข็ง ทั้งมีความสามารถในการประพันธ์เป็นที่ถูกพระทัยพระมหากษัตริย์ ต่อมาได้เลื่อนเป็นที่พระยาพิพัฒน์โกษา แล้วเป็นเจ้าพระยาพระคลัง เสนาบดีจตุสดมภ์ กรมท่า

เจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นผู้มีความรู้สูง ท่านเป็นทหารที่เข้มแข็งในการรบ และยังเป็นกวีที่ฝีมือดี งานประพันธ์ของท่านมีทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว ท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ แม้ว่าท่านถึงแก่อสัญกรรมไปนานแล้ว พวกเราก็กังวลไม่ลืมท่าน เพราะบทวรรณกรรมที่ท่านเขียนไว้อย่างดีเตือนใจเราให้ระลึกถึงท่านเสมอ

เนื้อเรื่องราชาธิราชโดยย่อ

เรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ที่นักเรียนจะได้เรียนต่อไปนี้เป็นตอนหนึ่งของเรื่องราชาธิราช เพื่อจะให้นักเรียนเข้าใจบทเรียนนี้ดีขึ้น จึงได้ย่อเนื้อเรื่องโดยตลอดให้นักเรียนได้อ่านเสียทีหนึ่งก่อน

เนื้อเรื่องที่ย่อนี้ได้พยายามเก็บใจความ และบทบาทของบุคคลสำคัญ ๆ ในเรื่องไว้ เพื่อนักเรียนผู้สนใจจะได้ติดตามบทบาทของบุคคลนั้น ๆ ได้ในเวลาอันสั้น แต่ถ้านักเรียนผู้ใดต้องการทราบคติต่าง ๆ ในการครองชีวิต สำนวนโวหารอันคมคายหลักแหลม และกลยุทธอันลึกซึ้ง ฯลฯ ควรอ่าน “ราชาธิราช” ฉบับเต็มจะทำให้ได้รับความรู้และความเพลิดเพลินเป็นอย่างยิ่ง

เรื่องราชาธิราชตอนต้นกล่าวว่า พระเจ้าอลองคจอสุเป็นผู้สร้างเมืองเมะตะมะตั้งพระพุทธรเจ้าได้ทรงทำนายนไว้ และดำเนินความต่อมาว่าทางมอญมีบุตรพ่อค้าใหญ่บ้านเกาะวาน แขวงเมืองเมะตะมะ ชื่อมะกะโท เป็นเด็กหนุ่มที่มีสติปัญญาเฉียบแหลม มีความละเอียดรอบคอบและมีสัมมาคารวะเป็นอันดี

ขณะมะกะโทเดินทางไปค้าขาย ได้เกิดนิमितมหัศจรรย์ มีผู้ทำนายว่าจะมีพระมหากษัตริย์ทางทิศตะวันออกทรงอุปถัมภ์ แล้วจะได้เป็นใหญ่ทางทิศตะวันตก เขาจึงไปขออาศัยอยู่กับนายช่างของพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย

วันหนึ่งพระร่วงทอดพระเนตรเห็นเบี้ยตกอยู่ที่ดิน จึงตรัสให้มะกะโทเก็บเบี้ยนั้น ด้วยความละเอียดยึดถึถ้วน มะกะโทได้นำไปซื้อเมล็ดพันธุ์ผักกาด ขอเพียงติดนิ้วมือหนึ่ง และด้วยความฉลาด เขาเอานิ้วมือแตะน้ำลายก่อนแล้วจึงแตะเมล็ดพันธุ์ผักกาด เขาเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดไปปลูก งามงามดีแล้วก็ถวายเป็นผักกาดแด่พระร่วง พระร่วงจึงโปรดให้มะกะโทเข้าไปอยู่กับพ่อครัวในพระราชวัง ต่อมาโปรดตั้งให้เป็นขุนวัง

คราวหนึ่งพระร่วงเสด็จยกทัพไปปราบศึกแขกชาวที่มารบกวนเมืองขึ้นของสุโขทัย มะกะโทซึ่งรักใคร่อยู่กับนางเทพสุดาสร้อยดาวราชธิดาพระร่วง เห็นว่าอยู่เข้าไปจะต้องพระราชอาญาจึงพาพระธิดาหนีไปอยู่บ้านเดิมของตน ระหว่างทางได้เขียนหนังสือกราบทูลพระร่วงถึงความผิดของตน และเล่าเรื่องนิมิตของตนที่ผู้รู้ได้ทำนายไว้ พระร่วงทรงเห็นว่ามะกะโทมีท่าทีจะเป็นใหญ่ได้ ก็มีได้พิโรธ

ด้วยความฉลาด มะกะโทยกอุ้นเรือน น้องของตนให้อลิมามางเจ้าเมืองเมาะตะมะ คนก็ยิ่งนับถือมากขึ้นเพราะเป็นพี่ภรรยาเจ้าเมือง อลิมามางเห็นเช่นนั้นก็ไม่วางใจ ทำอุบายจะฆ่ามะกะโทเสีย นางอุ้นเรือนลอบส่งข่าวบอกพี่ชาย อลิมามางจึงถูกมะกะโทซ่อนกล แล้วถูกฆ่าตาย

จ.ศ. ๖๔๓ (พ.ศ. ๑๘๒๔) มะกะโทก็เป็นใหญ่ในเมาะตะมะ แล้วขอพระราชทานนามกับเครื่องราชกกุธภัณฑ์ต่อพระร่วง ก็ได้รับพระราชทานนามว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว แล้วตีเอาเมืองใกล้เคียงเป็นเมืองขึ้น

(๖)

ทางเมืองพะโค (หงสาวดี) อหะมะมอญตั้งตัวเป็นใหญ่ แต่ถูกลักขะยาพยุชิงราชสมบัติได้แล้วอหะมะมอญชิงไปได้อีก ต่อหนึ่งตั้งตัวเป็นพระเจ้าตราพระยา พระเจ้าตราพระยานี้เดิมก็เป็น มิตรไมตรีกับพระเจ้าฟ้ารั่วเป็นอันดี แต่ต่อมาคิดประทุษร้าย พระเจ้า ฟ้ารั่วทรงจับได้ถึงสองคราว จึงให้สำเร็จโทษเสีย

จ.ศ. ๖๕๕ (พ.ศ. ๑๘๓๖) นางช้างเมืองสุโขทัยตกถูกเป็น ช้างเผือก ช้างเผือกนั้นไม่ยอมจับน้ำและหญ้า และเกิดนิมิตแก่ พระร่วงว่าถ้ารับช้างนั้นไว้จะเป็นอันตราย อำมาตย์จึงเสี่ยงหญ้า ช้างก็จับหญ้าเมืองเมะตะมะ พระร่วงจึงโปรดให้พระราชทาน ช้างนั้นแก่พระเจ้าฟ้ารั่ว พระเจ้าฟ้ารั่วครองราชสมบัติในเมือง เมะตะมะได้ ๒๖ ปี ก็สวรรคตใน จ.ศ. ๖๗๕ (พ.ศ. ๑๘๕๖)

เมืองเมะตะมะมีกษัตริย์ครองต่อมาอีก องค์ที่ ๘ คือ พระเจ้าอู่ พระตะบะเป็นขบถพระเจ้าอู่ปราบมิได้ จึงต้องไปประทับ เมืองพะโค

โอรสองค์หนึ่งของพระเจ้าอู่ชื่อ มังสุระมณีจักร หรือ พระยาน้อย มีรูปร่างซื่อหน้าใจทรหด พระยาน้อยได้ตะละแม่ท้าว กนิษฐาต่างพระมารดาเป็นชายา มีโอรสชื่อลาวแก่นท้าว ต่อมา พระยาน้อยทรงทราบว่า พระมหาเทวีผู้เป็นป้า เป็นชู้กับบุตรเลี้ยง คือสมิงมราหูผู้เป็นสวามีของตะละแม่ศรี คบคิดกันจะแย่งราชสมบัติ พระยาน้อยจึงเตรียมการไว้ป้องกัน มีที่ปรึกษาคือพ่อมอญกับมังกันจิ รวบรวมกำลังได้แล้วก็นำไปอยู่เมืองตะเกิงสะสมกำลังกองทัพไว้

ที่เมืองตะเกิง พระยาน้อยได้เม้ยมะนิก แม่ค้าแบ่งน้ำมัน
ภรรยาของมะจัดคิดถึง ทรงแต่งตั้งเป็นสนมเอก มะจัดคิดถึงไปทูล
พระมหาเทวี ๑ ส่งคนไปเชิญพระยาน้อยกลับเมืองพะโคหลายคราว
แต่ไม่เป็นผล จึงให้สมิงมราหุยกทัพไปปราบพระยาน้อยฐานขบถ

พระยาน้อยขอให้พระอาจารย์มะเป่งไปเล่าพฤติการณ์ของ
พระมหาเทวีกับสมิงมราหุให้นายทัพนายกองของสมิงมราหุทราบ
นายทัพนายกองได้ทราบความจริงก็เอาใจออกห่าง จนทัพสมิงมราหุ
แตกไป

พระยาน้อยชวนพระมะเป่งสีกออกช่วยราชการ ตั้งเป็น
พระยาอินทโยธายุรักษาเมืองตะเกิง พระยาน้อยยกทัพไปตั้ง
นอกเมืองพะโค ขุนนางพากันออกจากเมืองมาอ่อนน้อม พอดี
พระเจ้าอุสุวรรคต พระมหาเทวีให้สมิงมราหุยกทัพตีทัพพระยาน้อย
แต่พ่ายแพ้ จึงพาพระมหาเทวีกับตะละแม่ศรีหนีออกจากเมือง
พระยาน้อยเข้าเมืองพะโคได้ ให้คนตามจับสมิงมราหุมาทำพิธี
ประหารกรรมแล้วให้สับร่างสมิงมราหุเสีย ส่วนพระมหาเทวีกับ
ตะละแม่ศรีนั้นให้จำไว้

เมื่อพระยาน้อยเสวยราชย์ต่อจากพระราชบิดา ทรงตระหนัก
ในความซื่อสัตย์ของอำมาตย์ทิน จึงทรงตั้งให้เป็นอำมาตย์ทินมณีกรรด
ขณะนั้นเป็นปี จ.ศ. ๗๔๙ (พ.ศ. ๑๙๓๐) ครั้นจัดการพระศพ
พระเจ้าอุแล้ว พระยาน้อยก็ทรงทำพิธีปราบดาภิเษก ทรงตั้งเม้ยมะนิก
เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายซ้าย ได้นามว่าพระนางปิยราชเทวี ส่วน

ตะละแม่ท้าวซึ่งควรจะได้เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายขวานั้น ด้วยความน้อยพระทัยล้งเลอยู่จึงเสด็จไปไม่ทันเข้าพิธี พระยาน้อยได้พระนามใหม่ว่าพระเจ้าสิทธราชาราช แต่เรียกกันว่าพระเจ้าราชาราช เปลี่ยนชื่อเมืองพะโคเป็นหงสาวดี ตามเดิม ทรงตั้งแต่งข้าราชการที่มีความชอบโดยทั่วกัน เช่นตั้งพ้อมอญเป็นสมิงพ้อเพชร มังกันจีเป็นราชมะนุ

ระหว่างแผ่ราชอาณาเขต พระเจ้าราชาราชได้ทหารฝีมือดี นิสัยห้าวหาญคนหนึ่งชื่อมะสะลุม โปรดตั้งให้เป็นสมิงนครอินท์ พระองค์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความยุติธรรม และทรงสร้างอาณาภาพด้วยการรบ

จ.ศ. ๗๕๓ (พ.ศ. ๑๙๓๔) พระเจ้าฝรั่งมังศรีจะวา แห่งกรุงรัตนบุรีอังวะ (พม่า) เห็นทางกรุงหงสาวดีเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินใหม่ จึงทรงถือโอกาสยกทัพไปตีกรุงหงสาวดี แต่ก็พ่ายแพกลับไป และถูกพระเจ้าราชาราชมีราชสาส์นไปเยาะเย้ย ได้รับความเจ็บแค้นมากเลยประชวรถึงสวรรคต มังสุเหนียดยราชโอรสขึ้นเสวยราชย์ ทรงพระนามพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระเจ้ามนเทียรทอง มังศรีธาตุนุชาคิดแย่งราชสมบัติ แต่ทำการไม่สำเร็จ จึงหนีไปสวามิภักดิ์พระเจ้าราชาราช

พระเจ้าราชาราชทรงถือโอกาสที่พม่าเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินตีหัวเมืองของพม่าได้มาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไม่กล้าออกสู้รบ พระสังฆราชกังคยะสะกะโรหุลรับอาสาไปเจรจาให้พระเจ้าราชาราช

ยกทัพกลับ พระเจ้าราชาธิราชให้ปลุกหอพระไว้เป็นเกียรติแล้วจึงเสด็จยกทัพกลับ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เฝ้าหอพระเสียบ พระเจ้าราชาธิราชทรงทราบ ก็ใคร่จะยกทัพเข้าตีกรุงรัตนบุรีอังวะ แต่อำมาตย์ทึมนั้นกรอดทูลทัดทานไว้

หนังสืออ่านกวีนิพนธ์ของกระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มเรื่องจากตอนนี้ และให้ชื่อเรื่องว่า ราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มีเรื่องย่อว่า

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเห็นจะเกิดศึกแน่ จึงให้มีราชสาส์นขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าเชียงใหม่ ขอกองทัพเชียงใหม่ช่วยรบมอญ แต่ทูตที่เชิญราชสาส์นไปถูกมอญจับได้ พระเจ้าราชาธิราชให้ฆ่าและปิดความไว้

ขณะคอยทัพเชียงใหม่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้เสด็จยกกองทัพไปปราบเมืองตะแคงซึ่งแข็งเมืองอยู่ เมื่อตีได้แล้วจึงให้มังก่ามุนีราชบุตรเขยกับตะละเจ้าเปไฟฟ้าราชธิดาอยู่ครอง แล้วจึงเสด็จไปปราบไทยใหญ่ นรามิละผู้เป็นอุปราชราชบุตรพระยาตะแคงไปทูลขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าราชาธิราช ๗ ได้โปรดให้สมิงอฝางนำทหารมอญไปช่วย นรามิละเมืองตะแคงได้ สมิงอฝางจับตัวมังก่ามุนี และตะละเจ้าเปไฟฟ้าได้ จึงนำคนทั้งสองส่งไปถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แต่มังก่ามุนีถึงแก่พิราลัย จึงส่งตะละเจ้าเปไฟฟ้าไปแต่ผู้เดียว

ระหว่างที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยังมีทรงทราบข่าวทางเมือง
ตะแคง มีมหาดเล็กคนหนึ่งกล้าทูลเตือนว่ามีบังควรให้ราชธิดา
อยู่ครองเมืองตะแคงเพราะเสี่ยงภัยมาก พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึง
ทรงตั้งมหาดเล็กนั้นเป็นมังมหาราชฯ พอดีได้ข่าวเสียเมืองตะแคง
จึงได้จัดทัพไปตีกรุงหงสาวดี ด้วยความสามารถของสมิงพ่อเพชร
ทัพพม่าก็แตกกลับไป

จ.ศ. ๗๖๕ (พ.ศ. ๑๙๔๖) พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้จัดทัพใหญ่
เพื่อเหยียบหงสาวดีให้ราบเป็นหน้ากลอง นางมังคละเทวีอัคมเหสี
ตามเสด็จด้วย ด้วยความฉลาดของสมิงพ่อเพชรอีก มอญได้ใช้
แม่น้ำปันเกลาะฆ่าพม่าเสียเป็นอันมาก ทัพพม่าแตก นางมังคละเทวี
ตกช้างอยู่ในป่า ฉางกายขี่ช้างผ่านไป นางขอให้ช่วย ฉางกาย
จึงพานางกลับเมืองโดยความสุจริต แต่ต่อมาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ทรงระแวงว่าฉางกายติดต่อกับพระมเหสีฉันชูสาว จึงให้ถอดนาง
มังคละเทวีออกจากตำแหน่งพระมเหสี แล้วให้ฆ่าฉางกายเสีย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้จัดทัพไปรบกวหนหัวเมืองมอญมิให้
ทำมาหากินสะดวก พระเจ้าราชาธิราชจึงทรงตั้งสมิงนครอินท์ไป
รับทัพพม่า สมิงนครอินท์ได้ลองพระทัยพระเจ้าราชาธิราชก็ทราบ
น้ำพระทัยว่าทรงรักทหารมากกว่าสตรี ก็ยิ่งเพิ่มความจงรักภักดี
ยิ่งขึ้น แล้วไปปราบทัพพม่าได้ชัยชนะ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้เตรียมทัพใหญ่ไปแก้ตัวอีกก็ไม่เป็นผล
จึงชวนมอญเป็นไมตรีด้วย มอญก็ชวนกลจะลวงฆ่าพม่าทั้งกองทัพ

แต่การมีทันสำเร็จสมิงนครอินท์พูดความจริงขึ้น พม่ารู้ตัวจึงหนีไปเสีย พระเจ้าราชาธิราชทรงพระพิโรธสมิงนครอินท์ยิ่งนัก แต่ทรงยอมให้ทำการแก้ตัวโดยให้สมิงนครอินท์ปลอมเป็นพระองค์เข้าชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังศรีธาตุได้รับหน้าที่ซึ่งค์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นถึงเวลาชนช้าง มังศรีธาตุเห็นแก่ชาติตระกูลจึงร้องทูลเป็นนัยให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบความจริง สมิงนครอินท์จึงทำการแก้ตัวไม่สำเร็จ มังศรีธาตุก็ถูกประหารชีวิต

สมิงนครอินท์ต้องทำการแก้ตัวอีกโดยปลอมเข้าไปในค่ายพม่าแต่มิได้ปลงพระชนม์พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเพราะรู้จักที่ดำที่สูง จึงลักแต่พระแสงกับพานพระศรีช้างแท่นบรรทมไป

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ได้ทรงทราบความเก่งกล้าของสมิงนครอินท์ ใครจะได้เห็นตัว จึงทูลขอพระเจ้าราชาธิราชให้สมิงนครอินท์เข้าเฝ้า ครั้นได้ทรงเห็นแล้วก็โปรดปรานยิ่งนัก แล้วเสด็จยกทัพกลับเพื่อเตรียมรบในปีต่อไป เนื้อเรื่องในเรื่องราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สิ้นสุดลงเพียงนี้ ต่อไปเป็นเนื้อเรื่องโดยสังเขปของหนังสือเรื่องราชาธิราชฉบับเต็ม

ปีรุ่งขึ้นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เสด็จยกทัพไปตีกรุงหงสาวดีอีก แต่ตีได้เพียงเมืองทะเละ ทั้งจับสมิงชีพรายไปได้ เมื่อทรงพยายามตีกรุงหงสาวดีหลายคราวไม่สำเร็จ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงเปื้อน่ายการรบจึงส่งพระราชสาส์นไปขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าราชาธิราช ชั้นแรกพระเจ้าราชาธิราชไม่ทรงรับ แต่พระสนมสองนาง

เป็นบุตรสุมิงซีพรายทูลขอให้ทรงตกลงเพื่อบิดาตนจะได้รอดชีวิต
ตั้งนั้นเมื่อทรงรับราชสาส์นครั้งที่สอง จึงทรงยอมเป็นไมตรีด้วย
นับเวลาที่มอญกับพม่าทำสงครามกันได้ ๖ ปี จึงเป็นไมตรีกัน

ฝ่ายพอลาวแก่นท้าวเมื่อโตขึ้นได้ทราบความเจ็บแค้นของ
ตะละแม่ท้าวพระมารดา วันหนึ่งขึ้นเฝ้าพระราชบิดา เห็นแม่ยมะนิก
อยู่ด้วย นึกแค้นขึ้นมาว่าเพราะมีมือจึงต้องถวายบังคม จึงก่อดิน
ทิ้งเสีย พระเจ้าราชาธิราชพิโรธมาก ให้เอาพอลาวแก่นท้าวไป
ประหาร พอลาวแก่นท้าวขอไปนมัสการพระมูเตา ก่อนประหาร
ถวายพระมหามาลา อธิษฐานขอไปเกิดในพระครรภ์พระอัครมเหสี
พระเจ้ามนเทียรทอง และขอให้พระมารดาอยากเสวยดินกลางใจ
เมืองหงสาวดี และเมื่อพระชนม์ได้ ๒๒ พรรษา ขอให้ได้ทำ
สงครามกับพระราชบิดาองค์นี้ พระเจ้าราชาธิราชทรงทราบจึงเสด็จ
ไปพระมูเตาถวายพระมหามาลาทับ และทรงอธิษฐานขอให้ได้
ชัยชนะราชโอรส

ฝ่ายตะละแม่ท้าว เมื่อพอลาวแก่นท้าวถูกประหารแล้วก็
เศร้าโศกอย่างยิ่ง อธิษฐานขอให้ตายแล้วไปเกิดพบกัน แล้วเสวย
ยาพิษสิ้นพระชนม์

เมื่อพระอัครมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงครรภ์ ก็ปรารถนา
จะเสวยดินกลางใจเมืองหงสาวดี พระเจ้าราชาธิราชให้ขุดดินจาก
จันทคารสถานเก่าอบปรุแล้วใส่ผอบทองส่งไปให้ เมื่อพระกุมาร
ปฏิสนธิแล้ว ได้พระนามว่ามังรายกะยอฉะวา เมื่อเจริญวัยขึ้น

กันแสงคราวใด ต้องปลอมว่าจะเอาเมืองหงสาวดีมาถวาย จึงจะหยุดกันแสง

เมื่อพม่ากับมอญเป็นไมตรีกันได้ ๒๒ ปีแล้ว คราวหนึ่งที่หัวเมืองปลายแดนมอญกับพม่าเกิดวิวาทกันด้วยเรื่องตักน้ำมันดิน* มังรายกะยอจะวาจึงให้จัดทัพไปตีเมืองชายแดนมอญ ห้ามมอญตักน้ำมันดิน

พระเจ้าราชาธิราชให้พระยาเกียรติราชบุตรยกทัพไปตีเมืองของพม่า สงครามก็ติดพันกัน มังรายกะยอจะวาไม่สามารถขับไล่มอญจากชายแดนก็แค้นพระทัย เสด็จยกทัพจะไปตีหงสาวดี แต่ด้วยยังเยาว์วัยจึงแพ้รู้ฝ่ายกองทัพมอญ ทำการมิสำเร็จ

ทางหงสาวดีสมิงพ่อเพชรป่วยถึงแก่กรรม

รุ่งปีใหม่มังรายกะยอจะวาเตรียมทัพใหญ่ยกไปจะตีหงสาวดี ทรงทราบว่สมิงพ่อเพชรถึงแก่กรรมแล้ว ก็ตั้งพระทัยจะจับสมิงนครอินท์ให้ได้ จึงเตรียมการอย่างรอบคอบ และมีหนังสือไปทำให้มอญจัดทัพออกรบตัวต่อตัว เรือลำต่อลำ

ทางมอญรับคำท้าแล้ว สมิงนครอินท์อาสาออกรบทางเรือ ก็ถูกพม่าจับได้ ด้วยความบอบช้ำและมียอมกินอาหาร สามวันก็ตาย พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงเสียพระทัยมาก ทรงดำหนิการกระทำของ

* น้ำมันดิน ความจริงเป็นน้ำมันที่จุดไฟ คือบ่อน้ำมันของพม่าเตียนนี้

มังรายกะยอจะวา ให้แต่งศพจารึกข้อความเสียพระทัยลงบนแผ่นทอง
ส่งศพไปให้มอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบว่าสมิงพระรามเป็นนายทหาร
ฝีมือดี จึงมีราชสาส์นไปยังพระเจ้าราชาธิราชขอดูตัว สมิงพระราม
ก็ไปเฝ้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอย่างกล้าหาญ

ระหว่างนั้นราชมະณุกำนวณพระชันษาพระเจ้าราชาธิราช
ว่าพระเคราะห์ร้าย ทูลแนะนำให้พระราชทานราชสมบัติแก่ราชโอรส
แล้วแปรพระราชฐานไปอยู่เมืองเมาะตะมะ สัก ๓ เดือน พระเจ้า
ราชาธิราชจึงให้เตรียมการถอยทัพกลับ ด้วยความฉลาดของมะกลอม
จัดให้ทหารส่วนหนึ่งเดินทางบก สมิงพระรามคุมกองหลัง ส่วน
พระองค์เสด็จทางเรือ คราวนั้นทรงตั้งมะกลอมเป็นสมิงอุบากอง

ทัพมังรายกะยอจะวาจับสมิงพระรามได้ ช้างพลายประกาย-
มาศก็ติดหล่ม พม่าจึงได้ไว้ด้วย แต่ตามทัพพระเจ้าราชาธิราชไม่ทัน

พระเจ้าราชาธิราชทรงมอบราชสมบัติแก่พระยาเกียรราชบุตร
แล้วเสด็จไปประทับเมืองเมาะตะมะ มังรายกะยอจะวายกทัพไป
ล้อมหงสาวดีไว้ เมื่อครบกำหนดสามเดือน พระเจ้าราชาธิราช
ทรงทำพิธีสะเดาะพระเคราะห์แล้ว ทรงเปลี่ยนพระนามใหม่ว่า
พระเจ้าสิทธิโสม เสด็จยกทัพกลับเมืองหงสาวดี แต่เข้าเมืองไม่ได้
ติดทัพพม่าล้อมอยู่ มอญคนหนึ่งชื่ออายมนทะยาทูลรับอาสาเข้า
เมืองหงสาวดี ได้รับแต่งตั้งเป็นสมิงอายมนทะยา แล้วทำอุบาย

จนเข้าหรงสาวดีได้ นั้ดหมายพระยาเกียรราชบุตรแล้วก็ทำอุบาย
กลับออกไปเฝ้าพระเจ้าราชธาธิราชได้ พระเจ้าราชธาธิราชทรงเกรงว่า
ถ้าพม่านำพลายประกายมาศออกรบ พระองค์จะแพ้ ความญพลาย
ประกายมาศก็ลอบเข้าไปสั่งพลายประกายมาศให้ทำอาละวาดแล้ว
ให้หนีไป พลายประกายมาศก็ทำตาม

ระหว่างนั้น โหรทูลม้งรายกะยอณะว่าพระชาตาถึงฆาต
และพระเจ้าราชธาธิราชจะได้ชัยชนะศึก แต่ม้งรายกะยอณะว่าทนฟัง
คำเยาะเย้ย ทำทายของมอญไม่ได้ก็เสด็จออกรบจึงตกช้าง
บั้นพระองค์หัก มอญจับได้

พระเจ้าราชธาธิราชโปรดให้นำม้งรายกะยอณะเข้าเฝ้า
ตรัสพลอบโยนเป็นอันดี แต่ม้งรายกะยอณะทูลขอให้ฆ่าเสีย
มิฉะนั้นจะฆ่าตนเอง พระเจ้าราชธาธิราชทรงเห็นว่าอ่อนน้อมไม่เป็น
ผลแล้ว จึงให้ทำพิธีปฐมกรรม ม้งรายกะยอณะก็สิ้นพระชนม์
พอดี โปรดให้ปลงพระศพบรรจุอัฐิในเจดีย์ชื่อม้งรายกะยอณะวามุเตา
ขณะนั้น จุลศักราช ๗๘๓ (พ.ศ. ๑๙๖๔)

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบว่เสียม้งรายกะยอณะว่ ก็
ทรงพระพิโรธมาก ตรัสสั่งให้จ่านายทัพนายกอง และให้คลอกบุตร
ภรรยาเสีย แต่พระสังฆราชาคณะมาทูลขอโทษไว้ ม้งนั้นทมิตร
ทูลเตือนให้เตรียมทัพไว้รับทัพมอญ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องโปรดให้เตรียมทัพใหญ่ทั้งบกและเรือ ยกไปตีเมืองเสียงถึงสามคราวก็เข้าเมืองมิได้ จึงมีพระประสงค์ จะเห็นสมิงอังวะมังศรีผู้รักษาเมือง ขณะนั้นมีกำนันฝรั่งเศษเข้าไปทออดสมออยู่ในปากน้ำเมืองเสียง ในกำนันนั้นมีปืนใหญ่ สมิงอังวะมังศรีนัดหมายกับนายกำนันว่า ขณะที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรตมอยู่นั้น ถ้าเกิดวุ่นวายขึ้นให้นายกำนันยิงปืน

ขณะพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรสมิงอังวะมังศรี ทหารของมังรายกะยอจะวาชื่อเจตสุกริดคิดกันว่า มังรายกะยอจะวาเสด็จออกรบจนฟ่ายแพ้ ก็เพราะสมิงอังวะมังศรีมาเยาะเย้ยล่อลวง จึงลอบพุ่งหอกจะสังหาร แต่พลาดไป ผู้คนวุ่นวายขึ้น ฝรั่งเศษนายกำนันก็ยิงปืนไปที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องถูกเศวตฉัตรขาดปลิวไป พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงโทมนัสว่ามีอาวุธชนิดนั้นแล้ว ต่อไปจะไม่ได้เห็นทหารมีฝีมืออีก แล้วให้คุมตัวเจตสุกริส่งไปให้สมิงอังวะมังศรีลงโทษ แต่สมิงอังวะมังศรีส่งตัวคืน พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็เสด็จยกทัพกลับ

จ.ศ. ๗๘๕ (พ.ศ. ๑๙๖๖) พระเจ้ากรุงต้าจิง แห่งประเทศจีน มีทหารเอกชื่อกามะนี มีฝีมือไปทางขี่ม้าแทงทวน อยากจะทอดพระเนตรทหารขี่ม้าสู้กับกามะนี จึงจัดทัพใหญ่ไปกรุงรัตนบุระอังวะ มีพระราชสาส์นให้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องส่งทหารเอกออกขี่ม้ารำทวนสู้กับกามะนีตัวต่อตัว ถ้าพม่าแพ้ต้องยอมเป็นเมืองขึ้นจีน ถ้าจีนแพ้จะเลิกทัพกลับไป

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ให้ป้าวร้องหาคนอาสาสู้กับกามะนี ถ้าชนะจะประทานราชสมบัติครึ่งหนึ่ง ขณะนั้นสมิงพระรามถูกขังอยู่ เห็นไม่มีคนอาสาจึงรับอาสาเอง

ด้วยความฉลาดไหวพริบ สมิงพระรามก็สามารถฆ่ากามะนี ได้อย่างน่าสรรเสริญ พระเจ้ากรุงจีนก็เลิกทัพกลับไป พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ประทานตำแหน่งมหาอุปราช และพระราชธิดาแก่ สมิงพระราม สมิงพระรามทูลขอ ๒ ข้อคือ มิให้ใครเรียกตนว่า เซลย กับ แม้มีสงครามกับพระเจ้าราชาธิราชก็ขอไม่ออกรบ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงอนุญาต และทรงแต่งตั้งให้เป็นเจ้าสมิงพระรามกู้เมือง

อยู่ต่อมาเจ้าสมิงพระรามมีโอรส พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรง อุ้มออกว่าราชการด้วยเสมอ วันหนึ่งขณะว่าราชการ ราชนัดดา ทรงยืนขึ้นยุตพระอังสาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องและเอื้อมหัตถ์เล่นที่สูง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องพลั้งพระโอษฐ์ว่า “ลูกอ้ายเซลยนี้กล้าหาญนัก นานไปเห็นจะองอาจแทนมังรายกะยอณะวาได้” เจ้าสมิงพระราม ได้ยินความนี้จึงหนีกลับหงสาวดี

จ.ศ. ๗๙๐ (พ.ศ. ๑๔๗๑) พระเจ้าราชาธิราชเสด็จประพาส ป่าโพนช้าง ถูกเชือกทับพระเพลาลอยประจวบสวรรคต พระชนมายุ ๕๔ พรรษา

หลังจากนั้นอีก ๒ ปี พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็สวรรคต

ต่อจากรัชสมัยพระเจ้าราชาธิราชมีกษัตริย์ครองประเทศมอญต่อไปอีก ๖ องค์ แล้วก็ถึงกษัตริย์ที่เป็นหญิง ทรงพระนามตะละเจ้าท้าวขัตติยราชินี เรียกกันว่าตะละนางพระยาท้าว เป็นสมัยเดียวกับทางฝ่ายพม่ามีกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าแมงระ-ณะวากี ๆ ทรงทราบวาทะละนางพระยาท้าว มักเสด็จนมัสการพระเกศธาตุโดยไม่มีขบวนพยุห จึ่งให้กองทัพไปชิงตะละนางพระยาท้าวมาเป็นอัครมเหสีเอก ขนานพระนามว่าสะจาโป พระนางอยู่เมืองพม่าได้ ๒๒ ปี

ทางเมืองมอญ พระมหาปิฎกธรผู้เป็นราชบุตรบุญธรรมของตะละนางพระยาท้าวมาแต่ครั้งยังบวชเป็นเณร ได้พยายามหาทางชิงพระนางกลับมาหงสาวดี โดยชวนคฤหัสถ์ ๔ คน เข้าไปอยู่ในกรุงอังวะ เทียบเทศนาสั่งสอนจนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้ากรุงอังวะ แล้วลอบพาตะละนางพระยาท้าวกลับหงสาวดีได้

จ.ศ. ๙๔๙ (พ.ศ. ๒๑๓๐) ตะละนางพระยาท้าวทรงมอบราชสมบัติแก่พระมหาปิฎกธร ชาวเมืองขนานพระนามว่าพระเจ้าหงสาวดีบ้าง พระเจ้ามหาปิฎกธรบ้าง พระเจ้าหงสาวดีทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความฉลาดสามารถยิ่ง ทรงรู้เท่าทันในเรื่องต่างๆ จนประเทศใกล้เคียงยอมรับนับถือ ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างยอดเยี่ยม ทรงรอบรู้ในหลักพระธรรมในพระพุทธศาสนา จนพระเจ้าลังกาถวายพระนามว่าพระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ พระองค์พอพระทัยมากทรงรับพระนามนั้น

(๑๕)

พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์ทรงมีราชโอรส พระชีวหา
เป็นปานดำ จึงขนานพระนามว่ามังมณีนิล

เมื่อตะละนางพระยาท้าวมีพระชนมายุได้ ๗๑ พรรษา ก็
สวรรคต พระเจ้าศรีศากยวงศ์ธรรมเจดีย์โปรดให้จัดงานพระศพ
เป็นพระราชพิธีมโหฬาร และทรงทำตัวอย่างซิงศพให้ชนรามัญ
รุ่นหลังทำตามอย่างสืบมา

ราชาธิราช

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ขณะนั้น ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงตรัสปรึกษาด้วย
เสนาบดีทั้งปวงว่า “พระเจ้าราชาธิราชยกขึ้นมาถึงพระนครเรา
ฐานาหอพระไว้ หวังจะให้เป็นเกียรติยศว่า ได้ยกทัพล่วงแดน
ขึ้นมาถึงเมืองเรา เราก็ให้ทหารออกไปเอาไฟเผาเสีย นั้น เห็นว่าจะ
ขัดเคืองพระทัยอยู่ แต่ว่าศึกจวนฤดูน้ำจึงมิได้กลับมา เห็นว่า
สงครามมอญกับเราจะติดพันกันไปเป็นมั่นคง ครั้นเราจะยกกองทัพ
ลงไปตอบแทนกระทำแก่เมืองหงสาวดี* บ้าง บัดนี้บ้านเมืองของเรา
ในขอบเขตอาณาจมหวัดทั้งปวง ก็ยังมีราบคาบเป็นปกติ ผู้คน
ระส่ำระสายอยู่ กำลังเรายังน้อยนัก ประการหนึ่ง เมืองตะแคง
และเมืองไทยใหญ่เล่าก็เป็นกบฏต่อเราแข็งเมืองอยู่ เราคิดจะ
ยกกองทัพไปตีเมืองตะแคงและเมืองไทยใหญ่ ปราบปราม
เสียร่นนามให้ราบคาบแล้วจึงจะยกไปตีเมืองหงสาวดี แล้วให้มี
หนังสือไปถึงพระเจ้าเชียงใหม่ ขอกองทัพให้ยกมาช่วยเป็นทัพ
กระหนาบ เห็นจะได้เมืองหงสาวดีโดยง่าย เสนาบดีทั้งปวงจะเห็น
ประการใด?” เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วยโดยพระราชบริหาร จึงสั่ง

* คำอธิบายเรื่องเพิ่มเติม หน้า (๒๐)

ให้จัดเครื่องราชบรรณาการและให้แต่งลักษณะพระราชสาร* ในพระราชสารนั้นว่า “สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทอง กรุงรัตนบุระอังวะ** ขอเจริญทวงพระราชไมตรีมาถึงพระมหाराชาเจ้าเชียงใหม่ผู้เป็นใหญ่ในมลาวประเทศ ด้วยพระเจ้าฝรั่งมังศรีจะวาผู้เป็นสมเด็จพระราชาบิดาเราถึงแก่สวรรคตแล้ว และบัดนี้เราผู้เป็นพระราชบุตรได้ผ่านสมบัติเป็นใหญ่ในกรุงรัตนบุระอังวะ บ้านเมืองก็ยังมิราบคาบ ฝ่ายพระเจ้าราชาธิราชเจ้าเมืองหงสาวดีบังอาจหมิ่นเรา ยกกองทัพขึ้นมาแย่งชิงกรุงรัตนบุระอังวะ ทุกวันนี้เรามีความแค้นนอนตามิหลับเลย ครั้นจะยกลงไปกระทำแก่เมืองหงสาวดีบัดนี้เล่า ก็ยังจะต้องไปปราบปรามเมืองตะแคงเมืองไทยใหญ่ซึ่งเป็นเมืองขึ้นนั้นอยู่ ถ้าเสร็จแล้วจะยกลงไปตีเมืองหงสาวดี แต่กองทัพกรุงรัตนบุระอังวะนั้นเห็นจะได้ชัยชนะเข้าไป จะขอกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ยกมาเป็นทัพกระหนาบ ช่วยกันตีเมืองมอญเห็นจะได้ชัยชนะโดยเร็ว ถ้าเสร็จสงครามแล้ว ฝ่ายพระเจ้าเชียงใหม่กับกรุงรัตนบุระอังวะนี้มิได้ขัดเลย แม้นพระเจ้าเชียงใหม่มิได้สูญเสียทางพระราชไมตรี ยกกองทัพลงมาช่วยครั้งนี้แล้ว ข้าศึกเมืองเชียงใหม่ก็จะเป็นข้าศึกเมืองอังวะ ข้าศึกเมืองอังวะก็จะเป็นข้าศึก

* ศัพท์คำนี้ใช้ตามต้นฉบับของกรมวิชาการ พิมพ์ครั้งที่ห้าสิบสี่ พ.ศ. ๒๕๓๗ ปัจจุบันพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า ถ้าเป็นจดหมายของพระมหากษัตริย์ เรียกว่า พระราชสาส์น เขียนเป็นพระราชสาสน หรือพระราชสาส์น (อ่านว่า พระ-ราด-ชะ-สาน) ก็ได้

** คำอธิบายเรื่องเพิ่มเติม หน้า (๒๐)

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

เมืองเชียงใหม่ พระราชไมตรีเราทั้งสองพระนครก็จะเจริญไป
ตราบเท่ากัลปาวสาน” ครั้นแต่งพระราชสารเสร็จแล้ว ก็ใช้ให้พม่า
สิบสองคนเป็นทูตจำทูลพระราชสารนำเครื่องราชบรรณาการขึ้นไป
ณ เมืองเชียงใหม่

ขณะนั้น สมิงงอฝางซึ่งสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชให้ไปกิน
เมืองเตียนนั้น แต่งให้ชาวด่านออกไปลาดตระเวนปลายด่าน พบ
พม่าสิบสองคนถือหนังสือพระราชสารกับเครื่องราชบรรณาการมา
ชาวด่านจับตัวได้สิ้นคุ่มมายังสมิงงอฝาง สมิงงอฝางเห็น
พระราชสารแล้ว ก็คุมเอาตัวพม่าและพระราชสารเข้าไปถวาย
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งใน
พระราชสารนั้นแล้วก็ทรงพระดำริว่า “ถ้าจะปล่อยพม่าสิบสองคน
นี้เสีย มันก็จะกลับไปเมืองอังวะ พระเจ้าอังวะรู้แล้ว ก็จะแต่งคนอื่น
ให้ขึ้นไปขอกองทัพเมืองเชียงใหม่อีก ถ้ากองทัพพม่าทัพลาวยกมา
พร้อมกันเป็นสองทัพเห็นกำลังศึกหนักนัก ฝ่ายเราจะรบพุ่ง
ด้านทานยาก จำจะคิดตัดศึกแบ่งกำลังเสียให้น้อย พม่าพม่าผู้ถือ
หนังสือเสีย อย่าให้กิตติศัพท์รู้ไปว่าเราจับได้ ฝ่ายพระเจ้าอังวะมิได้
เห็นผู้ถือหนังสือ และกองทัพยกมาก็จะมีความสงสัยแคลงแก่กัน”
จึงสั่งให้เอาพม่าสิบสองคนฆ่าเสีย กำชับมิให้กิตติศัพท์รู้ไปถึงพม่า
แล้วก็ให้พระราชทานเงินทองเสื้อผ้าแก่ผู้จับพม่าได้ตามความชอบ
นั้นโดยสมควร แล้วจึงตรัสปรึกษาด้วยเสนาบดีทั้งปวงว่า “บัดนี้
ก็ได้เนื้อความว่า ทัพพม่าจะยกลงมากระทำแก่เมืองเราครั้งนี้มันคง

อยู่แล้ว จำเราจะยกกองทัพไปสกัดตัดทางไว้อย่าให้ล่วงลงมาได้”
 เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นพร้อมด้วย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงให้
 แต่งกองทัพเป็นคนเก้าหมื่น สรรพด้วยเครื่องศาสตราวุธ ก็เสด็จ
 ยกขึ้นไปตั้งอยู่ ณ เมืองพะสิม คอยสกัดทางพม่าจะยกลงมา

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องครั้งนี้ให้พม่าสิบสองคนนำเครื่อง
 ราชบรรณาการไปเมืองเชียงใหม่แล้วก็ให้จัดกองทัพเป็นคนสิบหมื่น
 สรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธใหญ่่น้อย เสร็จแล้วก็เสด็จยกทัพไปตี
 เมืองตะแคง ได้เมืองตะแคงแล้ว ฝ่ายพระยาตะแคงหนีไปอยู่เมือง
 พะงา แต่นรามิลจะเป็นอุปราชบุตรพระยาตะแคงนั้น พานบุตรภรรยา
 ช่างม้าครอบครัวยุคหนึ่งหนีมาอยู่เมืองทรางทวย

ขณะนั้น พระเจ้ามนเทียรทองได้เมืองตะแคงแล้ว จึงตั้งให้
 มังกามุณีพระราชบุตรเขยอยู่รักษาเมืองตะแคง และตะละเจ้าเปฟ้า
 ซึ่งเป็นพระราชธิดา เป็นบริจาริกามังกามุณีนั่น อยู่ด้วย ณ เมือง
 ตะแคง แล้วพระเจ้ามนเทียรทองยกกองทัพไปตีเมืองไทยใหญ่
 ครั้นตีเมืองไทยใหญ่ได้แล้ว ก็เสด็จยังทัพอยู่ ณ เมืองไทยใหญ่
 และเมื่อกองทัพสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกไปตั้งอยู่เมืองพะสิม* นั้น
 ฝ่ายนรามิลจะพม่าเมืองตะแคงแจ้งว่าพระเจ้าราชาธิราชเสด็จมาอยู่
 ณ เมืองพะสิม ก็พาครอบครัวอพยพหนีมาหาสมเด็จพระเจ้า
 ราชาธิราช กราบทูลเนื้อความตามพระเจ้ามนเทียรทองยกมาตี

* เดิวนี้นพม่าเรียกว่า ปะสิน (Bassein)

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

เมืองตะแคงนั้น ครั้นสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้ว จึงตรัส
แก่นรามิละว่า “อย่าวิตกไปเลย เราจะตีเอาเมืองตะแคงคืนให้”
แล้วก็โปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคนำไปให้แก่รามิละตามสมควร
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงจัดกองทัพแต่งให้สมิงยาเยกับสมิงงอฝาง
เป็นแม่ทัพ และสมิงสามเหล็ก สมิงโลกนารายณ์ เป็นเกียกกาย
พลหมื่นหนึ่งช้างห้าร้อย ยกไปเมืองตะแคง แล้วโปรดพระราชทาน
เศวตฉัตรให้ไปสำหรับทัพด้วย ตรัสว่าถ้าได้เมืองตะแคงแล้ว
เศวตฉัตรนี้พระราชทานให้แก่รามิละแล้วตรัสสั่งสมิงงอฝางว่า
“ถ้าถึงเมืองทรางทวยแล้ว อย่าให้รู้พลกระทำอันตรายแก่ไพร่บ้าน
พลเมืองได้ ให้แต่งคนที่ดีเข้าไปเจรจาแก่ชาวเมืองว่า “ทัพเรา
ยกขึ้นมามาตั้งอยู่ ณ เมืองพะสิม จึงแต่งกองทัพให้เสนาบดีขึ้นมามาตี
เอาเมืองคืนให้แก่รามิละบุตรพระยาตะแคง ถ้าผู้ใดจะเข้าด้วยให้
เร่งออกมา ถ้าไม่ออกมาจะฆ่าเสียให้สิ้น”

ครั้นสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชมีพระราชโองการตรัสสั่ง
สมิงงอฝางเสร็จแล้ว กองทัพสมิงงอฝางก็ยกไป ครั้นถึงเมือง
ทรางทวยจึงให้มีหนังสือเข้าไป ตามสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตรัส
สั่งมานั้น ครั้นชาวเมืองทรางทวยได้แจ้งว่า พระเจ้ากรุงหงสาวดีให้
เสนาบดียกกองทัพมาตีเมืองให้แก่รามิละคืน ก็ดีใจ พาครอบครัว
ออกมาหาหนามิละเป็นอันมาก หนามิละก็ให้เงินทองเสื้อผ้าแก่
ครอบครัวซึ่งออกมาหานั้น

ฝ่ายเสนาบดีซึ่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแต่งให้อยู่รักษาเมือง
ทรางทวยนั้น รู้ว่าไพร่พลเมืองไปหานรามิละลัน เจ้าเมืองทรางทวย
ก็หนีไป ครั้นสมิงงอฝางกับนรามิละลันรู้ว่าเจ้าเมืองทรางทวยหนีไปแล้ว
ก็จัดแจงผู้คนชาวเมืองทรางทวย ซึ่งเข้าหากองทัพสำเร็จแล้วก็ยก
ไปตีเมืองตะแคง ชาวเมืองตะแคงรู้ว่านรามิละลันพากองทัพมอญมา
ตีเมืองตะแคง ชาวเมืองทั้งปวงก็ออกมาหานรามิละลันเป็นอันมาก
และพวกพม่าซึ่งอยู่รักษาเมืองตะแคงนั้นสะดุ้งสะเทือนอยู่

ฝ่ายสมิงสามเหล็ก สมิงโลกนารายณ์ ซึ่งเป็นทัพหน้านั้น
รู้ว่าผู้คนในเมืองออกมาหานรามิละลันเป็นอันมาก ก็ยกเข้าตีเมือง
ตะแคง มังกำมูนีก็แต่งกองทัพออกมาจับทัพมอญ ด้รบพุ่งกันเป็น
สามารถ ฝ่ายกองทัพมอญก็ยังมีได้เมือง และสมิงงอฝางแม่ทัพ
หลวงแจ้งว่าทัพหน้าเข้าตีอยู่ยังมีได้ชัยชนะ ก็เร่งยกกองทัพหลวง
เข้าตีกระหนาบ ฝ่ายพม่าน้อยถอยกำลังด้านทานมิได้ก็แตกหนีไป
กองทัพมอญได้เมืองตะแคง จึงให้ติดตามมังกำมูนี กองทัพตามทัน
จับมังกำมูนี ตะละเจ้าเปไฟฟ้าได้ กับช้าง ม้า และไพร่พลพม่าสามพัน
เข้ามาแจ้งแก่สมิงงอฝาง สมิงงอฝางแต่งให้เสนาบดีคุมตัวมังกำมูนี
และตะละเจ้าเปไฟฟ้ากับช้างม้าผู้คนมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
ณ เมืองพะสิม

ขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกไปนมัสการพระธาตุ
กะเมาะเตา ให้อำมาตย์ทึนมนีกรอดอยู่รักษาเมือง ครั้นเสนาบดี
คุมเอามังกำมูนีมาถึงเมืองพะสิม อำมาตย์ทึนมนีกรอดแจ้งแล้ว

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

จึงให้แต่งเรือเร็ว รีบถือหนังสือไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งแล้วก็ดีพระทัย ตรัสสรรเสริญสมิงงอฝางและนายทัพนายกองทั้งปวง แล้วจึงตรัสสั่งให้อำมาตย์มะสะมอญไปรับเอามังกำมูนีกับตะละเจ้าเปไฟฟ้ามา

ครั้นอำมาตย์มะสะมอญไปถึงเมืองพะสิม พอมังกำมูนีป่วยเป็นปัจจุบันโรคถึงแก่พิราลัย อำมาตย์มะสะมอญก็คุมเอาตัวตะละเจ้าเปไฟฟ้ากับช้างม้าผู้คนมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เอาตะละเจ้าเปไฟฟ้าไว้เป็นบริจาริกา แล้วก็เสด็จยกกองทัพกลับไปยังกรุงหงสาวดี ครั้นถึงพระนครแล้ว สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงแต่งเสนาบดีให้คุมเอาแหวนกำไลต่างหูทองคำ กับผ้าพรรณนุ่งห่มบรรทุกเรือขึ้นไปพระราชทานให้แก่สมิงงอฝาง และนายทัพนายกองทั้งปวง ณ เมืองตะแคงแล้วให้สมิงงอฝางจัดแจงให้รามิละขึ้นนั่งเมืองตะแคง พระราชทานเศวตฉัตรให้ด้วย และถ้าไพร่พลชาวเมืองทั้งปวงยังกระด้างอยู่ ให้กองทัพปราบปรามเสียให้ราบคาบ และเมื่อจะกลับมานั้นให้จัดเอาคนที่เป่าขลุ่ยมีมือรู้จักแกะปั้นเขียนและสลักกลึงมาด้วย ครั้นผู้ถือหนังสือคุมเอาสิ่งของนั้นขึ้นไปพระราชทาน ณ เมืองตะแคงถึงแล้ว ฝ่ายสมิงงอฝางได้แจ้งว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งโปรดมา ก็จัดแจงบ้านเมืองให้แก่รามิละราบคาบเสร็จแล้ว จัดได้ช่างตีมีฝีมือหกร้อยคน ก็ยกกองทัพกลับมากรุงหงสาวดี จึงเอาช่างหกร้อยคนมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องครั้งนี้ตีเมืองไทยใหญ่ได้ ก็ให้สืบสาวเอาตัวเจ้าเมืองและขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งร่วมคิดกันนั้นจำไว้มั่นคงแล้ว ให้กวาดเอาครอบครัวผู้คิดมิชอบลงมา ณ เมืองอังวะก่อน ภายหลังจึงจัดแจงให้ขุนนางอยู่รักษา แล้วพระองค์ก็เลิกทัพกลับมายังเมืองอังวะ ครั้นมาถึงเมืองแล้วจึงให้มีพระธรรมเทศนาเรื่องพระยาสุตตโสหมกับพระยาโปริสาท เมื่อจบพระธรรมเทศนาแล้วมหาดเล็กคนหนึ่งเชิญพระแสงอยู่ จึงกราบทูลว่า “เมืองตะแคงที่พระองค์ตีได้ แต่งให้มังกามุณีพระราชบุตรเขยกับตะละเจ้าเปฟ้าพระราชธิดาอยู่นั้นหาควรไม่ ด้วยเมืองตะแคงนั้นอุปมาดังช้างเถื่อนผูกจ่าลองไว้ให้คนขี่ เมื่อช้างยังมีเชือกถ่วงล่าจะวาดตื่นไปมีทั้งคนเสียหรือ? และเมืองตะแคงยังมีราบคาบ พระองค์โปรดให้พระราชบุตรทั้งสองอยู่นั้นมิควร ขอได้แต่งให้ผู้อยู่จึงจะชอบ”

สมเด็จพระเจ้าমনเทียรทองได้ทรงฟังมหาดเล็กกราบทูลดังนั้นก็เห็นชอบด้วย จึงตรัสแก่เสนาบดีว่า “เราเลี้ยงเป็นผู้ใหญ่ให้ยศศักดิ์ศฤงคารบริวารเป็นอันมาก หวังจะให้เป็นที่พอใจช่วยดูแลผิตชอบ นี่เห็นเราทำผิดแล้วนั่งเสียมิได้ตัดทาน แต่มหาดเล็กเป็นผู้ผู้น้อยยังเห็นผิดมาว่าดังนี้” พระเจ้ามนเทียรทองเห็นมหาดเล็กมีปัญญาหลักแหลมควรจะเป็นเสนาบดีได้ จึงตั้งให้เป็นมังมหาราชแล้วโปรดพระราชทานประเจียดแผ่นทองคำเป็นเครื่องยศด้วย

ขณะนั้น พอมิหนังสือบอกหัวเมืองรายทางส่งพม่า ซึ่งแตกมาแต่เมืองตะแคงนั้นเข้ามา เสนาบดีจึงกราบทูลพระเจ้า

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

মনতিয়รทองว่า กองทัพมอญยกขึ้นมามีเมืองตะแคงได้ จับเอามังกำมุนีตะละเจ้าเปฝ้าพระราชบุตรทั้งสองพระองค์ไป สมเด็จพระเจ้ามนทีयरทองแจ้งเหตุแล้วทรงพระพิโรธยิ่งนัก ประดุจตั้งบุรุษเอาพะเนินเหล็กมาตีชนดทางแห่งพระยานาคราช จึงตรัสว่า “เราเสียเมืองตะแคงนั้นเหตุด้วยไปเมืองไทยใหญ่ชั่วอยู่จึงเสียที่แก่มอญ” ตรัสสั่งให้เอาเจ้าเมืองไทยใหญ่และขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยซึ่งเป็นพวกกบฏที่เอามาจองจำไว้ ณ กรุงอังวะนั้นไปฆ่าเสียสิ้น แล้วพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงให้จัดกองทัพหลวงยกไปตีเมืองหงสาวดี แต่เตรียมทำกองทัพเมืองเชียงใหม่ และผู้ถือหนังสืออยู่เป็นช้านาน กองทัพก็ไม่เห็นยกมา ผู้ถือหนังสือก็หายไปด้วยยังมีได้เหตุผลเลย จึงตั้งให้มังมหานรธาเป็นทัพหน้าคุมพลสิบทัพทัพละหมื่น พะยะมุนีทัพหนึ่ง แคลงพลทัพหนึ่ง ตูเรจ่อทัพหนึ่ง ทนูลักขยาทัพหนึ่ง ธนุเดชะทัพหนึ่ง ตูเรละจาวทัพหนึ่ง ลักยะยาทัพหนึ่ง เลติงทัพหนึ่ง อเตียวสุทัพหนึ่ง รวมกันสิบทัพเป็นคนแสนหนึ่ง สรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธทั้งปวงเป็นทัพหน้า ให้ยกลงมา ณ กรุงหงสาวดีก่อน แต่พระเจ้ามนทีयरทองยังคอยกองทัพเมืองเชียงใหม่อยู่

ขณะเมื่อกองทัพพม่ายกลงมายังกรุงหงสาวดีนั้น สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งว่ากองทัพพม่ายกลงมา จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีทั้งปวงว่า “กองทัพยกมาครั้งนี้จะเปิดให้เข้ามาถึงเมืองเราดีหรือ หรือจะรับด้านทานไว้แต่ไกลดี?”

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรจึงทูลว่า “ซึ่งจะให้กองทัพพม่ายกล่วงตีเข้ามาถึงชานพระนครนั้นมิควร ข้าพเจ้าจะขออาสายกออกไปรับทัพพม่าไว้แต่ไกลมิให้ยกล่วงเข้ามาได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังสมิงพ่อเพชรทูลดังนั้นก็เห็นชอบด้วย ดีพระทัยนัก จึงแต่งสมิงนครอินทร์ทัพหนึ่ง สมิงอั้งวะมังศรีทัพหนึ่ง สมิงอุบากองทัพหนึ่ง สามทัพนี้เป็นทัพหน้า สมิงชีพรายทัพหนึ่ง สมิงพ่อแก้วทัพหนึ่ง สมิงพระตะเปิดทัพหนึ่ง สามทัพนี้เป็นทัพหลัง ให้สมิงพ่อเพชรเป็นแม่ทัพหลวง รวมกันเป็นเจ็ดทัพ เป็นคนสองหมื่น ช้างห้าร้อยม้าพันหนึ่ง ให้ยกออกไปรับทัพพม่า พระองค์ก็เสด็จยกเป็นทัพหนุนไป ครั้นสมิงพ่อเพชรยกมาถึงป่าพะวาชายทุ่งทางที่จะมา จึงให้ตั้งทัพอยู่พร้อมกัน พอพม่ายกมาในป่าชายทุ่งข้างหนึ่งยังมีออกดกทุ่ง แลเห็นทวนหลังม้าพู่จามรีจุดตั้งดอกเลาดอกแหมผดคลีมีดตรลบไป ได้ยินเสียงเท้ากระทืบเดือนพยับช้างม้าดุจเสียงคลื่นในท้องมหาสมุทร

ขณะนั้น สมิงพ่อเพชรจึงปรึกษานายทัพนายกองทั้งปวงว่า “ศึกพม่ายกมาครั้งนี้มากนัก กองทัพเราเจ็ดทัพเป็นคนแต่สองหมื่นจะยกเข้าตีพม่าหรือ หรือจะตั้งมั่นไว้ให้พม่าตี นายทัพนายกองทั้งปวงจะเห็นประการใด?”

ฝ่ายสมิงนครอินทร์จึงว่า “เราเป็นข้าทหารพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้ขึ้นมารับข้าศึก ถ้าพบเข้าที่ใดก็จะรบที่นั้น และบัดนี้พม่ายกมาแล้วจำเราจะยกเข้าตี” สมิงพ่อเพชรจึงตอบ

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

สมิงนครอินทร์ว่า “ซึ่งท่านจะยกเข้าตึ้นนั้น เราเห็นยังไม่ได้ ด้วยว่า ข้าศึกแรกยกมามีกำลังตั้งพระยาไกรสรราชสีห์กล้าหาญยิ่งนัก จะเข้ารบที่กลางทางได้ทีก็จะสมคะเน ถ้าเสียที ฝ่ายทัพพม่าก็จะ ข้าเดิมทัพยี่เอา ที่ไหนจะตั้งตัวทัน เราคิดว่าจะรายกองทัพชุมคน ไว้ในป่าไม้ อย่าให้เห็นทัพเราว่ามากและน้อย ต่อเมื่อใด พม่ายก ตกลงมาถึงท้องทุ่งสิ้นพล พอรู้จักกำลังว่ามากและน้อยแล้ว จึงจะ กำหนดตรงเสียงฆ้องกลองเข้าตีกระหนาบให้พร้อมกัน ฝ่ายพม่าก็จะ เสียทีถล่มเข้ามาในหว่างเราไม่รู้ว่าจะพลมากและน้อยก็จะแตกยับไป เห็นจะได้ชัยชำนะเป็นมั่นคง” สมิงนครอินทร์จึงว่า “ซึ่งนำท่านว่า ดั่งนี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย อันจะละให้กองทัพตกลงมาถึงท้องทุ่งจึง จะตึ้นนั้นชอบแต่กำลังศึกน้อยจึงจะได้ ซึ่งกำลังศึกมากจะละให้ตกถึง ท้องทุ่งจนสิ้นรพลนั้น ฝ่ายทแกล้วทหารข้างเราน้อย เห็นกำลังศึก มากก็จะย่อท้อเสียใจ ไหนจะเป็นอันรบพุ่งเอาชัยชำนะได้ ซึ่ง นำท่านจะคิดกลศึกผ่อนผันประการใดก็ตามเถิด แต่ข้าพเจ้าจะยก เข้าตีมิให้ทหารได้ทันเห็นว่าข้าศึกมาก เปรียบเหมือนหักไฟหัวลม น้ำเซียวลงขวางเรือดูสักครั้งหนึ่ง จะไม่ให้อายพม่าตกลงมาถึง ท้องทุ่งได้”

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรก็ว่ากล่าวถึงสองครั้งสามครั้ง สมิง นครอินทร์ก็มีฟัง จะขึ้นยกไปให้ได้ สมิงพ่อเพชรก็โกรธจึงว่า “สมเด็จ พระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณา โปรดให้เรามาบัญชาการต่างพระเนตร พระกรรณ เราเป็นผู้ใหญ่ว่ากล่าวท่านมิฟังจะขึ้นเข้าตีให้ได้นั้น

ก็ตามแต่อย่าให้เสียที่แก่พม่า ถ้าผู้ใดแตกทัพพม่าลงมาหน้าทัพเรา เราจะตัดศีรษะเสียให้สิ้น เอาโลหิตเช่นอาวุธเสียทุกเล่ม” สมิงนครอินท์ก็มีฟังขึ้นยกไป

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรเห็นสมิงนครอินท์ไป จึงว่าแก่สมิงอุบากอง และสมิงอังวะมังศรีว่า “อ้ายสมิงนครอินท์ใจมันมทะลุ หัวดี สอนยาก เราว่ากล่าวมีฟังคำ ขึ้นยกไปก็จะแตกมาบัดนี้เป็นแท้ พวกเราเป็นผู้ใหญ่ครั้งจะละเสียก็มีได้ จะเสียเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไป ท่านทั้งสองจงยกหนุนไป ถ้าสมิงนครอินท์แตกลงมา อย่าให้เข้ารับ ถ้าเห็นธงเราโบกขวา ก็ให้สมิงอุบากองหลีกทัพเข้าชายป่าข้างขวา ถ้าเห็นธงเราโบกซ้าย ก็ให้สมิงอังวะมังศรีหลีกทัพเข้าชายป่าข้างซ้าย ให้สงบทแกล้วทหารไว้จงดีอย่าเพ่อบพุง ต่อเมื่อใดได้ยินเสียงฆ้องกลองสัญญาณแล้ว จึงให้ระดมรบกระหนาบพร้อมกัน” สมิงอังวะมังศรีและสมิงอุบากองก็ยกไป ครั้นแล้วสมิงพ่อเพชรจึงสั่งให้สมิงชีพราย สมิงพ่อแก้ว สมิงพระตะเปิดเข้ารายซุ่มพลตามขอบชายป่า สมิงพ่อเพชรทัพหลวงก็ตั้งรับอยู่ที่ทางพม่าจะมา

ฝ่ายสมิงนครอินท์ยกขึ้นไปถึง ก็มีได้รั้งรอ ยกเข้าโจมตีพม่าไม่ทันรู้ตัว ก็แตกยับไปจนถึงหน้าทัพมังมหานรธา มังมหานรธาเห็นทัพแตกถอยมา ก็ยกเข้ายอทัพสมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ด้านทานมิได้เห็นเหลือกำลังก็แตกเข้าไปป่า ฝ่ายพม่าได้ที่ ต่างคนต่างตีลงมาปนละวนกันหาเป็นขบวนไม่ สมิงพ่อเพชรเห็นดังนั้น

ก็ให้โบกธงหลังช้าง สมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง ก็หลีกทัพ
เข้าชายป่าตามสำคัญ ครั้นพม่ามาจะใกล้ถึงหน้าทัพ ก็ให้ตีฆ้อง
กลองตามสัญญาณ แล้วก็ยกทหารช้างม้าเข้าประดังตีพม่าพร้อมกัน

ฝ่ายทัพสมิงอุบากอง สมิงอังวะมังศรี สมิงชีพราย สมิง
พ่อแก้ว สมิงพระตะเบิด ได้ยินเสียงฆ้องกลองสัญญาณแล้ว
แลเห็นสมิงพ่อเพชรยกออกตี ก็ยกเข้าระดมกระหนาบพร้อมกัน
จนถึงตะลุมบอนเป็นสามารถ กองทัพพม่าเสียขบวนทานมิได้ก็แตก
ฝ่ายสมิงนครอินท์ซึ่งแตกทัพแล้ว คุมพลทหารเข้าไปคอยอยู่ในป่า
ต้นทางนั้น ครั้นเห็นกองทัพพม่าแตกหนีขึ้นไปตั้งนั้น ก็ชวนกัน
ออกก้าวตีสกัดจับพม่าได้ผู้คนช้างม้าและเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก
แล้วก็เร่งรีบหนีลงไป หวังจะนำของเข้าถวายก่อนจะได้ทูลแก้ตัวให้
พ้นผิด

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรกับนายทัพนายกองทั้งปวง ก็บุกรุกไล่
ติดตามพม่าขึ้นไป จับได้ผู้คนช้างม้าเป็นอันมาก ครั้นเวลาค่ำเห็น
พม่าหนีไปไกลแล้วก็ยกกลับมา ฝ่ายสมิงนครอินท์เอาผู้คนช้างม้า
เครื่องศาสตราวุธซึ่งตีได้นั้น นำเข้ามาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
ก่อนนายทัพนายกองทั้งปวง กราบทูลซึ่งมีชัยชำนะ แต่ที่ปราชัย
แตกทัพนั้นมีได้ทูล สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟัง และ
ทอดพระเนตรเห็นดังนั้นก็ดีพระทัยนัก จึงพระราชทานรางวัลแก่
สมิงนครอินท์เป็นอันมาก

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรยกทัพกลับมาถึง แจ้งว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดพระราชทานรางวัลให้สมิงนครอินท์เป็นอันมากตั้งนั้นก็มิได้ขึ้นไปเผากราบทูลกิจราชการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่าสมิงพ่อเพชรกลับมาถึงแล้ว มิได้ขึ้นมาเฝ้า จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้หาสมิงพ่อเพชรขึ้นมา ขณะเมื่อสมิงพ่อเพชรขึ้นมาเฝ้านั้นเห็นสมิงนครอินท์เฝ้าอยู่ ก็นึกเคืองมิได้แลดูหน้าสมิงนครอินท์ กราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแล้ว ก็นั่งอยู่มิได้ทูลประการใด สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสถามว่า “ท่านไปตีทัพพม่าได้ชัยชนะกลับมาถึงแล้ว เหตุไฉนจึงมิได้ขึ้นมาหาเราให้เราคอยอยู่ดังนี้? ท่านน้อยใจเราด้วยเหตุสิ่งใดหรือ?”

สมิงพ่อเพชรจึงกราบทูลว่า “เดิมสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ใหญ่คุมนายทัพนายกองทั้งปวงไปตีทัพพม่าก็ได้ชัยชนะแล้ว ครั้นกลับมาถึงแจ้งว่าอ้ายเดนตายพม่ามันมาเฝ้าแต่ผู้เดียว และทูลความขอบยกตัวมันก่อน พระองค์ได้ทรงพระกรุณา ตรัสใช้ให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ใหญ่ไปบัญชาการต่างพระเนตรพระกรรณ พระองค์มาทรงเชื่อฟังแต่ถ้อยคำอ้ายคนเดนตาย มิได้ตรัสถามข้าพระพุทธเจ้าก่อน ทรงพระราชทานบำเหน็จรางวัลเสียแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจึงมิได้ขึ้นมาเฝ้า”

สมิงนครอินท์ได้ฟังสมิงพ่อเพชรกราบทูลตั้งนั้นก็เถียงตอบขึ้นว่า “ถึงข้าพเจ้าแตกก่อนก็จริง แต่พม่าเสียขบวนเพราะข้าพเจ้า ท่านจึงได้ชัยชนะโดยง่าย ข้าพเจ้าแพ้แล้วก็คืนเอาชัยชนะได้

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

และข้าพเจ้าก็ได้ช้างม้าเครื่องศัสตราวุธมาทูลเกล้าฯ ถวายก่อน
นายทัพนายกองทั้งปวงอีก” สมิงพ่อเพชรได้ฟังดังนั้นก็โกรธ
เอามือชี้หน้าว่า “อ้ายหน้าด่านไม่มียางอายช่างเจรจาได้ นี่หากว่า
ไม่แตกแหวกทัพถูกลงมา ถ้าแหวกทัพถูกลงมาแล้ว กูจะตัดศีรษะ
เสีย ที่ไหนจะขโมยเอาของมาทูลเกล้าฯ ถวายได้ก่อน” สมิง
นครอินท์ได้ฟังดังนั้นก็นิ่งอยู่มิได้ตอบเถียงต่อไปอีก สมิงพ่อเพชร
จึงทูลว่า “พลพม่ายกมาครั้งนี้มากกว่ามากนัก แต่แลเห็นพู้ทวน
บนหลังม้ายิงว่าดอกพงดอกเลา เสียงผีเท้ากระต๊อบเดือนพั่งช้างม้า
ประดุจเสียงคลื่นในท้องมหาสมุทร ผงกลีตรลบมืดเป็นควันไป
ข้าพเจ้าคิดปรึกษากันว่าจะแยกทัพรายพล ให้พม่าตกทุ่งเสียที่
เข้าในวงก่อนจึงจะระดมกันดี สมิงนครอินท์จะยกเข้าตีคิดหมายได้
ชัยชนะฝ่ายเดียว ซึ่งจะแพ้หาเห็นไม่ ข้าพเจ้าห้ามปรามเป็น
หลายครั้ง สมิงนครอินท์ก็มีฟังขึ้นยกเข้าตีก็แตกแก่ข้าศึก นี่หาก
ข้าพเจ้ารับพม่าไว้หยุดจึงได้ชัยชนะ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้นก็เห็นว่า
สมิงนครอินท์ผิดอยู่ ฝ่ายพระองค์ก็ได้พระราชทานบำเหน็จแก่
สมิงนครอินท์ก่อนเกินไปแล้ว มิรู้ที่จะทำประการใด อนึ่งพระองค์
ก็ทรงพระเมตตาสมิงนครอินท์อยู่เป็นอันมาก จึงตรัสขอโทษ
สมิงนครอินท์แก่สมิงพ่อเพชรว่า “มันผิดแล้ว แต่ความชอบของมัน
ก็มี เราขอโทษมันครั้งหนึ่งเถิด” แล้วก็ทรงคาดโทษสมิงนครอินท์
ไว้หวังจะให้กลัวเกรงว่า “แต่ไปเมื่อหน้า ถ้ามีฟังผู้ใหญ่ทัดทาน

ทำให้ผิดมาดังนี้ กูจะตัดศีรษะเสีย” แล้วพระราชทานบำเหน็จ แก่สมิงพ่อเพชรและนายทัพนายกองเป็นอันมาก โปรดให้ สมิงพ่อเพชรนั่งเหนือสุทนต์ยี่งูเผ่าที่เสด็จออก ครั้นแล้ว พระองค์ ก็เสด็จพระราชดำเนินกองทัพกลับมายังกรุงหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องคอยท่าคนผู้ถือหนังสือซึ่งไปเมือง เชียงใหม่นั้นหายไป กองทัพก็มีได้เห็นยกมา ทรงแคลงพระทัยนัก เห็นพันทำหนดแล้ว พระองค์ก็ยกกองทัพหลวงตามทัพหน้าลงมา พอล่วงเข้าแดนกรุงหงสาวดี ก็พบกองทัพมังฆ้องมหานรธาซึ่งแตกมา นั้นก็ทรงพระพิโรธนัก ฝ่ายมังฆ้องมหานรธา และนายทัพนายกอง ทั้งปวงก็พากันเข้ามาเฝ้า สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงพระพิโรธ เป็นกำลัง จึงตรัสว่า “กูให้ยกลงมารบกับห้าฝน คนแสนหนึ่งถึง สิบทัพ จะช่วยกันรับด้านทานทัพมอญไว้ทำกูก่อนก็มีได้ พากัน แตกมาสิ้น ทำให้ข้าศึกกำเริบได้ใจ กูจะให้มันอยู่เป็นเดนตายอ้าย มอญ นักแผ่นดินพม่าทำไมเล่า กูจะช่วยอ้ายมอญมันฆ่าเอง” จึง ตรัสสั่งให้เอามังฆ้องมหานรธาแม่ทัพหน้าและนายทัพนายกองทั้งปวง ซึ่งแตกมานั้นไปฆ่าเสีย

ฝ่ายมังฆ้องมหานรธาเสนาบดีผู้ใหญ่จึงกราบทูลว่า “อันธรรมดา สงครามย่อมมีแพ้แพ้ชนะ พระองค์ทรงพระพิโรธแก่ลูกธนูซึ่ง ยิงสัตว์มิถูก และจะฟาดฟันหักคันธนูเสียนั้นมิชอบ ควรจะเก็บไว้ ยิงสัตว์สืบไปอีก กว่าจะถูกตัวเนื้อเชือดเนื้อเอามังฆ้องได้ ด้วย การสงครามมอญกับพม่ายังติดพันกันอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจะรับ

พระราชทานโทษนายทัพนายกองทั้งปวงไว้ ให้ทำราชการสงคราม แก่ตัวฉลองพระเดชพระคุณอีกครั้งหนึ่ง ถ้าแตกมาที่นี่ จึงค่อยโปรดให้ประหารชีวิตตามบทพระอัยการศึก” สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังมั่งนันทมิตรทูลตั้งนั้น ก็คลายพระโกรธลง จึงพระราชทานโทษให้ แล้วจึงตรัสปรึกษาด้วยมั่งนันทมิตรเสนาบดีว่า “เมื่อทัพหน้าทำให้เสียฤกษ์แตกหนีมาสินดังนี้แล้ว ถึงเราจะยกลงไปก็เห็นจะเอาชัยชนะมิได้ เพราะมอญรู้ตัวเสียแล้ว เห็นจะรักษาเมืองไว้เป็นสามารถ เราคิดจะถอยทัพกลับไปเสียก่อน ปีน้าจึงยกลงมาใหม่ ท่านจะเห็นเป็นประการใด?” มั่งนันทมิตรก็เห็นด้วย

สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เลิกกองทัพเสด็จกลับไปกรุงรัตนบุรีอังวะ จึงตรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวงให้แบ่งปันพลฝึกหัดทหารใหม่ ช่อมเพลงอาวุธให้ชำนาญในขบวนรบทุกตัวคน นายทัพนายกองทั้งปวงรับพระราชโองการใส่เกล้าฯ แล้ว ก็ฝึกหัดทหารรบทั้งสิ้นให้ชำนาญในศิลปศาสตร์ต่างๆ ทหารม้าฝึกหัดให้ชำนาญในเพลงดาบ เพลงทวน เพลงง้าว อันขี่รบกันบนหลังม้า และให้แคล่วคล่องในการควบขับ เชิงจะหนีที่จะไล่ให้ว่องไว ทหารช้างก็ฝึกหัดให้ชำนาญในขบวนการชนช้างรบด้วยช้าง ทหารเดินเท้าก็ซ้อมหัดให้ชำนาญในอาวุธต่างๆ คือ ดาบ ดั้ง โล่ เขน หอกขัด แหวนหลาว เกาทัณฑ์ หน้าไม้ สรรพเครื่องอาวุธสำหรับรบครบทุกสิ่ง ทั้งทหารเก่าทหารใหม่ฝึกปรือให้แคล่วคล่อง ณ ท้องสนามหลวงทุกวัน

ครั้นรุ่งขึ้นปีใหม่ สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรงพระดำริว่า “ครั้งก่อน เราให้ทัพหน้ายกลงไปแสนหนึ่งยังน้อยนัก จึงรับทัพมอญมิหยุด ครั้งนี้ เราจะยกลงไปให้มากกว่าเก่าหลายเท่า จะเหยียบแผ่นดินหงสาวดีให้ราบเป็นหน้ากลอง” จึงให้เกณฑ์กองทัพบรรดาเมืองขึ้นแก่กรุงอังวะนั้นสิบเก้าเมือง ได้คนยี่สิบแสน ช้างสองหมื่น ม้าสิบแสน จะยกไปตีกรุงหงสาวดี

ฝ่ายนางมังคละเทวีพระอัครมเหสีจึงเข้ามาราบทูลว่า “เมื่อพระองค์ยกลงไปครั้งก่อนนั้น หม่อมฉันป่วยอยู่มิได้ตามเสด็จ จึงต้องอยู่รักษาเมือง ครั้งนี้หม่อมฉันจะขอตามเสด็จฝ่าพระบาทด้วย แม้จุกเงินประการใด หม่อมฉันจะขอเอาชีวิตร่างกายตายแทนพระองค์สนองพระเดชพระคุณ ซึ่งได้ทรงพระเมตตาบำรุงเลี้ยง หม่อมฉันให้เย็นเกล้าอยู่สุขทุกเช้าค่ำ” สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็ชอบพระทัย จึงตรัสว่า “ตามใจพระน้องเถิด” แล้วพระองค์ตรัสให้จัดกองทัพช้างโดยขบวนพยุห ให้เสนาบตีผู้ใหญ่ สี่คนอยู่รักษาเมือง ครั้นจัดการบ้านเมืองและไพร่พลทั้งปวงเสร็จได้มหาพิชัยฤกษ์แล้ว พระองค์ก็เสด็จขึ้นทรงพระคชาธารประดับเครื่องคชาภรณ์กลางช้างอันพิจิตร ประกอบด้วยพลช้างโคดแล่นโจมทัพตั้งกัน สารคำค่ายแทรกแซงล้อมวังพังคา เป็นชนิด เสด็จเคลื่อนพยุหโยธาทัพออกจากกรุงรัตนบุระอังวะครั้งนั้นดูพิลึกมหะพารสะพรั่งพร้อมด้วยทัพท้าวพระยาโยธาหาญแวดล้อมเป็นกันกอง ดูดาสไสวด้วยธงเทียวเขียวเหลืองขาวแดงทุกกองทัพ

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

กีกก้องด้วยศัพท์สำเนียงเสียงผีเท้าพลช้างพลม้าพลบทธจรเดินเท้า
อันเดินโดยขบวนเป็นทิวแถวตามกัน เสียงสนั่นครื้นครื้นเปรียบ
ประดุจแผ่นพื้นพระธรณีจะทรุดถล่มลงผงคลีฟุ้งตกลงไปในท้องอากาศ
เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกพลพยุหจตุรงค์ลงมาครั้งนั้นศักราช
๗๖๕ ปี* ตรัสสั่งให้เดินกองทัพทางคะแมช้างสังแล้วมาลงเมืองตองอู

ขณะนั้น เจ้าเมืองเตียงซึ่งขึ้นแก่กรุงหงสาวดีแต่งทหารออก
ลาดตระเวนปลายด่าน ทหารกลับเข้ามาแจ้งว่ากองทัพพระเจ้า
ฝรั่งมังฆ้องยกมาจะตีกรุงหงสาวดีรื้อพลมากนัก เจ้าเมืองเตียงได้
แจ้งแล้วก็แต่งหนังสือให้ม้าเร็วรีบถือลงไปยังเสนาบดีกรุงหงสาวดี
ในหนังสือนั้นว่า “ข้าพระพุทธเจ้า เจ้าเมืองเตียงขอกราบถวาย
บังคมมายังฝ่าพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทราบ บัดนี้
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพหลวงลงมาจะตีพระนครหงสาวดีรื้อพล
มากเหลือที่จะประมาณ ได้ยกลงมาถึงตำบลนั้น วันนั้น เวลานั้น”
เสนาบดีเจ้าพนักงานก็นำหนังสือขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้า
ราชาธิราช

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งเหตุแล้ว ก็ตรัสสั่งให้เกณฑ์
กองทัพโดยเร็ว ได้คนแปดแสน ช้างพลายมีฝีงาสองร้อย ช้าง
ซึ่งบรรทุกเครื่องห้ำร้อยเชือก กองทัพจัดพร้อมแล้ว สมเด็จพระ

* คือจุลศักราช ๗๖๕ ตรงกับพุทธศักราช ๑๙๔๖ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระ
พระอินทราชาธิราชที่ ๑

พระเจ้าราชาธิราชก็เสด็จยกออกไปรับทัพพม่า ครั้นเสด็จพระราชดำเนินกองทัพถึงเมืองเตยง เจ้าเมืองเตยงรู้ ก็ออกมาเฝ้ากราบทูลเชิญเสด็จเข้าประทับพักพลในเมือง สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ตรัสว่า “เราจะรีบยกไป ไม่เข้าไปแล้ว” จึงตรัสว่าเจ้าเมืองเตยงเป็นผู้ใหญ่ดีเอาใจใส่ราชการหมั่นระวังสอดแนมข้าศึก จึงโปรดพระราชทานเครื่องอุปโภคแก่พระยาเตยงและทหารทั้งปวงโดยสมควร แล้วตรัสแก่เจ้าเมืองเตยงและเสนาบดีทั้งปวงว่า “เราเป็นกษัตริย์อันประเสริฐเป็นใหญ่ในพระนครประเทศหนึ่ง ซึ่งจะให้ข้าศึกพม่ายกพลเข้ามาเหยียบแดนเรานั้นมิควร อุปมาดังไกรสรราชสีห์อันรักษาถ้ำแก้ว ถ้าละให้พญาคชไกรสรหมู่อื่นเข้าเลียบเที่ยวในถ้ำถื่นของตัวแล้ว ก็จะเสียอำนาจตบะเดชะไป หาเป็นเกียรติยศไม่ เราจะออกไปต้านต่อไว้แต่หน้าด่านก่อน อย่าให้พม่ายกข้ามด่านเข้ามาได้จึงจะควร” ตรัสแล้ว พระองค์ก็ยกไปให้หยุดทัพพักพลณกำลังพล ณ ประเทศแห่งหนึ่งชื่อตำบลเตรียบ พอปลงทัพลงมิตันจะตั้งค่าย จึงสมิงพ่อเพชรกราบทูลว่า “กำลังสงครามครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก ยังมิได้พิจารณาพิเคราะห์เหตุการณ์ดีนลึกลับ ซึ่งพระองค์จะรีบยกไปโดยเร็วนั้นมิควร ข้าพระพุทธเจ้าจะขอแต่งตั้งผู้คนให้เล็ดลอดไปสืบดูกำลังข้าศึกก่อน” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ทรงเห็นด้วย

สมิงพ่อเพชรจึงแต่งตั้งสมิงนครอินท์คุมทหารมีฝีมือหกร้อยคนให้มักกรีมานนายทหารผู้หนึ่งคุมคนร้อยเศษไปด้วยสมิงนครอินท์

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่งสมิงนครอินท์ว่า ถ้าพบกองทัพ
พระเจ้ามนเทียรทองแล้วให้เร่งกลับมา สมิงนครอินท์ก็กราบถวาย
บังคมลาออกมาแต่งตัวสวมเกราะขึ้นม้า ถืออาวุธแล้วก็ยกกองทัพ
ไปคืนหนึ่ง ถึงตำบลแม่น้ำเจียด พอพบไทยใหญ่กองทัพหน้า
พระเจ้ามนเทียรทองยกมา เสียงช้างม้าผู้คนในกองทัพอื้ออึง
เอิกเกริกประดุจดังเสียงคลื่นและระลอกในมหาสมุทร

ฝ่ายมักกริมานแลเห็นแต่ไกล จึงว่าแก่สมิงนครอินท์ว่า
“สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสสั่งมาว่า ถ้าพบกองทัพแล้วให้เร่งกลับไป
บัดนี้ก็พบกองทัพยกมาแล้ว เราจะพากันกลับไปตามสั่ง”
สมิงนครอินท์จึงว่า “เรายกมาบัดนี้ เห็นแต่กองทัพยกมา ยังไม่รู้
กำลังศึกว่ามากน้อยประการใด จะรีบด่วนไปกราบทูลนั้นมิชอบ
จำจะแอบดูให้รู้ตระหนักร่อน” สมิงนครอินท์จึงขึ้นต้นไม้แฝงกายดู
เห็นช้างม้ารีพลพม่ายกมาเป็นอันมาก เสียงอื้ออึงเอิกเกริกดุจเสียง
พายุใหญ่จึงกลับลงมาพาทหารทั้งปวงเข้าชุมอยู่ริมทางมิให้ข้าศึกเห็น
ครั้นพม่าออกเดินเห็นรีพลช้างม้าเนื่องกันมิได้ขาด ดุจสายน้ำไหล
ผกคลีตลบไปทั้งป่า เสียงฝีเท้าตึงหนึ่งแผ่นดินจะถล่ม สมิง
นครอินท์แฝงดูอยู่แต่เข้าจนเวลาบ่ายก็ไม่สิ้นพล จึงคิดว่า “พม่า
ยกมาครั้งนี้รีพลช้างม้ามากกว่ามากนัก ตัวเราก็เป็นทหาร สมเด็จพระ
เจ้าอยู่หัวตรัสใช้มาสอดแนมดูกำลังข้าศึก บัดนี้ พบข้าศึกแล้ว
จะกลับไปเปล่าก็มีขอบ จำจะยกเข้าโจมตีดูกำลังข้าศึกจะเห็น
ประการใด” สมิงนครอินท์ก็พาพลออกโจมตีตัดกลางทัพพระเจ้า
มนเทียรทองขาดออก ฝ่ายพลพม่าตายลงประมาณร้อยหนึ่ง ก็แตก

ย่นลงไปจนถึงหน้าข้างพระที่นั่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง สมิงนครอินท์ ก็พาพลทหารเข้าป่าไป

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเห็นดังนั้น สงสัยพระทัยนัก ทรงพระดำริว่ากองทัพพระเจ้าราชาธิราชมาตั้งชุมนุมอยู่ แล้วให้ทหารยกออกมาโจมตี ครั้นจะตั้งทัพลงที่นั่น ก็เป็นป่าเปล่า ไร้พลช้างม้า ไม่มีที่จะอาศัย จึงให้ถอยทัพมาตั้งอยู่แนวแม่น้ำเจียดเป็นที่แหล่งน้ำหญ้า แล้วให้แต่งกองร้อยคอยเหตุไปสอดแนมดูทัพมอญว่าจะตั้งอยู่ตำบลใดให้ได้เนื้อความจงแน

ฝ่ายสมิงนครอินท์ก็พาพลรีบมาถึงตำบลเตรียมที่กองทัพตั้งอยู่นั้น เข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลว่า “ข้าพเจ้ายกไปถึงตำบลแม่น้ำเจียด พบกองทัพพม่ายกมา ข้าพเจ้าแอบแฝงดูอยู่แต่เข้าจนบ่ายก็มีได้สิ้นสุดพล อันทัพพม่ายกมาครั้งนี้พลกำหนดด้วยพันหมื่นนั้นมิได้ จะนับด้วยแสนก็สุดประมาณ ดูมากกว่ามาก ข้าพระพุทธเจ้าจึงยกทหารเข้าโจมตีเห็นเหลือกำลังนักจึงถอยมา”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้น จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีทั้งปวงว่า “ทัพพม่ายกมาครั้งนี้ เป็นทัพกษัตริย์ใหญ่หลวงนัก แต่ทัพพม่ารบถนัดแต่ที่แจ้ง ซึ่งเราจะรับทัพพม่าครั้งนี้ถ้ารับในป่า เห็นจะได้ชัยชนะ พม่าจะเสียทีแก่เราเป็นมั่นคง” สมิงพ่อเพชรจึงทูลว่า “กองทัพพม่ายกมาครั้งนี้ สมิงนครอินท์ทูลว่าประมาณมากนัก อันทัพพม่าอุปมาตั้งฝั่งหลวง ซึ่งพระองค์จะให้รับ

ในป่าเหินจะได้ช่วยชำนะอยู่แต่รีพลจะลำบากล้มตายเป็นอันมาก เปรียบประดุจช้างสารชนกัน หญาแพรกก็แหลกละเอียดไป ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะให้ทัพพม่าอยู่ป่า ฝ่ายเราอยู่บ้าน ให้ทัพพม่าลำบากข้างเดียว เราตั้งมั่นอยู่แต่ในแดนเมืองแล้ว ถ้าได้ท่วงที ก็จะออกรบ ถ้าไม่ได้ที ก็ตั้งมั่นสงบอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะให้ถอยทัพไปตั้งมั่น ณ ตำบลแม่น้ำบันเกลาะ เพราะที่แม่น้ำบันเกลาะนั้นเป็นที่สำคัญอยู่ จะคิดหาอุบายถ่ายเทประการใด พม่าหาไม่รู้ไม่ถำเป็นทีแล้ว มิต้องรบฆ่าด้วยศัสตราวุธ พม่าก็จะตายไปเอง ทำไมกับรีพลมากถึงจะมากก็เหมือนน้อย เหินจะได้ช่วยชำนะโดยง่าย”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็เห็นชอบด้วยจึงให้อำมาตย์มะสะมันคุมพระสนมกำนัลและเสบียงอาหารยกส่งไปก่อน อำมาตย์มะสะมันจึงทูลว่า “ถ้าหากการสงครามไม่ พระองค์จงโปรดให้ข้าพระพุทธเจ้าชักพาสตรีไป ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ขัดรับสั่ง ครั้นนี้มีการสงครามจวนจะได้รบพุ่งอยู่แล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะขออยู่ด้วยพระองค์ ถ้าข้าศึกยกมา ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาออกชนช้างด้วยข้าศึกตัวต่อตัว เอาชีวิตเป็นฉลองพระบาททองสนองพระเดชพระคุณ ซึ่งได้ทรงพระเมตตาปลูกเลี้ยงข้าพระพุทธเจ้ามา” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังอำมาตย์มะสะมันทูลก็ชอบพระอัชฌาสัยยิ่งนัก จึงตรัสว่า “ท่านไม่ชอบใจไป อยากจะอยู่ด้วยเรากก็ตามเถิด” จึงสั่งสมิงอินทชีพให้คุมพระสนมกำนัล และเสบียงอาหารต่างๆ ไปก่อน แล้วจึงมีพระราชกำหนดให้สมิงฟ่อเพชร

สมิงอั้งวะมังศรี สมิงนครอินท์ สมิงอุบากอง สมิงพระราม ห้าทัพนี้
วิ่งหล้งลงมา แต่บรรดาช้างซึ่งตกมันอยู่นั้นให้เดินเป็นระยะไกลกัน
สุดเสียงแตร สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตรัสบัญชาการเสร็จแล้วก็
ยกกองทัพพล่วงลงมาถึงเมืองเสียง เมืองเตียง จึงตรัสสั่งสมิงชีพราย
เจ้าเมืองเสียง และพระยาเตียง ให้รื้อค่ายคูประตูหอรบเสียทั้ง
สองเมือง อย่าให้พม่าอาศัยได้ และกวาดเอาช้างม้าผู้คนเสบียง
อาหารทั้งสองเมืองมาในกองทัพด้วย จึงแต่งให้กองสมิงพระตะเบิด
ไปเที่ยวกวาดครอบครั้ว ช้างม้าเสบียงอาหารบรรดาหัวเมืองขึ้น
และบ้านใหญ่บ้านน้อยทั้งปวงซึ่งอยู่ ณ ดันทางที่พม่าจะมานั้นให้
สิ้นเชิงแล้ว พระองค์ก็ยกลงมาถึงแม่น้ำปันเกลาะ จึงสั่งให้เสนาบดี
นายทัพนายกองทั้งปวงไปตั้งค่าย ณ ฟากตะวันตก แต่แม่น้ำ
ปันเกลาะไปจนถึงแม่น้ำปันเตระ แต่วัดปฏิมังกรรายไปถึงแม่น้ำ
ปะทะลาด สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชให้ตั้งค่าย ณ แม่น้ำปันเกลาะ
แล้ว ให้ชักค่ายปีกกาถึงกัน

ฝ่ายพระเจ้านนเทียรทองได้ตั้งค่ายมั่น ณ แม่น้ำเจียดได้ห้าวัน
ทหารกองสอดแนมเข้ามาราบทูลว่า “บัดนี้กองทัพพระเจ้า
ราชาธิราชซึ่งตั้งอยู่ ณ ตำบลเตรียบนั้นเลิกถอยไปตั้งอยู่ตำบล
แม่น้ำปันเกลาะแล้ว” สมเด็จพระเจ้านนเทียรทองได้แจ้งดังนั้น
จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “เราจะรีบยก
ตามไปตั้งประชิด สงครามครั้งนี้จะได้ทำยุทธนาการกันโดยเร็ว”
เสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วย พระเจ้าฝรังมั่งผ่องจึง

ให้ยกกองทัพลงมาตั้งตำบลวัดปฐุมังกรแนวแม่น้ำป็นเกลาะทิศ
ตะวันออก ตรงกันคนละฟากแม่น้ำแล้วให้นายทัพนายกองทั้งปวง
ตั้งค่ายรายไป แต่กองทัพมังฆ้องนี้รายตั้งตรงค่ายสมเด็จพระเจ้า
ราชาธิราช สั่งให้ไทยกาเหล ไทยเมหยัง ท้าบไทยใหญ่ซึ่งเป็น
กองหน้านั้น ตั้งอยู่ ณ แนวฝั่งแม่น้ำป็นเกลาะ แม่น้ำป็นเกลาะนั้น
แห่งอยู่กำหนดได้หกวันเจ็ดวันน้ำทะเลขึ้นวันหนึ่ง พายุและคลื่น
พัดพามา น้ำก็ขึ้นเต็มฝั่ง แต่คลื่นลมร้ายนักด้วยเป็นลำแม่น้ำใหญ่
ถ้าลูกคลื่นซัดมาถูกเรือแพ ช้างม้าผู้คนก็ล้มจมน้ำตาย ขณะเมื่อ
กองทัพไทยใหญ่มาตั้งอยู่ ณ นั้น พวกไทยใหญ่หาว่าน้ำทะเลขึ้นถึงไม่

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรจึงกราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชว่า
“ทัพพม่ายกมาครั้งนี้สมคะแนแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าจะคิดกลอุบาย
ลวงพม่าให้น้ำท่วมตาย ให้กองทัพยับเยินจงได้” สมเด็จพระเจ้า
ราชาธิราชจึงตรัสถามว่า “ท่านจะคิดประการใด?” สมิงพ่อเพชรก็
ทูลตามความคิดทุกประการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทรงเห็นชอบ
ด้วย จึงให้สมิงชีพรายกับเจ้าเมืองเตยสองนายเป็นแม่กองกำกับการ
เกณฑ์ทหารชุดดลิ่งทำทางหนีน้ำทะเลที่จะรบด้วยข้าศึกไว้
เป็นที่แอบที่บังมั่นคงแล้ว ใ้รายทหารลงไปไต่ค่ายตามลำแม่น้ำที่
น้ำจะขึ้นมานั้น กำหนดชั่วเสียงกลองเป็นระยะมาจนถึงค่ายเสร็จ
แล้ว ตรัสสั่งว่าถ้าเห็นน้ำทะเลขึ้นให้ทหารตีกลองเป็นสำคัญบอก
ต่อกันขึ้นมาแล้วมีพระราชกำหนดแก่นายทัพนายกองทแกล้วทหาร
ทั้งปวงว่า “เราจะยกลงไปรบเยาะพม่าในคลองน้ำ ถ้าได้ยินเสียง

หม่องกลองตีขึ้นอื้ออึงเมื่อใด ก็ให้ถอยขึ้นมาบนตลิ่งโดยเร็ว” ครั้นถึงวันกำหนดน้ำทะเลขึ้นมา นายทัพนายกองผู้รับสั่งก็จัดทหารออกไปวางที่ท่าไว้ทุกช่องทุกทางแล้ว กำชับทหารทั้งปวงว่าถ้าพม่าตามขึ้นมาจงรบด้านทานไว้อย่าให้ขึ้นได้ นายทัพนายกองทหารทั้งปวงก็ยกไปคอยกระทำการตามรับสั่ง พวกกองล่อก็ยกไปรบล่อรับในแม่น้ำ นายทัพมอญกองล่อก็ให้ทหารร้องด่าทำทนาย พวกกองทัพไทยใหญ่หวังจะยั่วให้โกรธ ทหารมอญร้องด่าว่า “อ้ายไทยใหญ่ อ้ายชีข้าพม่า มึงยกมาตีมอญแล้ว ทำไมจึงมุดหัวอยู่ในค่ายเล่า? ให้พวกมึงเร่งออกมารบกับกู กูจะตัดศีรษะให้สิ้นบัดเดี๋ยวนี้” กองทัพไทยใหญ่ได้ยินทหารมอญร้องด่าดังนั้น ก็โกรธเป็นกำลัง ไทยกาเหล ไทยเมหยัง แม่ทัพหน้าไทยใหญ่ทั้งสองนั้นก็เร่งจัดทแกล้วทหารรีพลช้างม้าจะยกลงมาตีกองทัพมอญ แต่กำลังแน่น ให้ทหารหน้าค่ายร้องด่าตอบไปพลาง ทหารไทยใหญ่ร้องด่าว่า “อ้ายมอญ แต่ก่อนพวกมึงก็เป็นชีข้าพม่า แล้วไปเป็นชีข้าไทยน้อย อ้ายหน้าชื่อใจคดทรยศต่อเจ้า เจ้ากูรู้ที่อยู่ในท้องพวกมึงมีเคียวเจ็ดเล่มมีเข็มเจ็ดอัน กูจะรบฟาดฟันผ่าอกเอาเคียวในท้องออกตัดคอพวกมึงเสียให้สิ้น” กองทัพมอญได้ยินดังนั้นก็โกรธ จึงให้ทหารด่าตอบรุกเร้าไปว่า “อ้ายไทยใหญ่ อ้ายเดนตายพม่าพม่าให้พวกมึงเป็นกองหน้าเป็นทัพผี พวกมึงจะตายก่อนไม่ได้ฆ่ามอญ มอญจะแหวกท้องออกเอาเคียวเกี่ยวตัดศีรษะพวกมึงข้ามน้ำมาให้สิ้นประเดี๋ยวนี้” กองทัพไทยใหญ่ได้ฟังก็โกรธยิ่งนัก พอจัดรีพลเสร็จก็ยกลงมาจะรบกับทัพมอญที่แม่น้ำนั้น ให้ทหารร้องด่าทำทนายตอบไปว่า “อ้ายมอญ อ้ายเสือผอมปากกล้า พวกกูไม่สู้

ฝีปากพวกมึงแล้ว ถึงมึงจะประติษฐ์ดำก็ไม่เจ็บเหมือนไม้ขว้าง กูจะเอาอาวุธออกขว้างพวกมึงให้เห็นฝีมือบัดนี้” กองทัพไทยใหญ่ก็เร่งพลทหารรุกเข้าเข้าไป ฝ่ายมอญทำเป็นแตกถ่อให้ไล่ ไทยใหญ่เห็นได้ที ก็เร่งทหารยกช้างม้าลงไล่มอญ มอญก็กลับรับรบยั่วเย้าไว้พอได้ยินเสียงกลองสัญญาณ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงให้ทหารที่รักษาค่ายอยู่นั้นตีฆ้องกลองโห่ร้องอื้ออึงขึ้นทุกค่าย มิให้กองทัพไทยใหญ่ได้ยินเสียงน้ำเสียงคลื่น ครั้นน้ำขึ้น มอญก็ถอยขึ้นมาบนตลิ่ง ไทยใหญ่มีรู้เล่ห์กล สำคัญว่าทัพมอญแตก ก็ไล่ติดตามทางขึ้นไป ทหารซึ่งวางอยู่นั้นก็รับรบประจัญไว้ ไทยใหญ่จะขึ้นตลิ่งก็ได้ จะหนีไปก็มีพัน ครั้นจะกลับข้ามมาก็ไม่ทัน ช้างม้าไร้พลจมน้ำตายเป็นอันมาก กองทัพไทยใหญ่โกรธยิ่งนัก เอาดาบหอกฟันแทงน้ำและฟันแทงกันเองอื้ออึงอยู่ และที่ไทยใหญ่รบกันนั้น น้ำทะเลถอยลงจะใกล้แห้ง

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงสั่งสมิงจักกายให้คุมทหารไปฟันแทงฝีไทยใหญ่ที่ตายให้เป็นแผลอาวุธ แล้วลากขึ้นไว้บนตลิ่งให้พม่าสงสัยว่ามอญมีความรู้ แล้วตรัสกระซิบสมิงจักกายว่าถ้าผู้ใดพูดว่ามอญมิได้ฆ่าพม่าและไทยใหญ่ ไทยใหญ่จมน้ำตายเองก็ให้ฆ่าผู้นั้นเสีย อย่าให้ผู้อื่นดูเยี่ยงพูดต่อไปอีกได้ สมิงจักกายก็คุมทหารไปเที่ยวฟันศพพม่าไทยใหญ่แล้วลากขึ้นไว้ริมตลิ่งตามรับสั่ง ขณะนั้นชาวเมืองเตียงเมืองเสียงทั้งปวงซึ่งกวาดมานั้นรู้ว่าพม่าเสียทีแก่มอญ มอญฆ่าพม่าไทยใหญ่ตายเป็นอันมาก

ฝ่ายมอญทั้งปวงชวนกันไปดูผีไทยใหญ่ ซึ่งทหารกองทัพลากขึ้นทั้งไว้นั้น มอญคนหนึ่งจึงว่ามอญมิได้ฆ่าไทยใหญ่ ไทยใหญ่น้ำท่วมตายเอง ทำไมจึงมาฟันแทงผีตั้งนี้หาต้องการไม่ สมิงจักกายได้ฟังมอญว่าดังนั้นก็โกรธ จึงให้ทหารฟันมอญผู้นั้นเสียตัดเอาศีรษะเสียบไว้ แล้วให้ลากเอาตัวผีมอญที่ตายไปทิ้งไว้กับผีไทยใหญ่ด้วยกัน จึงประกาศแก่มอญชาวเมือง และทหารทั้งปวงว่าถ้าผู้ใดพูดตั้งนี้เราจะตัดศีรษะเสียบประจานไว้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงสั่งให้นายทัพนายกองปลุกศาลบวงสรวงเทพารักษ์ตามตลิ่งทุกหน้าค่าย ให้ประโคมฆ้องกลอง แตรสังข์เต้นรำทำเพลงถวายเทวดา และให้มีธงใหญ่ปักไว้หน้าค่ายทุกค่าย ถ้าน้ำขึ้นให้โบกธงขึ้นมา ถ้าน้ำลงให้โบกธงลง ให้พม่าทั้งปวงเห็นว่ามอญมีวิชาอาคมกระทำให้น้ำขึ้นน้ำลงได้ นายทัพนายกองก็ให้ปลุกศาลเทพารักษ์แล้ว ทำพิธีกรรมบวงสรวงตามรับสั่งทุกค่าย ครั้นเวลาน้ำขึ้นน้ำลงก็ให้ทหารโบกธงไปตามน้ำ ฝ่ายกองทัพพม่าและไทยใหญ่ไม่รู้อุบายสำคัญว่ามอญรู้มนต์คาถาเรียกน้ำขึ้นได้ลงได้ ทัพพม่า ไทยใหญ่ก็สะดุ้งตกใจกลัวมีอาจจะยกมารบมอญ ตั้งมั่นอยู่ในค่าย

ครั้นอยู่มา อำมาตย์ทินมนีกรอดซึ่งกินเมืองพะสิมนั้น ยกกองทัพขึ้นมาตาม ครั้นถึงจึงเข้าเฝ้ากราบถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตรเห็นอำมาตย์ทินมนีกรอดก็ดีพระทัยนัก จึงตรัสถามถึงราชการบ้านเมือง

อำมาตย์ทินมนีกรอดก็ทูลแจ้งทุกประการ ครั้นอำมาตย์ทินมนีกรอดออกจากเฝ้าแล้ว ก็เที่ยวพิจารณาดูค่ายทุกกองทัพ เห็นค่ายหลวงที่สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชให้ตั้งรับพม่านั้นใกล้ตลิ่งนัก จึงเข้ามากราบทูลว่า “ซึ่งสมิงพ่อเพชรดำริการสงครามให้ตั้งประชิดข้าศึกดังนี้ก็ดีอยู่ แต่เป็นประมาณ ถ้าขยับขยายค่ายเสียใหม่ตั้งให้ไกลตลิ่งขึ้นไปอีกสักเส้นหนึ่งหรือสามสิบวาแล้ว จึงต้องดำราตียั้งนัก เพราะทหารทั้งปวงจะได้หัดช้างม้าเดินร่ำทำเพลงอาวุธเล่นตามสบาย ให้เอิกเกริกรื่นเริงหน้าทัพ ฝ่ายพม่าเห็นจะได้เป็นที่กลัวเกรง เพราะทหารของพระองค์มีกำลังรื้นเริงพร้อมกันอยู่” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็เห็นชอบด้วย จึงตรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวง ให้ขยับขยายถอยค่ายตั้งใหม่ตามคำอำมาตย์ทินมนีกรอดกราบทูลนั้น แล้วให้ปราบที่หน้าค่ายเรียบราบเสมอจงทุกค่ายสำหรับฝึกหัดซ้อมทหารและช้างม้า

ฝ่ายนายทัพนายกองทั้งปวงก็เร่งให้จัดทำค่ายคู ประตูหอรับใหม่เสร็จแล้ว สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงทรงพระดำริว่า อำมาตย์ทินมนีกรอดนี้มีปัญญาหลักแหลมนัก ครั้นนี้เราจะให้ประมาณพลในกองทัพดู จะประมาณผิดหรือถูก จึงตรัสสั่งอำมาตย์ทินมนีกรอดให้ไปเลียบค่าย ดูพลทหารทั้งสิ้นว่าจะมากน้อยเท่าใด อำมาตย์ทินมนีกรอดก็กราบถวายบังคมลาออกไปเลียบค่าย ประมาณพลตามรับสั่ง ครั้นพิจารณาดูทั่วแล้ว ก็กลับเข้ามากราบทูลว่า “พลของพระองค์ยกมาครั้งนี้ทั้งนายทัพนายกองทแกล้วทหารหมดด้วยกัน ข้าพพุทธเจ้าประมาณดูสิบแสนเศษ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ได้ทรงฟังยังแคลงพระทัยอยู่ พระองค์จะใคร่ชั้นสูตรให้รู้แน่ จึงสั่งให้จะเร่งไปเอาบัญญัติพลทุก กองทัพให้สิ้นทุกค่าย จะเร่งรับรับสั่งแล้วก็ไปนำบัญญัติตรวจพลมา ได้เป็นสิบแสนกับสองพัน จึงเอาบัญญัติเข้ามาราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้วก็ตีพระทัยนึก จึงตรัสสรรเสริญว่า “อามาดย์ทินมนีกรอดนี้เลิศมนุษย์ มีปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง เปรียบประดุจเทวดามีจักขุเป็นทิพย์ ประมาณ พลโยธาถูกมิได้ผิด ครั้งนี้เรามีความยินดียิ่งนัก อุปมาดังได้ พระนครประเทศหนึ่ง ซึ่งการสงครามขุนหมองขัดข้องอยู่นั้น บัดนี้ ใจเราใสสว่างเปรียบประดุจได้ชัยชนะแล้ว” จึงโปรดพระราชทาน เครื่องอุปโภคแก่อามาดย์ทินมนีกรอดเป็นอันมาก

ฝ่ายกองทัพพม่าซึ่งมาตั้งมั่นอยู่กับกองทัพมอญนั้นเสบียง ก็ขัดสนเบาบางด้วยรู้พลมากนัก ทหารทั้งปวงอดข้าวปลาอาหาร อิดโรยถอยกำลังลง ครั้นแต่งกองทัพไปหาเสบียงอาหารที่บ้านใกล้ ก็มีได้ ฝ่ายพม่าต้องไปเอาเสบียงถึงตำบลกองยี่ แดนพม่า ก็ไม่ทัน กองทัพกิน ทหารรามัญกองสอดแนมรู้ตั้งนั้น ก็มาราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้ว จึงทรง พระดำริว่า “ครั้งนี้กองทัพพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องขาดเสบียงอาหาร เพราะยกลงมาเหลือประมาณนักจนไม่มีข้าวให้กิน หมายถึงจะได้ไม่คิดเสีย กระทำการเกินตัว อุปมาดังเรือใหญ่กว่าทะเล จระเข้ ใหญ่กว่าหนอง จะกลับกายว่ายเวียนไปก็ขัดขวาง เมื่อไพร่พล

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

อิดโรยระส่ำระสายลงดังนี้แล้ว เห็นจะย่อท้อใจอยู่ เราจะคิดตัดกำลัง
ศึกเสีย แล้วจะยกออกโจมตีให้ยับเยินจงได้” จึงตรัสสั่งสมิงอังวะ
มังศรีให้จัดกองทัพ เลือกทหารที่เข้มแข็งมีฝีมือให้ได้สามพัน ไป
คอยกำวสกัดตีทัพพม่าซึ่งไปหาเสบียงอาหารนั้น ตรัสสั่งว่า “ถ้า
เห็นกองทัพพม่าไม่ได้เสบียงอาหารมาอย่าเพอตี ถ้าพม่าได้เสบียง
อาหารมาเห็นเสียขบวนแล้ว จึงยกเข้าโจมตีให้แตกจงได้” สมิง
อังวะมังศรีรับรับสั่งแล้ว ก็ถวายบังคมลาออกมาจัดทัพสามทัพยก
ไปคอยตีพม่า

พอกองทัพพม่าซึ่งไปหาเสบียงอาหารนั้น ได้แล้วก็หาบ
คอนกลับมา ฝ่ายกองทัพสมิงอังวะมังศรีเห็นพม่ายกมาเสียขบวน
ได้ที่แล้วก็ยกทหารเข้าโจมตีทัพพม่าพม่าสู้รบไม่เต็มกำลังก็แตกไป
กองทัพมอญฆ่าฟันพม่าตายประมาณห้าร้อย จับเป็นได้สี่ร้อยคน
ช้างพังพลายแปดช้าง ม้าสามสิบม้า กับเสบียงอาหาร นำเข้ามา
ถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ดีพระทัย
จึงพระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเป็นบำเหน็จรางวัลแก่สมิง
อังวะมังศรี และโปรดสั่งให้ปูนบำเหน็จรางวัลแก่ท้าวทหารเป็น
อันมาก

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นแต่งกองทัพไปหาเสบียง
อาหาร กองทัพมอญก็คอยตีชิงเอาเสบียงอาหารไปทุกครั้ง ไพร่พล
พม่าอดข้าวปลาอาหารอิดโรยลง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงทรง
พระราชดำริว่า “ถ้าจะขึ้นอยู่รอบฟุ้งด้านทานกองทัพมอญเข้าไป
กำลังฝ่ายเราถอยลงแล้วเห็นจะเสียท่วงที” จึงให้หามังอะปายะสุกรี

มังมหานรธา นายทัพนายกองทั้งปวงมาปรึกษาว่า “กองทัพเรา
ขัดสนแล้ว ท่านทั้งปวงจะคิดผ่อนปรนประการใด?”

มังอะปาเยสุกรี มังมหานรธา จึงกราบทูลว่า “กองทัพ
ยกมาครั้งนี้รื้อพลมากนักถึงยี่สิบแสน เสบียงอาหารน้อยไม่พอจะ
แจกจ่าย ได้แต่ไพร่พลหาบคอนบรรทุกช้างม้ามากิน จะให้กอง
ลำเลียงคอยส่ง ก็ไม่ทันทั่วทั้งที่ด้วยเป็นทางไกล ครั้นขัดสนลงแล้ว
แต่งทัพให้ไปหาเสบียงอาหาร กองทัพมอญก็คอยก้าวกัดตี
เสียทีมาเป็นหลายครั้ง ถ้าจะตั้งอยู่นานเห็นจะคับแค้นขัดสนนัก
ด้วยการสงครามย่อมมีเสบียงอาหารเป็นที่ตั้ง อนึ่งก็จวนวสันตฤดู
ถ้าฝนตกหนักลงมาเห็นไพร่พลจะลำบาก จะถอยไปก็ยาก จะสู้
ก็ไม่ได้ ข้าพระพุทธเจ้าจะขอให้ถอยทัพกลับไปอย่าให้ทันไพร่พล
อุดรโยนกจึงควร” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็เห็นด้วย จึงจัดทัพ
ให้มังมหานรธาคุมพลสามหมื่นอยู่รั้งหลัง มีพระราชกำหนดตรัส
กำชับว่า “ซึ่งเราจะล่าทัพไปครั้งนี้ ถ้ากองทัพมอญรู้ก็จะติดตามตี
ท่านอย่าได้ประมาทจงต้านทานไว้ให้ได้ แม้นเรายกไปได้สามวัน
แล้ว จึงค่อยยกตามไป” พระเจ้ามนเทียรทองก็ยกทัพหลวงถอยไป

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่าพระเจ้ามนเทียรทอง
ล่าทัพไปดังนั้น เห็นสมพระดำริแล้วก็ดีพระทัย จึงให้สมิงพ่อเพชร
ทัพหนึ่ง สมิงนครอินทร์ทัพหนึ่ง สองทัพนี้ไปก้าวกัดตีทัพพระเจ้า
มนเทียรทอง แล้วพระองค์ก็ยกกองทัพเข้าล้อมค่ายมังมหานรธา
ฝ่ายกองทัพมังมหานรธาเห็นกองทัพมอญโอบล้อมเข้ามา อยู่มิได้

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ก็ถอยทัพล่าไป สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ยกไล่ติดตามตีกองทัพ
มังฆ้องมหาสงครามไปจนปะทะทัพพระเจ้ามนเทียรทอง

ฝ่ายกองทัพสมเด็จพระเพทราชา สมิงนครอินทร์ ทั้งสองทัพซึ่งไป
ชุมนุมค่ายสกัดตีนั้นก็พร้อมกันทันเข้า จึงยกอ้อมตีกระหนาบทัพ
พระเจ้ามนเทียรทองพร้อมกันกับกองทัพสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
กองทัพพระเจ้ามนเทียรทองก็แตกยับเยินไป กองทัพมอญฆ่าพม่า
ตายเป็นอันมาก จับเป็นได้พันห้าร้อยคน อีกช้างม้าเครื่องศาสตราวุธ
ก็มาก สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงทรงจัดทัพอีกสองทัพ อำมาตย์
มะสะมอญทัพหนึ่ง สมิงอุบากองทัพหนึ่ง บรรจบกับสมเด็จพระ
สมิงนครอินทร์ สี่ทัพเป็นคนที่หมีน ให้ยกไปติดตามตีกองทัพ
พระเจ้ามนเทียรทองต่อไป แล้วพระองค์ก็ยกพยุหโยธาทัพเสด็จ
กลับยังกรุงหงสาวดี

ฝ่ายกองทัพมอญทั้งสี่นายตามไปทันทัพมังฆ้องมหาสงคราม ณ
แม่น้ำกะปวงแดนเมืองตองอู นายทัพทั้งสี่ก็ยกทหารเข้าล้อม
กองทัพพม่าไว้แน่นหนาเป็นสี่ด้าน มังฆ้องมหาสงครามก็ขับพลทหารออก
สู้รบเป็นสามารภ ทหารมอญฆ่าพม่าล้มตายเป็นอันมาก มีอาจจะตี
หักออกมาได้ มังฆ้องมหาสงครามขัดใจยิ่งนัก พาทหารถอยออกมา จึง
คิดว่า “ครั้งนี้เราอับจนตกอยู่ในที่ล้อม อุปมาดังติดกรงเหล็ก จะอยู่
ก็ไม่ได้ จะหนีไปก็ไม่มีประตูออก จะต้องลองหักกรงเหล็กดูทีหนึ่ง”
จึงกำชับทหารทั้งปวงว่า “พวกเราเข้าที่คับแค้น เปรียบประจวบ
หมากรุกจนแต้ม เขากินเบี้ยเรือเม็ดม้าไปเกือบหมดแล้ว ตัวเรา
เปรียบเหมือนขุน ทานทั้งปวงเหมือนเม็ดม้าโคนเบี้ยหรือยังเหลือ

อยู่น้อยนัก เราคิดจะนั่งกินแรงเม็ดมะโคนเบี้ยก็จะเสียลงไปทุกที เพราะข้าศึกเดินแถมดีมีกำลังนัก เราเป็นขุนจะออกรบกับขุนตัวต่อตัวให้สิ้นฝีมือ ถ้าพลาดพลั้งประการใด ท่านทั้งปวงจงคิดหนีแถมตาจนเอาตัวรอดเถิด” ว่าแล้วมังมหานรธาก็แต่งตัวใส่เกราะขึ้นม้าไฟกผ้าประเจียดแดงโมรีสะพายดาบซ้ายขวามือถือทวน คุมพลทหารออกหน้าจะตีหักออกด้านสมิงนครอินท์ล้อมอยู่นั้น

สมิงนครอินท์ก็ยกทหารหนุนเนื่องล้อมเข้ามาจึงประกาศทหารทั้งปวงว่า “อย่าให้ข้าศึกหนีได้ ถ้าออกด้านใด เราจะตัดศีรษะเสีย” สมิงนครอินท์ก็ขับม้าตรงเข้ามา มังมหานรธาจึงถามว่า “นายทัพมอญคนนี้หรือชื่อสมิงนครอินท์? เขาถือว่าฝีมือเข้มแข็งนัก เมื่อปีก่อนนั้นก็ได้รับกับกองทัพเราที่ท้องทุ่งชายป่าแล้วแตกไป ซึ่งท่านล้อมเราไว้ถึงสี่ทัพสำคัญว่าเราจะรบรับหักออกไปไม่ได้หรือท่านอย่าเพ่อประมาท ครั้งนี้ตัวเราเปรียบประดุจเสือผอม ผอมแต่กาย เขียวเล็บนั้นยังอ้วนอยู่ พอจะเคี้ยวขบตบสัตว์ให้ตายได้ ตัวท่านเหมือนหนึ่งกวางถึงพวกมากก็สู้เสือไม่ได้ ถ้าท่านรักชีวิตอยู่แล้ว จงเปิดทางให้เราไปโดยดี”

สมิงนครอินท์ได้ฟังก็โกรธ จึงตวาดด้วยเสียงอันดังว่า “ท่านรู้จักชื่อเราแล้วว่าเราเป็นคนดี เหตุไฉนไม่ลงจากม้าปู้ผ้าลงกราบขอชีวิตเราเล่า? ยังจะพูดอวดอ้างเปรียบเทียบให้เหลือตัว เหมือนหนึ่งเขียนรูปเสือให้วักลัวหาต้องการไม่ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสใช้ให้เรามาคอยเอาศีรษะท่าน ท่านจงลงจากม้าก้มคอ

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

มารับคมดาบเราโดยดี จะได้ตายไปเมืองผีหาความสุขเสียโดยเร็ว” มังมหานรธาได้ฟังก็โกรธ จึงตอบว่า “เราก็เป็นทหารพระเจ้ากรุงรัตนบุรีอั้งวะ นับว่าชายผู้หนึ่ง ถ้าอับจนแล้วไม่เสียดายชีวิต ซึ่งจะยอมตายโดยง่ายนั้นหาไม่ได้ ถ้าท่านจะต้องการศีรษะเราแล้ว จงเอาศีรษะท่านเข้ามารับเอาเราจึงจะให้” สมิงนครอินท์ได้ฟังก็โกรธนัก จึงขับม้าเข้ารบกับมังมหานรธาเป็นสามารถ

นายทัพทั้งสามก็ล้อมไว้สามด้านมั่นคง ดูมังมหานรธากับสมิงนครอินท์รบกันแคล่วคล่องว่องไวนัก สมิงนครอินท์ มังมหานรธารบกันด้วยเพลงทวนเป็นหลายสิบเพลงยังหาแพ้ชนะไม่ สมิงนครอินท์ไม่สู้ชำนาญเพลงทวนนัก ถนัดแต่เพลงดาบ พอรบกันสิ้นเพลงลงถอยม้าห่างออกไป สมิงนครอินท์จึงแก่งว่า “ท่านนี้ชำนาญแต่อาวุธยาว อาวุธสั้นเห็นจะไม่ชำนาญ อาวุธสั้นนี้คนฉลาดแล้วก็รบไม่ได้ ท่านก็มีฝีมือเข้มแข็งรบกันด้วยอาวุธสั้นเถิด” มังมหานรธาได้ฟังก็ถึงทวนเสีย ชักดาบออกสู้กันเป็นช้านาน มังมหานรธาเสียที สมิงนครอินท์ฟันด้วยดาบถูกที่สำคัญตักมาตายให้ทหารตัดเอาศีรษะไว้ พลพม่าทั้งปวงเห็นนายตายก็แตกหนีทหารมอญไล่ฆ่าฟันล้มตายเป็นอันมาก จับเป็นได้บ้าง หนีรอดไปได้สักส่วนหนึ่ง ตายสองส่วน กองทัพมอญก็ยกติดตามตีพม่าไปสุดแดน

ฝ่ายสมิงนครอินท์เอาศีรษะมังมหานรธาแช่น้ำผึ้งไว้มิให้เน่าเปื่อย แล้วก็ยกกองทัพกลับมากรุงหงสาวดีพร้อมกันทั้งสี่ทัพ

นายทัพทั้งสองจึงชวนกันเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูล
แจ้งกิจซึ่งไปตามตีพม่าทุกประการ สมิงนครอินท์จึงเอาศิระ
มังมหานรธาที่ใส่ถุงแขน้าผืนนั้นถวาย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
ก็ตีพระทัยนัก ขณะเมื่อสมิงนครอินท์ได้ศิระมังมหานรธามา
ถวายนั้น เป็นฤดูกำปั่นเข้ามาค้าขาย ณ เมืองเสียงสิบลำ และค่า
ธรรมเนียมจังกอบกำปั่นนั้น สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชโปรดพระ
ราชทานให้เจ้าสมิงนครอินท์สิ้น แต่ส่วยสาอากรซึ่งขึ้นแก่เจ้าเมือง
เสียงนั้น ทรงพระราชทานแก่สมิงฟ่อเพชร อำมาตย์มะสะมอญนั้น
โปรดให้กินเมืองมูวาน โปรดให้สมิงอุบากองกินเมืองกันพะอ

ขณะที่พระเจ้ามนเทียรทองแตกไปนั้น ช้างจำลองนาง
มังคละเทวีพระอัคมเหสี ซึ่งทรงไปนั้นตื่นเข้าป่า เอาไว้มีอยู่
จำลองพลัดลง นางมังคละเทวีก็ตกข้างลงยืนอยู่ พอฉวยกาย
นายกองผู้หนึ่งซึ่งขึ้นช้างจำลองหนีกองทัพนมอญมาต่อภายหลัง
นางมังคละเทวีทอดพระเนตรเห็นก็เรียกว่า “ฉวยกายเอ๋ย ช่วยด้วย”
ครั้นนางกายเห็นดังนั้น จึงพูดกับนายช้างว่า “บัดนี้มัจจุราชมารถึง
เราแล้ว ครั้นจะมีรับเอานางไปด้วย ถ้าผู้อื่นมาพบเข้ารับไป ก็
จะเอาเนื้อความเข้าทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าเราพบแล้วมีรับไป
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระพิโรธให้ลงโทษถึงสิ้นชีวิตหมดทั้งโคตร
ถ้าเรารับไปบัดนี้ก็จะตายแต่ตัวผู้เดียว”

นายช้างจึงตอบนางกายว่า “ซึ่งท่านมีรับนางพระยาเจ้าไป
จะเป็นโทษถึงตายหมดทั้งโคตรหรือสามชั่วโคตรนั้นข้าพเจ้าเห็นด้วย
แต่ซึ่งท่านว่ารับไปจะตายแต่ผู้เดียวนั้น ข้าพเจ้าสงสัยนัก ธรรมดา

บุคคลทำคุณแก่ผู้อื่นร้อยพันคนก็ไม่เท่าพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทรงพระดำริถึงคุณแล้ว ก็จะทรงพระเมตตา ปลุกเลี้ยงให้ยศศักดิ์ทรัพย์สินเป็นอันมาก เหตุไฉนท่านจึงว่าดังนี้?” ฉางกายจึงตอบว่า “ซึ่งท่านพูดตั้งนั้นก็พอเชื่อฟัง แต่เห็นข้างใต้ไม่เห็นข้างเสีย ธรรมดาบุคคลทำคุณแก่พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ตั้งอยู่ในกตัญญูรู้จักคุณแล้ว ก็จะโปรดให้มีสุขสมบูรณ์ ด้วยยศศักดิ์ทรัพย์สินหาที่สุดมิได้ ถ้าพระมหากษัตริย์อภัยคุณไม่รู้จักคุณคนแล้ว ผู้ใดทำคุณไว้ก็เหมือนทำแก่อาศิริพิษ โกรธขึ้นมาแล้ว ก็ยอมผลาญชีวิตให้สิ้นสูญทั้งบุตรภรรยาญาติบิดามารดา หากคิดถึงคุณไม่ ซึ่งเราว่าจะตายแต่ตัวนั้น เพราะรู้จักพระทัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าประกอบด้วยความหึงหวงมาก ถ้าเราพาพระอัครมเหสีไปถวาย คงจะทรงพระสงสัยเคลือบแคลงด้วยทางไกลหลายคืนหลายวันจึงถึงเมือง แม้มีพระทัยรังเกียจเมื่อใด ก็จะทำให้เราเมื่อนั้น ซึ่งคำเราว่ามีได้ผิด ท่านคอยดูไปเถิด”

นายข้างใต้ฟังก็เศร้าใจ จึงว่า “สุดแต่บุญกรรมจะให้ผลเป็นไป ซึ่งความชอบเราทำไว้ มนุษย์ไม่เล็งเห็น เทวดาอารักษ์ก็คงเห็นบ้าง ท่านจงไปรีบเถิด” ครั้นนายข้างกับฉางกายพูดกันแล้วก็ไสช้างเข้าไป จึงพากันลงจากหลังช้างถวายบังคมแล้ว เชิญเสด็จนางมังคละเทวีขึ้นทรงช้างจำลองพาไป ครั้นเวลาค่ำลง ก็ทำห้างบนต้นไม้เชิญให้นางมังคละเทวีประทมบนห้าง ฉางกายกับนายข้างผูกช้างเสียมั่นคงแล้วก็ก่อไฟไว้โคนต้นไม้ นั้น เอาผ้าผูกเอวกันเข้า

แล้วก็นอนพิทักษ์รักษานางอยู่ ครั้นรุ่งเช้า นางกายก็ผูกข้างรับนางพาไป ค่ำลงก็รักษานางโดยสุจริต ดังนี้ทุกวัน

ฝ่ายพระเจ้านนทึยรทองยกทัพรีบไปถึงกรุงรัตนบุรีอังวะแล้ว ก็ทรงพระวิตกกังนางมังคละเทวีอักรรมเหสีซึ่งพลัดไป อนึ่งก็ได้ทราบว่ามีมหานรธาตายในที่รบ สมเด็จพระเจ้ามนทึยรทองก็ทรงพระโศกเศร้า ตรัสว่า “ครั้งหนึ่งเสียตะละเจ้าเปฟ้าราชธิดาไป แก่ข้าศึกแล้ว ครั้นนี้มาเสียพระอักรรมเหสีไปอีกเล่า ทั้งมีมหานรธาก็ตายในที่รบด้วย” ทรงพระวิตกไม่สบายพระทัย

ฝ่ายนางกายพานางมังคละเทวีมาได้ยี่สิบวันก็ถึงกรุงอังวะมีคนเอาเนื้อความเข้าไปกราบทูล สมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแจ้งว่านางกายได้พระอักรรมเหสีมาก็ดีพระทัยนัก จึงให้เฒ่าแก่ชาวแม่พระสนมนางกำนัลออกไปรับนางมังคละเทวีขึ้นมายังพระราชมนทึยร นางมังคละเทวีก็เข้ามากราบถวายบังคมแทบฝ่าพระบาท พระเจ้านนทึยรทอง พระเจ้านนทึยรทองจึงตรัสถามนางมังคละเทวีว่าเมื่อนางกายพามาช้านานกำหนดได้ยี่สิบวันจึงถึงเมืองอังวะและมากลางทางนางกายทำเป็นประการใดบ้าง นางมังคละเทวีจึงทูลว่า “เมื่อนางกายพาหม่อมฉันมานั้น เป็นฉันเข้ากับเจ้าอยู่ จะได้มีประทุษจิตหามิได้ ครั้นเวลาค่ำ ก็ทำห้ำให้หม่อมฉันนอนบนต้นไม้ตัวนางกายกับนายช่างก่อกองไฟไว้ แล้วเอาผ้าผูกเอวทอดกันนอนทุกวันจนถึงเมืองอังวะ” พระเจ้านนทึยรทองได้ทรงฟังดังนั้น ก็ให้เอาตัวนางกายกับนายช่างเข้ามาถามคนละครึ่ง นางกายกับ

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

นายช่างก็ให้การต้องคำกับนางมังคละเทวีทูลนั้น พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังก็มีพระทัยโสมนัสนัก จึงโปรดพระราชทานเงินทองเสื้อผ้าแพรพรรณเครื่องอุปโภคบริโภคแก่ฉางกายและนายช่างเป็นอันมาก ครั้นพระเจ้ามนเทียรทองทอดพระเนตรเห็นลักษณะพระอัक्रमเหสี ประกอบด้วยสิริโสภาคเป็นอันมาก มีพระทัยสงสัยขึ้นขณะใด ก็ให้เอาฉางกายและนายช่างเข้ามาซักถามอีกเล่า ฉางกายและนายช่างก็ให้การยืนอยู่อย่างหนหลังมิได้ผิดเพี้ยน พระเจ้ามนเทียรทองก็พระราชทานรางวัลอยู่เนือง ๆ ทุกครั้ง

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง พระเจ้ามนเทียรทองเสด็จไปหานางมังคละเทวีที่ห้องพระตำหนัก นางมังคละเทวีกียกพานพระศรีมาตั้งแล้ว จึงหยิบกรรไกรคืบหมาก กรรไกรหนึ่งนิ้วพระหัตถ์นางมังคละเทวี นางมังคละเทวีกัดพระทัยร้องขึ้นว่า “ฉางกายเอ๋ย ช่วยด้วย” พระเจ้ามนเทียรทองได้ทรงฟังดังนั้น ก็ให้แกลงพระทัย จึงทรงพระดำริว่า นางมังคละเทวีนี้ เห็นจะมีจิตปฏิพัทธ์ผูกพันกับฉางกาย จึงออกซื้อขี้ผึ้ง ชะรอยจะมีจิตเสน่หาช้านานอยู่ในสันดานมิได้ลืมนะ จึงออกซื้อให้ช่วยกันฉะนี้ ทรงพระดำริแล้วก็มีพระทัยหึงซึ่งเคียด จึงให้ถอดนางมังคละเทวีออกจากที่พระอัक्रमเหสี แล้วให้เอาตัวฉางกายไปฆ่าเสีย

ขณะเมื่อเพชฌฆาตจะเอาฉางกายไปฆ่าฉะนั้น ฉางกายมิได้ครั่นคร้าม ยิ้มแล้วจึงว่า “เราทำนายตัวเราแล้วมิได้ผิด” เพชฌฆาตถามว่า “ท่านทำนายตัวไว้อย่างไร” ฉางกายก็เล่าให้ฟังตั้งแต่พบ

พระอัศรมเหสี และได้พูดกับนายช่างจนพานางมาถึงเมือง
ทุกประการ เพชฌฆาตได้ฟังก็สังเวชใจ พอนายช่างรู้เดินร้องให้
ตามมาเยี่ยม ฉางกายเห็นจึงว่า “ท่านจะร้องให้ไปใย เราได้พูดกับ
ท่านแต่แรกแล้วว่ามัจจุราชมาถึง ซึ่งเราจะตายครั้งนี้หาเสียดาย
ชีวิตไม่ เพราะได้ฝากความดีความชอบไว้แก่เทวดาฟ้าดินแล้ว แต่
เราจะขอสิ่งหนึ่งหนึ่ง ซึ่งท่านจะทำราชการเป็นข้าแผ่นดินสืบไป
ภายหน้า จงระมัดระวังผิด อย่าประมาท จะหาเจ้านายเป็นที่พึ่ง
ก็ให้รู้จักน้ำใจเจ้านายเสียก่อน ว่าชั่วหรือดี แล้วจึงเข้าสวามิภักดิ์
ทำราชการ และให้มีความซื่อสัตย์กตัญญู ถึงตัวจะตายก็อย่าให้
เสียสัตย์ จะทำคุณ ก็ให้เห็นคุณแล้วจึงทำ ถ้าเห็นจะกลายเป็นโทษ
แล้ว อย่ากระทำ เช่นอย่างตัวเราจะนี้” พอฉางกายสั่งสอนนายช่าง
แล้ว เพชฌฆาตก็พาตัวไปฆ่าเสียตามรับสั่ง

เมื่อพระเจ้ามนเทียรทองยกลงมาตีมอญแล้วกลับแตกขึ้นไป
ครั้งนั้นไม่สบายพระทัยเลย หมายถึงยกลงมาตีกรุงหงสาวดีแก้แค้น
อีกให้จงได้ ทรงพระดำริว่า “กองทัพเรายกไปทำศึกกับมอญสอง
ครั้งแล้ว ก็ไม่สมคะเน เสียทแกล้วทหารเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก
ซึ่งแตกพ่ายขึ้นมาครั้งนี้ เพราะเหตุว่าศึกเรารุกriebนัก ประการหนึ่ง
หัวเมืองรายทางแคว้นกรุงหงสาวดีเล่า ก็ยังบริบูรณ์มั่งคั่งดีอยู่
ครั้นรู้ว่าเรายกลงไปเห็นจะรับมิได้ ก็อพยพครอบครัวกวาดเสบียง
อาหารเสียสิ้น ฝ่ายกองทัพเราจึงขัดสน ไม่มีที่อาศัย ต้องมาเอา
เสบียงถึงเมืองอังวะก็มีทัน ครั้นจะทำสงครามขับเคี่ยวไปก็มีได้ จึง

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ต้องล่าทัพถอยมา ไซ้จะเสียทีโดยฝีมือท้าวทรรพที่เดียวก็หาไม่ได้
ครั้งนี้จำจะดศึกใหญ่ไว้ก่อน จะแต่งกองทัพให้จู่ลงไปตีบ้านเมือง
รายทางให้ผู้คนระส่ำระสายไว้ อย่าให้ตั้งท่ามาหากันได้ ให้ถอย
กำลังลงแล้วจึงจะเตรียมเสบียงอาหารให้พร้อม ยกทัพใหญ่ลงไป
ทำแก้มืองหงสาวดีอีกเห็นจะได้โดยสะดวก” ครั้นทรงพระดำริแล้ว
ก็ตรัสปรึกษาเสนาบดีทั้งปวง เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงแต่งให้สังขยาเป็นนายทัพ ถือพล
สามหมื่นยกลงมา สังขยานายทัพรับสั่งแล้วก็ถวายบังคมลา ยก
กองทัพมาถึงปลายแดนเมืองหงสาวดี แล้วก็แยกกันออกเที่ยวจับ
ครอบครัวมอญให้ทหารตัดฟันต้นหมากต้นมะพร้าวสิ่งของมีผลเสีย
เป็นอันมาก กองทัพพม่าก็ตั้งมั่นอยู่ตำบลงอนโต กิตติศัพท์แจ้งเข้า
ไปถึงสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่ง
ให้สมิงนครอินท์ถือพลหมื่นหนึ่งยกทัพบกทัพเรือไปตีสังขยา
สมิงนครอินท์รับสั่งแล้วก็ถวายบังคมลา ออกมาจัดช้างม้ารีพล
ทัพบกทัพเรือ สรรพด้วยเครื่องศัสตราวุธพร้อมเสร็จ ครั้นถึงกำหนด
จะยกกองทัพ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เสด็จลงไป ณ เรือขนาน
หน้าฉนวนดำหนักน้ำเพื่อจะส่งกองทัพ

ขณะนั้นสมิงนครอินท์ จึงแต่งตัวนุ่งผ้าสวมเสื้อหมวกให้
ต้องสีตามตำราพิชัยสงคราม ทาแป้งหอมน้ำมันหอมอันประกอบ
วิद्याคมเสร็จแล้ว จึงเอาพานรูปเทียนข้าวตอกดอกไม้มากราบ
ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช

ทอดพระเนตรเห็นสมิงนครอินท์มาก็มีพระทัยยินดีนัก จึงยกพระบาท
วางลงในถาดทอง ให้สมิงนครอินท์วกน้ำชำระพระบาทใส่ศิระ
แล้วก็ตรัสอวยพรสิริสวัสดิ์พิพัฒน์มงคลให้มีชัยชนะแก่ข้าศึก
พระองค์จึงหยิบพระศรีในพานทองเครื่องเสวยคำหนึ่ง ส่งให้นาง
อุตะละ ซึ่งเป็นนางห้ามชอบพระทัยเอาไปพระราชทานให้ต่อมือ
สมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ก็ยังไม่รับ ยกมือขึ้นถวายบังคม
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแล้ว จะเอาพานทองรับ นางอุตะละนั้น
ก็ขวยเขินประหม่าใจ ยังมีอาจจะวางพระศรีลงในพานได้ ด้วยมี
รับสั่งให้ส่งให้แก่มือสมิงนครอินท์ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช
ทอดพระเนตรเห็นก็แยมพระสรวล จึงโปรดพระราชทานอภัย
ตรัสว่าให้สมิงนครอินท์รับต่อมือนางเถิด สมิงนครอินท์เกรง
พระราชอาญา ขัดพระโองการมิได้ก็รับพระราชทานพระศรีต่อ
มือนางอุตะละ แล้วจึงคิดว่า “แต่ก่อนสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัส
ใช้ให้ไปทำการสงครามครั้งใดจะได้ให้นางห้ามอันเป็นที่ชอบ
พระอัชฌาสัยเอามากมาพระราชทานให้ถึงมือเหมือนครั้งนี้หามิได้
บัดนี้พระองค์ตรัสใช้นางอุตะละเอาพระศรีในพานทองเครื่องเสวย
มาพระราชทานให้ถึงมือดังนี้ แกล้งจะยุให้เราตายเสียหรือ หรือ
พระองค์จะทรงพระดำริประการใด คิดดูน่าสงสัยนัก อย่าเลย
เราจะลองดูให้รู้ตระหนักแน่ ว่าพระทัยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะ
รักข้าทหารมากหรือ หรือจะรักสตรีมาก” คิดแล้วก็กราบถวาย
บังคมลาลงเรือ ครั้นถึง จึงบอกแก่ทหารว่าไพร่ทั้งปวงว่าถ้าถึง
ฤกษ์ได้ยินเสียงฆ้องกลองสัญญาณ อย่าให้ออกเรือขนาน สมิง
นครอินท์สั่งแล้วก็เอาผ้าคลุมศิระทำนอนป่วยอยู่ในเรือ

ครั้นถึงกำหนดฤกษ์ศุภนิมิตแล้ว ราชมนูจึงให้ลั่นฆ้อง
โบกธงสัญญาณตามอย่างธรรมเนียม ฝ่ายนายทัพนายกองบกเรือ
ทั้งปวงก็ยกไปตามฤกษ์ แต่เรือฉลากบางสมิงนครอินท์มิได้ออก
จากที่

ขณะนั้น สมิงพ่อเพชรไปตรวจกองทัพเห็นเรือทั้งปวง
ออกหมดแล้ว แต่เรือสมิงนครอินท์ยังจอดนิ่งอยู่ จึงร้องว่า “ได้
ศุภนิมิตดีแล้วเหตุใดสมิงนครอินท์ยังมิยกไปแล้ว?” ทหารที่เรือ
บอกว่าสมิงนครอินท์เป็นปัจจุบันโรคป่วยอยู่ สมิงพ่อเพชรได้ฟัง
ดังนั้นก็ตกใจสำคัญว่าป่วยจริง จึงถอยเรือขนานไปเทียบเรือขนาน
สมิงนครอินท์เข้า แล้วถามว่า “หลานเราป่วยเป็นโรคอันใด จึงมิได้
ยกไปตามฤกษ์?”

สมิงนครอินท์ได้ฟังสมิงพ่อเพชรถาม ลูกขึ้นคำนับบอกว่า
“ซึ่งข้าพเจ้าป่วยมิได้ยกไปทั้งนี้เพราะรบศึกในใจยังไม่ชำนะ ก่อน
จะยกไปรบศึกภายนอกเห็นจะเอาชัยชำนะมิได้” สมิงพ่อเพชรได้
ฟังดังนั้นจึงว่า “หลานเราแต่ทำสงครามมาเป็นหลายครั้งไม่เคย
เจรบประหลาดดังนี้เลย เหตุผลเป็นประการใดจงแจ้งความให้เรา
รู้ด้วย” สมิงนครอินท์จึงบอกว่า “เมื่อเวลาเช้าข้าพเจ้าไปถวาย
บังคมลาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหยิบหมากใน
พานพระศรีให้นางอุตะละเอามาพระราชทานถึงมือข้าพเจ้า
ข้าพเจ้าก็เกรงอาชญาไม้อาจจะรับด้วยมือ และพระองค์ทรงโปรดให้
นางห้ามส่งหมากให้ถึงมือข้าพเจ้า ข้าพเจ้าได้เห็นนางอุตะละพระ

สนมรูปงาม ก็มีจิตปฏิพัทธ์รักใคร่ในนางอุตะละยิ่งนัก เพราะเหตุ
ฉะนี้ข้าพเจ้าจึงว่าศึกในใจยังรบไม่แตก”

สมิงพ่อเพชรได้ฟังก็ตกใจ จึงว่า “เป็นไฉนหลานเรามา
เจรจาดังนี้? ตัวท่านก็เป็นทหารฝีมืออันเลิศ ควรที่จะได้บำรุง
แผ่นดินสืบไป และเป็นบรรทัดแก่ข้าทหารอันจะมีมาภายหลัง เมื่อ
คิดทำการทุจริตอย่างนี้ ถึงตัวตายก็จะสาบสูญแต่กายอันซื้อกับ
ความชั่วมิได้สูญหาย จะปรากฏไปชั่วกัลปาวสานและหลานเราผู้จะ
เป็นบรรทัดทหารสืบไปมารักผิดเสียชอบมิได้ประพฤติตามราชวัตร
สืบประการสำหรับเสวกามาตย์ที่จะให้เจริญยศศักดิ์นั้น หาชอบไม่”
สมิงนครอินท์ตอบว่า “ซึ่งนำท่านว่าข้าพเจ้ามิได้ประพฤติตาม
ราชวัตร กระทำผิดจากเสวกธรรมเป็นประการใด? เชิญนำท่าน
จงกล่าวแจ้ง ข้าพเจ้าจะขอฟังจำไว้”

สมิงพ่อเพชรจึงว่า “ราชวัตรสืบประการนั้น ท่านผู้เป็น
โบราณบัณฑิตกล่าวไว้เป็นมงคลธรรมดียิ่ง ควรที่เสวกามาตย์จะ
ปฏิบัติตาม *นหิราชกุล* คือ ประพฤติวิชาคุณให้ปรากฏหนึ่ง *อดิสฺสูโร*
คือ แกล้วกล้าในสงคราม อาสาเจ้าอย่าได้คิดแก่ชีวิตหนึ่ง *อปฺปมตฺโต*
คือ อย่าได้ประมาทในราชกิจ อันพระเจ้าอยู่หัวดำรัสใช้หนึ่ง *สีลญจ*
คือ ให้ประกอบไปด้วยศีลสัตย์ ชื่อต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหนึ่ง
สุกขตฺตมคฺโค คือ อย่าได้แต่งกายเดินโอ้อวดในท้องฉนวนหนึ่ง
อนุทฺทโร คือ อย่าให้มีจิตฟุ้งซ่านคิดประติษฐ์ประดับกายให้งาม
เกินหน้าเพื่อนราชการ เมื่อเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฟังสำรวม

อินทรียทั้งห้าหนึ่ง นสฺสปิย คือ อย่าทะนงว่าเจ้ารัก และขึ้นนั่ง
ร่วมอาสน์หนึ่ง นาดิทุเร คือ เฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อย่าไถลอย่า
ไถลนัก แต่พอไต่ขึ้นข้อรับสั่งหนึ่ง นหาบ/เส คือ ให้มีจิตสนิทเสนาหา
ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แม้จะบิดน้ำพระภูษาชุบสรอง และน้ำชำระ
พระบาทลงเหนือเตียรเกล้า ก็มีได้มีใจรังเกียจ แม้จะทรงพระพิโรธ
สักเท่าใดๆ ก็มีโกรธตอบหนึ่ง นาสฺสกริยาหิกิเพ คือ อย่าให้มีจิตใจ
ไฝฝั่นประสงค์เจรจาเลียบเลียมเหลาะแหละ ปรรารถนาเพื่อจะ
คุ้นเคยด้วยพระสนมอันเป็นบาทบริจาริกาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
หนึ่ง และราชวัตรสำหรับเสวกามาตย์แห่งบาทมุลิกาการอันจะให้
มีเจริญสืบประการฉะนี้ ควรที่หลานเราจะพึงปฏิบัติตามจึงจะได้
ความสิริสวัสดิ์ประการหนึ่ง หลานเราผู้เป็นข้าทหารทำสงคราม
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐนั้น จงเอากตัญญู
ทำเป็นรากแก้วมูลกุศลธรรมทั้งปวงเป็นที่พึง จึงจะมีชัยชนะโดย
ง่าย นี่หลานเราคิดการกลัจิตให้ต้องปราชัยสี่ประการฉะนี้ ท่านจัก
ไปทำสงครามจักมีชัยชนะหรือ?”

สมิงนครอินทได้ฟังดังนั้น ก็ถามว่า “ซึ่งนำท่านเป็นผู้เฒ่า
ทหาร มากล่าวว่าหลานต้องปราชัยสี่ประการโดยลักษณะเนื้อความ
นั้นฉันใด?” สมิงพ่อเพชรจึงเฉลยว่า “อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของ
เรา นี้ เป็นบุรพการีมีคุณแก่ท่าน พระราชทานชุบเลี้ยงให้บริบูรณ์
ด้วยยศศักดิ์สมบัติเป็นอันมาก ดุจบุรุษอันเดินนำหน้าไปก่อน และ
ตัวท่านมิได้กตัญญูรู้คุณกตเวทิตดแทนพระคุณท่านฉะนี้ ชื่อว่า

หากตัณญูมิได้ ก็ต้องด้วยบทปราชัยเป็นประถม หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเรา ก็ทรงพระคุณ พระราชทานเครื่องอุปโภค บริโภคได้เลี้ยงชีวิต ดุจมือหยิบอาหารเข้าในปาก และท่านมาคิด ประทุษร้ายต่อเจ้า จะปรารถนานางอุตะละอันเป็นบาทบริจาริกา ของพระองค์นั้นเปรียบเหมือนท่านเผาตัวท่านเสียเอง ได้ชื่อว่าต้อง ปราชัยคำรบสองประการหนึ่ง ถ้าได้นางอุตะละมาไว้ร่วมอภิรมย์ สมคิดแล้ว ได้ชื่อว่าท่านประทุษร้ายต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้มี พระคุณก็ต้องปราชัยคำรบสามประการหนึ่ง ถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะพระราชทานนางอุตะละให้แก่หลานเราด้วยความจำพระทัย ฉะนั้นถึงจะเอาทรัพย์สมบัติในสกลชมพูทวีปมายกให้ ก็เห็นนางจะ มิได้มีความยินดีแก่ท่าน คงจะคิดแค้นอยู่เป็นนิจ อุปมาเหมือนหนึ่ง นกกับแร้ว ถ้าประมาทพลาดพลั้งลงเมื่อใด ก็ถึงแก่ความฉิบหาย เมื่อนั้น ได้ชื่อว่าท่านต้องปราชัยคำรบสี่ประการ ซึ่งหลานเราจะทำ สงครามสืบไปภายหน้ายังมีชัยชนะแหละหรือ?” สมิงนครอินท์ ยกมือขึ้นคำนับสมิงพ่อเพชรแล้วจึงว่า “ซึ่งนำท่านให้โอวาทสั่งสอน โดยโบราณกิจตั้งนี้มีคุณเป็นอันมาก ซึ่งข้าพเจ้าต้องบทปราชัย สี่ประการนั้นก็จริงอยู่ แต่จะได้บังเกิดขึ้นในสันดานของข้าพเจ้า ก่อนนั้นหามิได้ ทั้งนี้ก็เป็นมูลเหตุมาแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้ ต้องปราชัยสี่ประการเอง เพราะพระองค์ก็ทราบพระทัยอยู่ว่าสตรี ย่อมเป็นที่ปฏิพัทธ์แก่บุรุษ พระองค์แสวงตรัสใช้ให้นางอุตะละเอา หมากมาพระราชทานให้ถึงมือข้าพเจ้า ฉะนั้นด้วยเป็นวิสัยโลกก็ยจิต จะดับความปฏิพัทธ์นั้นยากนัก เปรียบประดุจดาบอันคมกล้า

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

สามารถจะสู้ข้าศึกได้ที่รอยละพันอยู่แล้ว และกระทำให้เป็นสนิม
คร่ำคร่าหนาขึ้นเสียคมไปมีอาจจะยุทธนาการเอาชัยชำนะได้
ก็เป็นปราชัยแก่ผู้ถือดาบนั้นเอง ถ้าเจ้าของอาวุธประกอบด้วย
ความเพียร เอาดาบนั้นมาชำระขัดสีโซมน้ำมันให้หมดสนิมคมขึ้น
แล้วเมื่อใด ก็สามารถจะต่อสู้ข้าศึกเอาชัยชำนะได้เมื่อนั้น เหตุผลนี้
เป็นคำมูลมาแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ข้าพเจ้าจึงต้องปราชัยตั้งว่า
มานั้น และนำท่านเป็นผู้เฒ่าก็เข้าใจอยู่ อันตัวข้าพเจ้าเปรียบ
ประดุจบุคคูลหนามยอก ก็ต้องเอาหนามแหลมมาบ่ง จึงจะเขี่ยไค้
คัดเอาหนามที่ยอกออกได้ ขอนำท่านจงดำริดูเถิด” สมิงพ่อเพชร
จึงตอบว่า “เรากล่าวเตือนสติห้ามปรามดังนี้เพราะเมตตาทูลานเรา
ทูลานเราก็มีฟัง จะให้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือ?” สมิง
นครอินท์จึงว่า “ซึ่งข้าพเจ้าจะบังคับนำท่านทูลนั้นก็ว่าได้ ตามแต่
นำท่านจะเห็นสมควร” สมิงพ่อเพชรได้ฟังสมิงนครอินท์ว่าดังนั้น
ก็กลับมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชกราบทูลตามถ้อยคำสมิง
นครอินท์ว่าทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ฟังก็ทรงพระสรวล จึงตรัสว่า
“แม้สมิงนครอินท์มีความรักใคร่ในนางอุตะละผู้เป็นพระสนมของเรา
เรามีความยินดีนัก ทุกวันนี้ตัวเราก็เป็นกษัตริย์ ไซ้จะไร้พระสนม
เสมอนางอุตะละนั้นก็หาไม่ได้ แม้จะหาสตรีที่มีลักษณะรูปอันทาม
ให้ยิ่งกว่านางอุตะละนี้ ก็จะได้ตั้งความปรารถนา แต่จะหาข้าทหาร
ฝีมือเข้มแข็งดุจสมิงนครอินท์นี้หายากนัก ใจเรารักข้าทหารมาก

กว่าสตรี” จึงตรัสสั่งสมิงพ่อเพชรว่า “สมิงนครอินทร์จะไปทำสงครามเอาชัยชนะศึก ซึ่งมีความปรารถนาจะใคร่ได้นางอุตะละ นั้นเราจะให้สำเร็จตั้งความปรารถนา สมิงพ่อเพชรจงพานางอุตะละ ไปให้แก่สมิงนครอินทร์เถิด” สมิงพ่อเพชรรับสั่งแล้ว ก็ออกมาให้จัดเรือผูกมานั่ง จึงเชิญนางอุตะละลงเรือมานั่ง สมิงพ่อเพชรก็รีบมาบอกแก่สมิงนครอินทร์ก่อนว่า “ซึ่งทุกข์ของหลานเราเกิดมีในใจนั้น บัดนี้ เราไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดพระราชทานนางอุตะละมาให้แก่หลานเรา เราก็จพามาด้วยแล้ว”

สมิงนครอินทร์ได้ฟังดังนั้น ไหว้สมิงพ่อเพชรแล้ว ก็ยกมือขึ้นถวายบังคมสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช จึงร้องห้ามเรือมานั่งไว้แต่ไกล มิให้เข้ามาใกล้ ก็เอาธูปเทียนดอกไม้ขอขมานางอุตะละ แล้วแจ้งความตามที่ตนคิดลงพระทัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกประการ จึงบ่ายหน้าไปต่อพระราชวัง กราบถวายบังคมลาแล้ว ก็พูดกับสมิงพ่อเพชรว่า “ครั้งนี้ศึกภายในชนะแล้ว ด้วยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรักข้าทหารยิ่งกว่าสตรี ข้าพเจ้าได้เห็นพระทัยโดยแท้ และซึ่งนำท่านช่วยเอาความทั้งนี้ไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น คุณอยู่แก่ข้าพเจ้ายิ่งนัก แต่มาถวายตัวเป็นข้าทหารช้านานแล้ว เพิ่งรู้จักพระทัยเจ้าวันนี้ นำท่านช่วยทูลตามคำข้าพเจ้าอีกด้วยเถิด อย่าว่าแต่มีข้าศึกเท่านั้นเลย ถึงมีมามากสักเท่าใด ข้าพเจ้าจะรับอาสาสู้รบสนองพระเดชพระคุณจนสิ้นชีวิตมิได้คิดย่อท้อใจ” ว่าแล้วสมิงนครอินทร์คำนับลา สมิงพ่อเพชรก็ให้ลั่นฆ้องออกเรือยกไป

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ฝ่ายสมิงพ่อเพชรก็กลับพานางอุตะละเข้าไปถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แล้วกราบทูลตามคำสมิงนครอินท์ว่าทุกประการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้นก็ตรัสสรรเสริญว่า “สมิงนครอินท์เป็นชายชาติทหารมีฝีมือน้ำใจสัตย์ซื่อยิ่งนัก”

ฝ่ายสมิงนครอินท์ก็ยกทัพมาถึงตำบลไกล้งอนโต ที่พม่าตั้งอยู่นั้น จึงให้ประชุมพลพร้อมกันทั้งทัพบกทัพเรือแล้วปรึกษาแก่นายทัพนายกองทั้งปวงว่า “เรายกมาครั้งนี้รู้พลข้างม้าน้อยกว่าข้าศึกสองเท่าสามเท่า ครั้นจะยกเข้าหักประจัญเห็นจะเอาชัยข้านะมิได้ จำจะทำกลอุบายให้ข้าศึกเห็นพลน้อยเป็นมาก ใครจะเห็นประการใด?” นายทัพนายกองทั้งปวงก็เห็นด้วยว่า “สุดแต่ท่านจะคิดการ” สมิงนครอินท์จึงให้เอากระดิ่งผูกคอช้างม้าทั้งปวง บรรดาไพร่พลเดินนั้นให้มีหลอดเป่าทุกคน ครั้นเพลากลางคืนประมาณสองยามได้ฤกษ์แล้ว จึงให้โห่ร้องตีฆ้องเป่าหลอดทั้งทัพบกทัพเรือเข้าโจมตีทัพสังขยา แทะฟันพม่าตายลงประมาณสองพัน

ฝ่ายสังขยานายทัพนายกองทั้งปวงได้ยินเสียงกระดิ่งและหลอดฆ้องกลองเป็นอันมาก ก็สำคัญว่าพระเจ้าราชาธิราชยกกองทัพหลวงมาตี สังขยาและนายทัพนายกองทั้งปวงก็แตกกระจายพลัดพรายไป สมิงนครอินท์ให้เก็บได้ช้างม้าเครื่องศัสตราวุธเป็นอันมาก ทั้งคร่อมอัญที่พม่าจับไว้นั้นก็ได้คืนสิ้น จึงยกติดตามพม่าต่อไปไม่ทันแล้วก็ยกทัพกลับมายังกรุงหงสาวดีจึงนำช้างม้า เครื่องศัสตราวุธเข้าถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช แล้วกราบทูลกิจจานุกิจซึ่งมีชัยข้านะแก่สังขยาพม่านั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งกิตติพระทัย จึงพระราชทาน
บำเหน็จรางวัลแก่สมิงนครอินท์และนายทัพนายกองทแกล้วทหาร
ทั้งปวงเป็นอันมาก ฝ่ายสังขยาและนายทัพนายกองมานั้น ก็แตก
กลับไปถึงกรุงอังวะแล้วจึงพากันเข้าเฝ้ากราบทูลพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ทุกประการ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังดังนั้นสำคัญว่าศึกเหลือ
กำลัง ก็มีได้เอาโทษแก่สังขยาและนายทัพนายกอง จึงตรัสปรึกษา
ด้วยเสนาบดีทั้งปวงว่า “เรายกไปตีเมืองหงสาวดีก็เสียทีมา
เป็นหลายครั้งแล้ว ยังมีได้ชัยชนะมอญบ้างเลย จำจะตั้งความ
เพียรเอาชัยชนะมอญให้ได้ และบัดนี้เราคิดจะยกลงไปกระทำแก่
เมืองหงสาวดีอีกสักครั้งหนึ่ง แต่เมืองพะสิมซึ่งอำมาตย์ทินมนีกรอด
อยู่นั้น ก็บริบูรณ์มั่งคั่งด้วยเสบียงอาหาร ช่างม้ารีพลก็มาก ตัว
อำมาตย์ทินมนีกรอดเล่าก็มีสติปัญญาอันลึกซึ้งองอาจในการสงคราม
คอยยกมาช่วยกรุงหงสาวดี ครั้งนี้จะยกไปตีเมืองพะสิมเสียก่อน
ถ้าได้เมืองพะสิมแล้วก็จะกวาดเสบียงอาหารไว้เป็นกำลังเรา จะได้
ยกลงไปตีเมืองหงสาวดีเห็นจะได้โดยง่าย” เสนาบดีทั้งปวงก็เห็นด้วย
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้เกณฑ์กองทัพเมืองขึ้นทั้งสิบเก้าหัวเมือง
ได้พลยี่สิบห้าแสน ช้างแสนหนึ่ง ม้าแสนหนึ่ง พร้อมไปด้วยเครื่อง
ศาสตราวุธ ให้เสนาบดีต่างพระทัยอยู่รักษาพระนคร ครั้นได้ฤกษ์
ศุภนิมิตดีแล้ว พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ยกทัพลงมาจะตีเมืองพะสิม

ฝ่ายอำมาตย์ทินมนีกรอดซึ่งกินเมืองพะสิมนั้น แต่งคน
แปลกลอมผลัดเปลี่ยนไปฟังกิจราชการ ณ แดนเมืองอังวะอยู่เป็นนิจ

ครั้งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกกองทัพลงมา คนซึ่งอำมาตย์ทินมนีกรอด
แต่งไปฟังกิจราชการนั้นรู้แล้วก็เร่งเอาเนื้อความลงมาแจ้งแก่
อำมาตย์ทินมนีกรอด อำมาตย์ทินมนีกรอดแจ้งดังนั้นก็ให้ตกแต่ง
บ้านเมืองไว้เป็นสามารถ จึงแต่งหนังสือให้ม้าใช้ถือลงมายังเสนาบดี
ณ กรุงหงสาวดีให้กราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ม้าใช้ก็ถือ
หนังสือเร่งรีบลงมายังกรุงหงสาวดี จึงเอาหนังสือเข้าไปส่งให้
เสนาบดีเจ้าพนักงาน เจ้าพนักงานก็นำหนังสือบอกอำมาตย์
ทินมนีกรอดขึ้นกราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระ
เจ้าราชาธิราช จึงตรัสสั่งให้อาลักษณ์อ่าน ในหนังสือนั้นว่า
“ข้าพระพุทธเจ้าอำมาตย์ทินมนีกรอดขอกราบถวายบังคมมายัง
ฝ่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทราบ ด้วยข้าพระพุทธเจ้าแต่ง
คนแปลกปลอมให้ขึ้นไปฟังกิจราชการ ณ กรุงรัตนบุรีอังวะ คน
กลับลงมาบอกว่า บัดนี้พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้เตรียมช้างม้ารีพล
ทแกล้วทหารยกกองทัพใหญ่ลงมาจะตีเมืองพะสิม ได้เมืองพะสิม
แล้วจะยกถ่วงลงมาตีกรุงหงสาวดีอีก ข้าพระพุทธเจ้าก็ได้ประมาท
ตกแต่งบ้านเมืองไว้เป็นสามารถมั่นคง แต่กองทัพพม่ายกมาครั้งนี้
เป็นศึกกษัตริย์มีกำลังใหญ่หลวงนัก ข้าพระพุทธเจ้าหนักใจอยู่ขอ
กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทราบ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งในหนังสือแล้ว จึงให้หาสมิง
พ่อเพชรมาตรัสปรึกษาว่า “เราจะให้ผู้อื่นยกขึ้นไปช่วยอำมาตย์
ทินมนีกรอด หรือเราจะยกขึ้นไปเองจึงจะชอบ” สมิงพ่อเพชร จึง

กราบทูลว่า “เมืองพะสิมเป็นเมืองเอกผู้คนรอบคร่ำก็มาก คึก
พลายกมาครั้งนี้เป็นศึกกษัตริย์เห็นเหลือกำลังอำมาตย์ทินมนีกรอด
ขอเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยกทัพหลวงขึ้นไปช่วยอำมาตย์ทินมนีกรอด
จึงจะได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เห็นด้วย จึงให้ตระเตรียม
ช้างม้ารีพลนายทัพนายกองทแกล้วทหารทั้งปวงพร้อมไว้

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพมาถึงเมืองพะสิม ก็สั่งให้ตั้ง
มั่นอยู่ริมแม่น้ำไกลเมืองทางประมาณร้อยเส้น จึงสั่งให้นายทัพ
นายกองทแกล้วทหารทั้งปวงเข้าล้อมเมืองพะสิมไว้

ฝ่ายอำมาตย์ทินมนีกรอดซึ่งรักษาอยู่ ณ เมืองพะสิมนั้นก็
แต่งทแกล้วทหารขึ้นรักษาหน้าที่เชิงเทินไว้มั่นคงเป็นสามารถ ฝ่าย
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงตรัสปรึกษาเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวง
ว่า “เมืองพะสิมอำมาตย์ทินมนีกรอดรักษามั่นคงอยู่ ครั้นจะหักเอา
ด้วยกำลังบัดนี้ ถึงได้ก็จะเสียไพร่พลเป็นอันมาก จำจะทำอุบายมี
หนังสือเข้าไปล่อลวงให้อำมาตย์ทินมนีกรอดเชื่อในหนังสือแล้ว ก็
จะออกมาหาเรา เห็นจะได้เมืองพะสิมโดยง่าย” เสนาบดีทั้งปวงก็
เห็นด้วย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงตรัสสั่งให้แต่งหนังสือใช้คนผู้ฉลาด
ถือเข้าไป ผู้รับรับสั่งถวายบังคมลาแล้ว ก็ถือหนังสือเข้าไป ณ เมือง
พะสิม จึงแจ้งความแก่ทหารผู้รักษาประตูเมืองให้ไปแจ้งความแก่
อำมาตย์ทินมนีกรอด อำมาตย์ทินมนีกรอดได้แจ้งดังนั้น จึงให้

ทหารไปรับผู้ถือหนังสือเข้ามา ผู้ถือหนังสือเข้ามาถึง จึงคำนับส่งหนังสือให้อำมาตย์ทินมนิกรอด อำมาตย์ทินมนิกรอดก็รับมาฉีกผนึกออกอ่านในหนังสือนั้นว่า “สมเด็จพระเจ้ามนเทียรทอง บอกมาถึงอำมาตย์ทินมนิกรอดให้แจ้ง ด้วยเรายกมาล้อมเมืองพะสิมไว้ ครั้งนี้ก็อยู่ในเงื้อมมือเราตายเดียว อึ่งทางที่จะขึ้นมาแต่เมืองหงสาวดีนั้นเล่า เราก็ต่างกองทัพลงไปคอยสกัดอยู่ ถึงพระเจ้าราชาธิราชจะยกมาช่วยก็มามิได้ ครั้งนี้อย่าว่าแต่กองทัพมนุษย์เลย ถึงกองทัพเทวดาจะมาช่วยก็มีพินมือเรา และเมืองพะสิมมีรัพลทแก้วทหารสักหีบมือหนึ่ง หรือจะต่อด้วยพลหมื่นแสนได้ อันพลทหารเรายกมาครั้งนี้มากกว่ามากนัก ถ้าจะถือดินคนละก้อนจะทิ้งเข้าไปถม เมืองพะสิมก็จะเต็ม ถ้าจะหักเอาเมื่อใดก็จะได้เมื่อนั้น แต่เรามีความเมตตาอำมาตย์ทินมนิกรอดยิ่งนักเห็นว่าเป็นคนแก่สูงอายุอยู่ และจะลงตายอยู่ในเมืองพะสิมนั้นหาต้องการไม่ ตัวท่านเป็นผู้ใหญ่มีปัญญา จงคิดคาดการณ์ดูเห็นว่าจะรับกองทัพเราได้ก็ตามอัชฌาสัย ถ้าเห็นจะสู้มิได้ ก็ให้เร่งออกมาหาเราโดยดี ถึงมาตรว่ากรุงรัตนบุระอังวะกับเมืองหงสาวดีเป็นคู่เคี่ยวสงครามกันก็จริง แต่เราหาความพยาบาทแก่อำมาตย์ทินมนิกรอดมิได้ จะเลี้ยงไว้ดูพระเจ้าราชาธิราชปลูกเลี้ยงท่าน”

ครั้นอำมาตย์ทินมนิกรอดแจ้งในหนังสือนั้นแล้วก็รู้เท่าถึงว่าเป็นความส่อลวง จึงแต่งหนังสือตอบส่งให้ผู้ถือหนังสือกลับออกไปถวายพระเจ้ามนเทียรทอง พระเจ้ามนเทียรทองจึงสั่งให้

อ่านออก ทรงฟังในหนังสือนั้นว่า “ข้าพระพุทธเจ้าอำมาตย์ทินมนีกรอด
ขอกราบถวายบังคมมายัง ฝ่าพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนบุระ-
อังวะได้ทราบ ซึ่งพระองค์ทรงเมตตาข้าพระพุทธเจ้าตรัสเข้ามา
ทั้งนี้ พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ อันข้าพระพุทธเจ้าเป็นข้าทหาร
ทำสงครามมาจนอายุชราถึงเพียงนี้ แม้นกลัวตายอยู่แล้วที่ไหนจะ
ทำสงครามยืดยาวมาได้ อันเกิดมาเป็นมนุษย์ในโลกนี้ ใครจะ
ปราศจากความตายนั้นหามิได้ มาตราว่าข้าพระพุทธเจ้าจะถึงแก่
ความมรณะในครั้งนี้ก็จะต้องตายอยู่ในเมืองพะสิมให้จงได้ ซึ่ง
พระองค์ตรัสว่า จะปลุกเลี้ยงข้าพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้าศึกอันหา
ความชอบมิได้ ให้เสมอเจ้าของข้าพระพุทธเจ้าปลุกเลี้ยงนั้น
อย่าพักมาลวงขู่ข้าพระพุทธเจ้าเลยป่วยการเสียเปล่า ซึ่งว่าเมือง
พะสิมอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์แล้วก็ขอเชิญพระองค์เร่งตีเสียให้ได้
ก่อนเถิด จึงค่อยยกไปตีกรุงหงสาวดี”

ครั้นพระเจ้ามนเทียรทองได้แจ้งดังนั้น ก็ทรงเห็นว่า
อำมาตย์ทินมนีกรอดรู้ในกลอุบายหาเชื่อไม่ จึงตรัสสั่งนายทัพ
นายกองทั้งปวงให้เร่งรีบทำการ ซึ่งจะเอาเมืองพะสิมเป็นกวดขัน
อำมาตย์ทินมนีกรอดก็ให้รักษามันคงอยู่จะหักเอามิได้

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่ากองทัพพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ยกมาถึงเมืองพะสิมเข้าล้อมเมืองไว้ พระองค์ก็เร่งรีบยกกองทัพมา
ครั้งนี้ถึงเมืองพะสิม จึงสั่งให้สมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง สมิง
พระราม สามทัพนี้ให้เข้าตีกองทัพพม่าซึ่งล้อมเมืองพะสิมอยู่นั้น

ฝ่ายอำมาตย์ทินมนีกรอดรู้ว่ากองทัพสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเข้าตีทัพพม่า ก็ยกกองทัพตีชนาบแพกหักค่ายพม่าออกมา กองทัพพม่าด้านทานมิได้ก็แตกเลิกไปยังทัพหลวง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ให้ยกช้างม้ารี้พลหนุนมาตีทัพสมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง สมิงพระราม ทัพอำมาตย์ทินมนีกรอด ได้รับพุ่งด้านทานเป็นสามารถ

ฝ่ายกองทัพหลวง สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกหนุนเข้ามาใกล้ทัพสมิงอังวะมังศรี สมิงอุบากอง สมิงพระราม และกองทัพอำมาตย์ทินมนีกรอด และพม่านายทัพคนหนึ่งขี่ม้าไล่แหลมเข้ามา สมิงอังวะมังศรีก็ออกรับพม่า ฝ่ายนายทัพพม่าซึ่งขี่ม้าขึ้นได้ที่ทางด้วยทวน ถูกไล่สมิงอังวะมังศรี สมิงอังวะมังศรีล้มลงนอนหนึ่งอยู่ ทำอาการดุจหนึ่งตาย พม่าคิดว่าตายก็ขี่ม้าเข้ามา จะตัดเอาศีรษะสมิงอังวะมังศรี สมิงอังวะมังศรีถือดาบสองมือคอยที่อยู่ ครั้นพม่าเข้ามาใกล้ได้ที่ สมิงอังวะมังศรีก็ลุกขึ้นเอาดาบฟันเท้าหน้าม้าพม่าขาดออกทั้งสองเท้า ม้าก็ทรุดลง สมิงอังวะมังศรีเข้าตัดเอาศีรษะพม่านายทัพซึ่งขี่ม้าขึ้นได้

พอสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทรงช้างพระที่นั่งยืนอยู่ทอดพระเนตรเห็นสมิงอังวะมังศรีเอาศีรษะพม่าเข้ามาถวาย สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชดีพระทัยนัก ก็เสด็จออกไปรับ ทอดพระเนตรเห็นรอยทวนที่ไล่สมิงอังวะมังศรีโลหิตไหลยังไม่หยุด สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็เสด็จมาคัตโลหิตสมิงอังวะมังศรีด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ แล้วตรัสสรรเสริญว่า “ขณะเมื่อท่านตัดเอาศีรษะข้าศึกนั้น

เราเห็นงามดุจดั่งเทพยดาอันถือซึ่งเทพอาวุธลงมาบนแอศิระชะพม่า” แล้วพระองค์จึงถอดเอาพระธำมรงค์เพชรเก้ายอดออกจากนิ้วพระหัตถ์ พระราชทานทำขวัญให้แก่สมิงอังวะมังศรีในทันใดนั้น

ฝ่ายกองทัพพม่าทั้งปวง เห็นมอญตัดเอาศิระชะพมานายทัพไปได้ ก็ย่อท้อใจ กลับถอยเข้าค่าย ส่วนกองทัพพระเจ้าราชาธิราชก็ถอยมาตั้งคอยกันเมืองพะสิมอยู่ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่นายทัพนายกองทั้งปวงเป็นอันมาก และทัพพม่ากับมอญได้รับพุงกันเป็นสามารถหลายครั้ง ไพร่พลทั้งสองฝ่ายล้มตายเป็นอันมาก ยังมีได้แพ้ชนะกัน

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงตรัสปรึกษาด้วยเสนาบดินายทัพนายกองทั้งปวงว่า “แต่เราทำสงครามมากับพระเจ้าราชาธิราชเป็นหลายครั้งแล้ว ก็ยังหาได้ท่วงที่ไม่ ไร้พลช้างม้าก็ล้มตายเป็นอันมาก ครั้งนี้จะเอาแต่เมืองพะสิมเล่าก็ยังไม่ได้ ฝ่ายพระเจ้าราชาธิราชยกทัพใหญ่มาช่วยทันที บัดนี้ก็จวนวาระอยู่แล้ว ถึงมาตราว่าจะขึ้นขับเคี่ยวทำสงครามไป ก็เอาชัยชนะแก่กันมิได้ มีแต่เสียไร้พลทั้งสองฝ่าย ประการหนึ่งสมณชีพรามณ์ อาณาประชาราษฎร ได้ความเดือดร้อนจะเป็นเวรติดไป เราคิดจะให้มิหนังสือไปถึงพระเจ้าราชาธิราช ให้บำรุงเป็นทางพระราชไมตรีโดยโบราณราชประเพณี ถ้าพระเจ้าราชาธิราชเห็นด้วย จึงกำหนดทำสัตยานุสัตย์ต่อกัน เสนาบตีทั้งปวงจะเห็นประการใด?” เสนาบดินายทัพนายกองก็เห็นด้วย

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง จึงให้จัดเครื่องราชบรรณาการสี่สิ่ง คือ ผ้าแดงไหมริบบิ้น ผ้าขาวกาสาสิบบิ้น สุกหนี่ห้าผืน เมี่ยงสิบกระหมวด จึงแต่งพระราชสารจัดขุนนางผู้หนึ่งชื่อมังอะปายะสุกรีให้เชิญพระราชสารคุมเครื่องราชบรรณาการไป มังอะปายะสุกรีกราบทถวายบังคมลา ถือนพระราชสารนำเครื่องราชบรรณาการมากับไพร่สี่คน ครั้นถึงค่ายหลวงสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงบอกแก่ทหารผู้รักษาประตูค่าย ทหารผู้รักษาประตูค่ายก็บอกส่งเข้าไปให้กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งแล้ว จึงโปรดให้รับขุนนางพม่าเข้ามา

มังอะปายะสุกรีก็นำมาถวายบังคมหน้าพระที่นั่งทูลถวายพระราชสารกับเครื่องราชบรรณาการสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสสั่งให้อาลักษณ์มาอ่าน ในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้ามนเทียรทองขอเจริญทางพระราชไมตรีมาถึงสมเด็จพระเชษฐาธิราชเจ้าผู้ผ่านพิภพกรุงหงสาวดี มีพระราชอาณาจักรแผ่ไปในรามัญประเทศทั้งปวง ด้วยเราพี่น้องทั้งสองกระทำยุทธนาการสงครามกันมาหลายครั้ง ช้างม้ารีพลก็พลอยพินาศฉิบหายล้มตายเป็นอันมาก ทั้งนี้ก็เพราะความปรารถนาต่างคนต่างจะแผ่พระราชอาณาจักรให้กว้างขวาง เมื่อพิเคราะห์ดูอย่าว่าแต่มอญจะแผ่อาณาจักรไปจนสุดแดนพม่า พม่าจะแผ่ราชอาณาจักรไปสุดแดนมอญเลย ถึงสมเด็จพระบรมจักรพัตราธิราชอันประกอบด้วยสัตพิภรต์นเจ็ดประการบริบูรณ์ไปด้วยไอศุริยสมบัติอันมีพระราชอาณาจักรแผ่ไปในทวีปทั้งสี่ มีทวีปน้อยสองพัน

เป็นบริวาร ทรงพระราชกฤษฎาณภาพถึงเพียงนั้น ก็หาพ้นอำนาจ
 แห่งพระยามัจจุราชไม่ เมื่อเราพี่น้องกระทำสงครามแก่กันรีพล
 ก็ล้มตายเป็นอันมากเวรานุเวรก็จะติดตามไปในอนาคต เพราะเรา
 ทั้งสองบัญชาการ อนึ่งสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรลูกค้ำ
 วาณิชทั้งสองพระนครก็ได้ความเดือดร้อนเป็นอันมาก ไม่เป็นที่
 บำเพ็ญศีลบำเพ็ญทาน เมตตาทวาทนาเสียการกุศลธรรมเพราะมิได้
 ประพฤติตามโบราณราชประเพณี แต่ก่อนกรุงรัตนบุรีอังวะ
 กับกรุงหงสาวดีขาดทางพระราชไมตรีกันมา ครั้นนี้้องคิดจะใคร่
 ทำสัตยานุสัตย์ต่อสมเด็จพระเชษฐาธิราช บำรุงทางพระราชไมตรี
 ให้วัฒนาการมั่นคงสืบไปดุกาลก่อน พระเชษฐาอย่าได้มีพระพิโรธ
 รังเกียจในพระทัยเลย ถ้าเราเป็นราชสัมพันธ์มิตรกันแล้วเมื่อใด
 ไฟรฟ้าทั้งสองพระนครก็จะถาวรเป็นสุขบำเพ็ญศีลทานสืบไป กุศล
 นั้นก็จะเจือมาในเราทั้งสอง บัดนี้จึงแต่งมังอะปาเยสุกรีนำเครื่อง
 ราชบรรณาการถือพระราชสารมาเจริญทางพระราชไมตรี ถ้า
 สมเด็จพระเจ้าพี่จะรับเป็นทางพระราชไมตรี หรือมิเป็นประการใด
 ขอให้แจ้งมาในผู้จ่าทูลราชสารด้วย”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งในหนังสือนั้นแล้ว จึงทรง
 พระดำริว่า “พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องแต่ทำสงครามกันมาก็หลายครั้ง
 จะเอาชัยชนะแก่เรามีได้ บัดนี้ยกลงมาตีเมืองพะสิมเล่าก็เสียที่
 อยู่แล้ว ครั้นจะถอยทัพ ก็เกรงเราจะตามตี จึงจะมาทำสัจด้วยเรา
 ทั้งนี้เพราะความพอใจ” ครั้นทรงพระดำริแล้วก็ตีพระทัยว่า “ครั้งนี้

สมคะเนแล้วเราจะลงฆ่าพม่าเสียให้สิ้นเห็นจะได้เมืองอังวะโดยง่าย” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสด้วยมังอะปายะสุกรีว่า “ซึ่งพระเจ้ามนเทียรทองน้องเราเห็นคุณและโทษฉะนี้ จะเป็นทางไมตรีต่อกันตามประเพณีนั้นเรามีความยินดีนัก” แล้วจึงสั่งให้แต่งพระราชสารจัดเครื่องราชบรรณาการตอบแทนไปมากกว่าของที่มังอะปายะสุกรินำมาถวายนั้นสองเท่า ครั้นพระราชสารเสร็จแล้วก็สั่งให้มังอะปายะสุกรินำไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังอะปายะสุกรีก็นำถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ถวายพระราชสารคุมเครื่องราชบรรณาการกลับไปกับไพร่สี่คน จึงเชิญพระราชสารกับเครื่องราชบรรณาการตอบแทนเข้าถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจึงตรัสสั่งให้อำลักษณ์พนักงานอ่านถวายในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้าราชาธิราชขอเจริญทางพระราชไมตรีมาถึงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ด้วยเราพี่น้องทำยุทธนาการสงครามต่อกันมาทั้งนี้ เพราะน้องเรายกกองทัพลงมากกระทำแก่แคว้นแคว้นขอบเขตหยาบเมืองหงสาวดี เราจึงยกขึ้นมาตอบแทนหวังจะป้องกันขอบเขตหยาบไว้มิให้เป็นอันตรายได้ และน้องเราเห็นสมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรทั้งสองฝ่าย ได้ความเดือดร้อนจึงจะขอทำสัจต่อกันนั้น เราก็มีความยินดีนัก แต่ประเพณีกองทัพทำสงคราม เป็นต้นด้วยท้าวท้าวทหารมีมากจึงทำได้ บัดนี้เสนาบดีนายทัพนายกองท้าวท้าวทหารทั้งปวงได้รบพุ่งฆ่าฟันกันมาหลายครั้งเป็นที่ผูกพยาบาทกันอยู่ เราคิดจะให้เสนาบดี นายทัพนายกองท้าวท้าวทหารทำสัจให้สุจริตต่อกันแล้ว เราทั้งสองพี่น้องจึงกระทำ

สัตยานุสัตย์ร่วมเสวตฉัตรด้วยกันต่อภายหลังถ้าน้องเห็นด้วยแล้ว ถึงวันพฤหัสบดีได้ศุภฤกษ์แล้ว ขอเชิญพระน้องเสด็จมาพร้อมกัน ณ หาดทรายริมน้ำ จึงจะได้ทำสัจต่อกันทั้งสองฝ่ายให้สมัคสมสร สืบไป” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทราบในพระราชสารนั้นแล้ว ก็ดีพระทัย

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ครั้นส่งพระราชสารให้มังอะ-
ปายะสุกรินำไปแล้วจึงตรัสสั่งเสนาบดีให้ปลุกโรงราชพิธีที่จะกระทำ
ณ หาดทรายริมแม่น้ำแล้ว ให้เอาเครื่องศัสตราวุธไปฝังซ่อนไว้ใน
ใต้พื้น จึงตรัสสั่งกำชับท้าวท้าวท้าวท้าวท้าวท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว
กันแล้วจงเอาอาวุธซึ่งไปฝังซ่อนไว้นั้นขึ้นไล่แทงพม่าเสียให้สิ้น
เสนาบดีรับสั่งแล้วก็ออกมาจัดการเกณฑ์ท้าวท้าวท้าวท้าวท้าวท้าวท้าว
ให้ปลุกโรงราชพิธีและฝังเครื่องศัสตราวุธไว้พร้อมเสร็จทุกประการ
ครั้นถึงกำหนดวันนัดแล้ว เสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายพม่าและรามัญ
ก็ชี้ข้างมากระทำสัตยานุสัตย์เป็นคู่ๆ กัน สมิงพ่อเพชรกับมังจอ-
แครงนรธาคู่กัน อำมาตย์ทินมนีกรอดกับมังอะปายะสุกรินคู่กัน
สมิงพระตะเบิดกับมังพยุลงคู่กัน สมิงพระรามกับปลัดทวนนระ
คู่กัน สมิงรอดสงครามกับมังนันทมิตรคู่กัน สมิงนครอินท์กับ
มังมหาราชาคู่กัน สมิงอังวะมังศรีกับมังแคลงพลคู่กัน สมิงอุบากอง
กับตุงเรงจ่อของคู่กัน สมิงสามกรายกับมังธนูลักขยาคู่กัน สมิง
สามปราบกับมังธนูเดชะคู่กัน สมิงสามแหลกกับมังตุงเรละจาคู่กัน
สมิงนันทสุริยกับมังลัคอยาเรตังคู่กัน สมิงงอฝางกับมังเตื่อยนันทสุ
คู่กัน และนายทัพนายกองฝ่ายพม่าและมอญเปรียบเป็นคู่กัน จะ

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

มากระทำสักกัน ณ โรงซึ่งปลูกไว้นั้น ยังมีทันมาถึง มังมหาราช ซึ่งเป็นคู่กันกับสมิงนครอินทน์นั้นคิดกริ่งใจว่า จะทำสักด้วยกันครั้งนี้ ยังจะจริงหรือมิจริง คิดแล้วก็ชี้ข้างมาใกล้สมิงนครอินทน์ที่จึงร้องถามว่า “สหายเอ๋ย ซึ่งจะทำสักกันครั้งนี้จะจริงหรือไม่จริง?” สมิงนครอินทน์จึงร้องตอบว่า “อ้ายพม่าหน้าโง่หาความคิดมิได้ อันประเพณีการศึก ใครบอกว่ามีสักต่อกันที่ไหนบ้าง” มังมหาราชได้ฟังดังนั้น ก็รู้ว่าเป็นกลอุบายหาจริงไม่ จึงร้องบอกนายทัพนายกอง พม่าบรรดาที่มาให้รู้ทั่วกัน

ฝ่ายพม่าทั้งปวงได้ยินดังนั้นก็ร้องบอกกันต่อๆ ไปตามภาษาพม่า เสียงอื้ออึงคะนึงแล้วรีบหนีกลับเข้าค่ายสิ้น สมิงพ่อเพชรและเสนาบดีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงก็กลับมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลตั้งถ้อยคำสมิงนครอินทน์บอกแก่พม่า พม่ากลับไปสิ้นนั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งดังนั้น ก็ทรงพระโกรธยิ่งนัก จึงให้หาตัวสมิงนครอินทน์เข้ามาตรัสว่า “ซึ่งกูคิดทำการตัดศึกพม่าครั้งนี้ ไหว่หลวงนัก ถ้าสมณะแล้ว พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็จะอยู่ในเงื้อมมือกูเป็นไหนอ้ายสมิงนครอินทน์มึงไปไขกลอุบายของกูให้พม่ารู้ จึงเสียการ พม่าหนีกลับไปสิ้นฉะนี้ด้วยเหตุใด?” สมิงนครอินทน์จึงกราบทูลว่า “ซึ่งจะทำการแก่พมานั้น ฝ่ายทแกล้วทหารมอญก็มีฝีมือกว่าทหารพม่าเป็นอันมาก และจะเอาชัยชำนะก็จะได้อยู่ แต่จะมาลวงล้างฆ่าพม่าเสียดังนี้ เปรียบประดุจฆ่าสตรีเหมือนกัน

จะเสียพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปชั่วกาลปาวสาน
ข้าพระพุทธเจ้ากระทำดังนี้หวังจะรักษาพระเกียรติยศให้ปรากฏไว้”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงตรัสว่า “ซึ่งมึงเห็นว่ามีฝีมือจะ
เอาชัยชนะแก่พม่าได้ และจะลงฆ่าพม่ากลัวจะเสียพระเกียรติยศ
ไปนั้น เหตุไฉนจึงมิได้ว่ากล่าวแต่เดิมที? ทำไมมาว่าเมื่อภายหลัง
ทำให้พม่าหนีรอดไปได้ฉะนี้? ก็เสียพระเกียรติยศไปเหมือนกัน
อ้ายข้านอกเจ้า อ้ายบ่าวขายนาย สานุศิษย์ผู้ครูจะเลี้ยงไว้ได้หรือ?”
จึงสั่งให้เอาสมิงนครอินท์ไปฆ่าเสีย สมิงพ่อเพชรจึงกราบทูลว่า
“ซึ่งพระองค์จะให้ประหารชีวิตสมิงนครอินท์เสียนั้น ก็ควรอยู่ แต่
ข้าพระพุทธเจ้าจะขออุปมาถวาย ธรรมดาบุคคลมีรูปมิได้งามมาแต่
เดิมแล้ว ถึงจะแต่งบำรุงด้วยเครื่องลูบไล้ทาบทาสักเท่าใดๆ ก็ไม่
สามารถจะแต่งให้งามขึ้นได้ ธรรมดาบุคคลมีเสียงมิได้เพราะ ถึง
จะกินยาเสียงสักเท่าใด เสียงนั้นก็มิอาจจะเพราะขึ้นได้ ดังบุคคลที่
มีเสียงเพราะเสนาะมาแต่เดิมนั้น อันบุคคลเป็นทหารเอกมีฝีมือ
เข้มแข็งเล่า ถ้าว่าสนาบุญญาธิการมิได้อบรมมาแต่ก่อนแล้ว ก็
หาเป็นทหารเอกได้ไม่ ซึ่งสมิงนครอินท์ไปบอกกลอุบายแก่ข้าศึก
โทษถึงตายนั้น แต่ผิดครั้งเดียวข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทาน
ชีวิตไว้ ให้ทำราชการแก้ตัวสนองพระเดชพระคุณครั้งหนึ่งก่อน”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังสมิงพ่อเพชรทูลดังนั้น
จึงตรัสว่า “สมิงนครอินท์มันจะทำการแก้ตัวให้รอดชีวิต ว่าจะเอา
ชัยชนะโดยฝีมือนั้นจะทำเป็นประการใด?” สมิงนครอินท์จึง

ศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

กราบทูลว่า “บัดนี้ช้างพลายประกายมาศมีน้ำมันคลั่งอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาขึ้นไปชนด้วยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเมื่อเสด็จออกมาเลียบค่ายนั้น เห็นจะเอาชัยชำนะถวายเป็นได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็เห็นชอบ จึงสั่งให้ผูกพลายประกายมาศให้สมิงนครอินทร์ขึ้นขี่ทอดพระเนตร สมิงนครอินทร์รับสั่งถวายเป็นบังคมแล้ว ก็ออกไปขึ้นขี่พลายประกายมาศ จึงสั่งให้คนเข้าพานเข้าดูพลายประกายมาศก็ไล่คนซึ่งพานนั้นเป็นสามารถ สมิงนครอินทร์ก็ทรมานเอาไว้อยู่แล้ว สมิงนครอินทร์ก็ลงจากช้างเข้ามาถวายเป็นบังคม สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงทรงพระดำริว่า พลายประกายมาศมีน้ำมันไล่คนอยู่ดังนี้ และสมิงนครอินทร์รักษาไว้หยุดได้นั้นเห็นจะทำการได้สมคะเนจึงสั่งให้จารึกพระนามของพระองค์ลงในแผ่นทองแล้วพระราชทานให้สมิงนครอินทร์คาดเป็นประเจียด แล้วพระราชทานเครื่องสูงปีกทองชนะและเครื่องทรงกษัตริย์สำหรับศึก ซึ่งจะไปชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้นถ้วนทุกสิ่ง สมิงนครอินทร์จึงทูลว่า “พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้น ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่รู้จักพระองค์นักกลัวจะผิดตัวเสียท่วงทีไป ขอได้ทรงโปรดให้ผู้รู้จักชื่อบอกข้าพระพุทธเจ้าก่อน” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชจึงให้หามังศรีธาตุเข้ามาตรัสว่า “สมิงนครอินทร์จะออกไปชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ยังไม่รู้จักสำคัญนัก ให้มังศรีธาตุไปชี้พระองค์ให้ ถ้าสำเร็จการศึกแล้ว เมืองอังวะเราจะยกให้มังศรีธาตุ” มังศรีธาตุรับรับสั่งแล้ว ก็ถวายเป็นบังคมลามากับสมิงนครอินทร์ ตรวจเตรียมทแกล้วทหารทั้งปวงไว้พร้อมแล้ว ให้ม้าใช้ไปคอยอยู่ สั่งว่าถ้าเห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกมาให้เร่งมาบอก

ครั้นเวลาเช้าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงพระคชาธารเสด็จมาตรวจค่าย ฝ่ายม้าไช้เห็นแล้วจึงรีบเอาเนื้อความมาบอกสมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ก็ให้ตกแต่งเครื่องคชาธารสำหรับกษัตริย์ ตัวนั้นก็แต่งเครื่องทรงอย่างกษัตริย์เสร็จแล้ว มือถือของ้าวขึ้นขี่พลายประกายมาศ มังศรีธาตุเป็นความญ่ พร้อมด้วยโยธาทวยหารเครื่องสูงทั้งปวงแล้วก็ยกตรงออกไป มังศรีธาตุจึงชี้พระหัตถ์บอกช้างพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องซึ่งมีเศวตฉัตรขาวให้แก่สมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์หมายสำคัญเศวตฉัตรได้มั่นคงแล้ว ก็ขับช้างตรงเข้าไปจะต่อด้วยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ฝ่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทอดพระเนตรเห็นสมิงนครอินท์ใส่เครื่องสำหรับกษัตริย์ขับช้างเข้ามาดั่งนั้น สำคัญว่าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกมา ก็ไล่ช้างพระที่นั่งออกมารับจะชนช้างด้วยสมิงนครอินท์

ฝ่ายมังศรีธาตุทอดพระเนตรเห็นดั่งนั้น ก็ทรงดำริในพระทัยว่า “พระเจ้ามนเทียรทองผู้เป็นพระเชษฐาของเรา พระองค์เป็นกษัตริราชอันสูงใหญ่ แม้นตายด้วยฝีมือพระหัตถ์พระเจ้าราชาธิราช ก็ดูประเสริฐ บัดนี้ จะมาปราชัยด้วยฝีมือสมิงนครอินท์อันเป็นแต่ นายทหารหาควรวัว ไม่ถึงเราจะได้สมบัติในกรุงอังวะ ก็ดูหน้าเสนาบดีฉันใด? จำเราจะบอกให้พระเชษฐารู้พระองค์ ถึงพระเจ้าราชาธิราชจะทรงพระพิโรธให้ฆ่าเราเสียก็ตามเถิด อันเกิดมาในวงศ์กษัตริย์แล้ว สู้เสียชีวิตอย่าให้เสียศักดิ์จึงจะชอบ” มังศรีธาตุ

ทรงพระดำริแล้ว จึงร้องบอกเป็นนัยไปแก่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า “เหตุใดพระองค์จะเอาพิมเสนมาแลกกับเกลือ เอาเนื้อมาแลกกับหนัง? ดังนี้ เห็นควรแหละหรือ?” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟัง มังศรีธาตุร้องมาตั้งนั้น ก็ทราบว่ามีผู้อื่นแต่งปลอมเป็นกษัตริย์มิใช่ พระเจ้าราชาธิราชก็เกี่ยวช้างพระที่นั่งบาคหนีเข้าไปปนกับช้างตั้ง ช้างกันทั้งปวง สมิงนครอินท์ก็ขับพลายประกายมาศไล่ติดตามไป มังศรีธาตุเห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะหนีมีพัวเพราะเศวตฉัตรเป็น สำคัญอยู่ จึงร้องไปว่า “ผ้าขาวในเมืองอังวะไม่มีอีกละหรือ” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ยินดังนั้นก็ให้หักเศวตฉัตรทิ้งเสีย ขับช้าง พระที่นั่งปนกันไปด้วยพลช้างทั้งปวง สมิงนครอินท์หมายสำคัญ มิได้ ก็กลับเข้ามากราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตามซึ่งได้ ทำการ และมังศรีธาตุร้องบอกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็ทรงพระโกรธตรัสว่า “เดิมมังศรีธาตุมาบอกกับเราว่าพี่ชายเป็นศัตรูกัน เราก็ทำนุบำรุง ไว้หวังจะช่วยคิดเอาสมบัติในเมืองอังวะให้ บัดนี้มังศรีธาตุกลับใจ ไปเข้ากับพวอันเป็นศัตรูเราและศัตรูตัวอีก หาซื้อสัตย์ต่อเราผู้มี คุณไม่ คนสองใจเช่นนี้จะเลี้ยงไว้มิได้ นานไปจะเป็นศัตรูคิดร้าย ต่อเรา” จึงสั่งให้เอามังศรีธาตุไปฆ่าเสีย ทหารทั้งปวงก็คุมเอามัง ศรีธาตุไปฆ่าเสียตามรับสั่ง ครั้นแล้วสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชกลับ ทรงพระอาลัยดำริว่า “มังศรีธาตุผู้ตายครั้งนี้เพราะรักชาติตระกูล กลัวพี่จะตายด้วยฝีมือทหารเสียเกียรติยศไม่ควร มิเสียที่มังศรีธาตุ

เป็นลูกกษัตริย์ มีขัตติยมานะรักศักดิ์ยิ่งกว่าชีวิตหายากนัก” แล้วมีพระราชดำรัสว่า “สมิงนครอินท์ไปทำการไม่สำเร็จก็มีพันโทษ ยังหาแก้ตัวได้ไม่ทีนี้จะคิดประการใดเล่า?” สมิงนครอินท์จึงทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าจะขอทำการแก้ตัว ปลอมเข้าไปให้ถึงพระเจ้ามนเทียรทอง จะฆ่าเสียให้จงได้” สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชก็ให้ไปทำตามสมิงนครอินท์ทูลนั้น สมิงนครอินท์ถวายเป็นมงคลออกมาที่อยู่ จัดทหารฝีมือที่ร่วมใจกันได้หกคน จึงให้เอาหญ้ามัดเป็นฟ่อน เอาดาบซ่อนไว้ในฟ่อนหญ้าแล้ว จึงแต่งตัวนุ่งห่มดูหนึ่งไพร่พม่า ตะพุ่นหญ้าช้าง

ครั้นเวลาใกล้ค่ำ สมิงนครอินท์กับทหารร่วมใจหกคนก็หาบฟ่อนหญ้าเจรจาภาษาพม่า ปลอมกันกับตะพุ่นซึ่งส่งหญ้าช้างเข้าไปในค่ายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ครั้นเวลาค่ำ ก็ลอบตัดค่ายพม่าออกเป็นช่องจึงวางทหารสองคนไว้แล้วสั่งว่า “เราจะเข้าไปทำการข้างใน ถ้าได้ยินเสียงอื้ออึงขึ้นบนพลับพลาในค่ายเป็นอลหม่านก็ให้ร้องขานขึ้นไปเป็นสำคัญ เราจึงจะได้ออกมาทันท่วงที” แล้วก็พาคนสี่คนมาถึงโรงช้างวางไว้สองคนสั่งว่า “ถ้าได้ยินเสียงคนวุ่นวายขึ้นให้ตัดแหล่งช้างแล้ว ให้เอาดาบฟันแทงช้างให้ช้างตื่นอลหม่านขึ้นจงได้” แล้วพาคนสองคนมาวางไว้หน้าโรงใหญ่แห่งหนึ่งจึงสั่งว่า “ถ้าได้ยินเสียงอื้ออึงขึ้น พม่าตัวนายก็จะวิ่งออกมา ท่านจงตัดเอาศีรษะให้จงได้” ครั้นวางคนสั่งไว้เสร็จแล้ว สมิงนครอินท์ก็ไปบนพลับพลาภาวนาอาคมแผ่ดวงแก้วอยู่จนเวลาสามยาม พอได้ท่วงที

จึงย่องเข้าไปในที่ซึ่งพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องบรรทมนั้น เห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องบรรทมหลับสนิท นางพนักงานข้างในรักษาพระองค์อยู่ สมิงนครอินท์จึงคิดว่า “ครั้งนี้ชีวิตพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องอยู่ในเงื้อมมือเรา เราจะฆ่าเสียบัดนี้ก็ได้ แต่ตัวเราดำศักดิ์เป็นเพียงทหาร จะมาล้างชีวิตพระมหากษัตริย์เสียฉะนี้หาควรไม่เราจะเอาแต่พระแสงซึ่งวางไว้ข้างที่พระบรรทมกับพานพระศรีไปเป็นสำคัญ” คิดดังนั้นแล้วสมิงนครอินท์ก็ย่องจู่เข้าฉวยเอาพระแสงและพานพระศรีข้างที่พระบรรทมได้ นางข้างในเห็นก็ร้องขึ้นว่ามอญเข้ามา สมิงนครอินท์ก็ตัดเอาศีรษะนางอยู่ฉะนั้นได้ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ตื่นตกพระทัย และพม่าทั้งปวงอื้ออึงขึ้นทันใด ทหารสมิงนครอินท์ซึ่งอยู่ ณ โรงช้างนั้นก็ตัดแหล่งช้างไล่ฟันช้างตื่นออกมา จักกายวังได้ยินก็ตกใจร้องถามวิ่งออกมา ทหารสมิงนครอินท์ก็ตัดเอาศีรษะจักกายวังนั้นได้ พม่าทั้งปวงตื่นอื้ออึงเป็นอลหม่าน และทหารสองคนซึ่งอยู่ที่ช่องค่ายนั้นก็ร้องขานขึ้น สมิงนครอินท์และทหารสี่คนได้ยืนสำคัญแล้ว ก็วิ่งออกมาหาช่องค่ายตามสังเกตกัน ครั้นออกมาได้นอกค่ายพร้อมกันแล้วก็พากันมาถึงค่าย พอเวลารุ่งเช้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเสด็จออก สมิงนครอินท์ก็เอาพระแสงพานพระศรีและศีรษะทั้งสองซึ่งได้มานั้น เข้าถวายแล้วกราบทูลว่า “ข้าพระพุทธเจ้าไปทำการครั้งนี้ก็ได้สมคะเนและข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า เราเป็นแต่ทหารยังจะทำการสงครามยืดยาวไปอยู่ ซึ่งจะล้างชีวิตพระมหากษัตริย์เสียนั้นเห็นไม่ควร ข้าพระพุทธเจ้าจึงเอาแต่พานพระศรีกับพระแสงข้างที่กับศีรษะนางนักสนมมาถวายเป็นสำคัญ”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้นยังแคลงพระทัยอยู่ จึงให้หาตะละเจ้าเปฟ้าผู้เป็นพระราชธิดาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องออกมาจะให้ดู ตะละเจ้าเปฟ้ามานเฝ้าแลเห็นพานพระศรีกับพระแสงข้างที่ ก็จำได้ถนัด แลไปเห็นศิระชะจักกายวัง ยังมีทันพิจารณา สำคัญว่า พระเศียรสมเด็จพระบิดาก็ทรงพระกันแสงรัก ต่อพิจารณาดู จึงรู้ว่าจักกายวังและศิระนางนักษณม ตะละเจ้าเปฟ้าจึงทูลว่า “พานพระศรีและพระแสงองค์นี้พระราชบิดาเคยวางไว้ข้างที่บรรทมมิได้ขาด ศิระนางนักษณมคนนี้เป็นพนักงานนวดพระบาทอยู่ข้างที่ศิระหนึ่งนั่นคือศิระชะจักกายวังเป็นเสนาบดีผู้ใหญ่”

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังดังนั้น ก็ดีพระทัยจึงตรัสว่า “ครั้งนี้สมิงนครอินท์ไปทำการสมคะเนแก้ตัวได้” แล้วสั่งให้แต่งพระราชสารส่งพระแสงและพานพระศรีคืนไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้าราชาธิราชแจ้งความมาถึงพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้ทราบ ด้วยสมิงนครอินท์ทำการอหังการองอาจเข้าไปในค่าย และขึ้นไปบนพระตำหนักหลวงลงขึ้นไปถึงข้างในซึ่งน้องเราบรรทมอยู่นั้น ลักเอาพระแสงและพานพระศรีซึ่งวางอยู่ข้างที่ แล้วตัดศิระนางนักษณมกับจักกายวังมานั้น ทำให้น้องเราเสียพระเกียรติยศให้สะดุ้งตกพระทัยนั้นหาควรไม่ เราจึงเอาพระแสงและพานพระศรีส่งคืนมาให้ให้น้องเรา ซึ่งสมิงนครอินท์ทำผิดครั้งนี้ อย่าให้น้องเราน้อยพระทัยแก่สมิงนครอินท์นั้นเลย” ครั้นแต่งพระราชสารแล้วก็ให้ขุนนางถือพระราชสารนำพระแสงและพานพระศรีไปถวายพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้แจ้งในพระราชสารแล้วทอดพระเนตรเห็นพระแสงและพานพระศรีกัทธวงพระโขนง จึงดำริในพระทัยว่า “สมิงนครอินท์ทำการถึงเพียงนี้แล้วให้ชีวิตเรากองอยู่นั้น มีคุณแก่เราเป็นอันมาก ทำไฉนจะได้เห็นตัวสมิงนครอินท์สักครั้งหนึ่ง?” จึงสั่งให้แต่งพระราชสารตอบมาถึงพระเจ้าราชาธิราช ในพระราชสารนั้นว่า “พระเจ้ามนเทียรทองขอเจริญทางพระราชไมตรีมาถึงพระเชษฐาธิราชเจ้าผู้ประเสริฐ ด้วยพระเชษฐาธิราชได้มีพระราชสารมาถึงเราว่าสมิงนครอินท์ทำการองอาจล่วงเกินทั้งนี้เราหาหน่ายใจไม่ อันลักษณะทหารแล้วสุดแต่จะเอาชัยชนะถวายเป็นเจ้าของตนให้จงได้ ซึ่งนางนักสนมและจักษุกายวัง สมิงนครอินท์ตัดเอาศีรษะไปได้นั้น ก็เป็นเวรานุเวรของเขาทั้งสองได้ทำมาแต่ก่อน แต่วาสนาสมิงนครอินท์กับเรานั้นต่างกัน จึงหาวิธีจิตตุดพันกันมาแต่ก่อนไม่ ซึ่งสมิงนครอินท์ล่วงเข้าไปในที่นั้น เราหาถือโทษไม่ อย่าให้พระเชษฐาธิราชสำคัญพระทัยว่าเราจะขัดเคืองสมิงนครอินท์นั้นเลย และบัดนี้เราให้พานทองคำประดับพลอยสำหรับรองขันน้ำใบหนึ่งมาแก่พระเชษฐาให้พระราชทานแก่สมิงนครอินท์ แล้วเราจะขอตัวสมิงนครอินท์ด้วย”

ครั้นแต่งเสร็จแล้ว ก็ให้เสนาบดีถือพระราชสารและนำของซึ่งประทานให้แก่สมิงนครอินท์นั้น เสนาบดีก็นำพระราชสารและสิ่งของมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้แจ้งในพระราชสารแล้ว จึงให้หาสมิงนครอินท์มาเฝ้า ก็ทรง

พระราชทานสิ่งของซึ่งพระเจ้ามนเทียรทองให้มานั้น แล้วตรัสสั่งสมิงนครอินท์ว่า “พระเจ้ามนเทียรทองจะใคร่รู้จักเห็นตัวท่าน ท่านจงไปให้พระเจ้าฝรังมั่งม้องทอดพระเนตรเถิดแต่คิดรักษาตัวจงดีอย่าให้มีอันตรายได้” สมิงนครอินท์รับรับสั่งถวายบังคมลาแล้วจึงทูลว่า “ซึ่งพระเจ้าฝรังมั่งม้องจะใคร่ทอดพระเนตรตัวข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าคิดจะใคร่ไปดูหน้าทวารพระเจ้าฝรังมั่งม้องอยู่ขอพระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย”

สมิงนครอินท์จึงสั่งให้เสนาบตีผู้ถือพระราชสารนั้นว่า “ท่านจงกราบทูลพระเจ้าอยู่หัวของท่านเถิดว่า เวลาพຼ່ງนี้เข้าเราจะไปเฝ้าที่ฉนวนตรงค่ายหน้าเรือนานพระที่นั่ง แต่ใจเราอยากจะไปเฝ้า ณ ค่ายบนบกให้ทอดพระเนตรเห็นตัวชัดทีเดียว แต่เกรงจะไม่มีรับสั่งโปรด ครั้นจะจู่ลู่ล่งเข้าไป ก็จะเป็นที่ขัดเคืองพระอักษมาสัยและผิดอย่างธรรมเนียมทแกล้วทหารที่ดีแต่ก่อน ถ้ามีรับสั่งโปรดแล้ว เราจะเข้าไปเฝ้า ณ พลับพลาในค่าย”

เสนาบตีผู้ถือราชสารได้ฟังดังนั้น ก็ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กลับไปกราบทูลพระเจ้าฝรังมั่งม้องตามที่พระเจ้าราชาธิราชตรัสและคำสมิงนครอินท์สั่งให้มาทูลนั้นทุกประการ พระเจ้าฝรังมั่งม้องได้ทรงฟังก็ดีพระทัย จึงตรัสว่า “ซึ่งสมิงนครอินท์จะมาเฝ้าเราถึงในค่ายที่อยู่ นั้น เราชอบใจนัก” แล้วทรงพระดำริว่า “จะคอยดูสมิงนครอินท์สักหน่อย จะองอาจกล้าหาญมาเฝ้าเราถึงที่อยู่จริงหรือ หรือจะคิดกลอุบายบิดพลิ้วไปประการใด พຼ່ງนี้ก็คงรู้”

ฝ่ายสมิงนครอินท์ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชออกมา ณ ค่ายที่อยู่ของตัวแล้ว จึงคิดว่า “พรงนี้เราจะไปให้พระเจ้ามนเทียรทองทอดพระเนตรนั้น ครั้นจะนั่งไปในเรือลอยอยู่กลางน้ำ พระเจ้ามนเทียรทองและเสนาบดีทั้งปวงก็จะคิดเห็นว่าเกรงกลัวอยู่ ซึ่งเราจะย่อท้อกลัวสติปัญญาฝีมือทหารพม่านั้นหาไม่ได้ เกรงแต่พระเจ้ามนเทียรทองจะไม่โปรดให้ไปเฝ้าถึงพลับพลาแม้เป็นดังนั้น เราจะคิดอ่านว่ากล่าวไปเฝ้าให้ถึงที่เสด็จออกในท่ามกลางเสนาข้าทหารทั้งปวงจงได้ ถึงพระเจ้ามนเทียรทองและทแกล้วทหารทั้งปวงจะทำร้ายประการใด เราคงจะสู้รบจนสิ้นชีวิต จะสำแดงความกล้าให้ปรากฏเป็นเกียรติยศไว้ในแผ่นดินให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ทแกล้วทหารสืบไปภายหน้า แต่ตัวเราเปรียบตั้งอาศิรพิษ จำจะซ่อนรักษาเขี้ยวของตัวไปด้วย” คิดแล้วจึงให้ช่างเอาเสื่ออย่างดีสองตัวมาแหวะริมไหล่ข้างหน้าทั้งซ้ายขวา แต่พอสอดดาบลงได้แล้วก็ใส่เสื่อซ่อนเข้าทั้งสองตัวเป็นสี่ชั้น เอาดาบสอดลงตามแผลเสื่อที่แหวะไว้ นั้นจึงเอาผ้าชมพูขลิบทองโพกศีรษะไว้ชายผ้าให้ยาวปกไหล่ทั้งสองข้างมิดแผลแล้ว ลองกำกราบดูเห็นแนบเนียนดีมิได้ขัดขวาง จึงถอดเสื่อออกให้ช่างเย็บตรึงฝักดาบกับเสื่อเข้าไว้ให้มั่นคง

ครั้นเวลาเช้า สมิงนครอินท์ก็อาบน้ำชำระกาย เสพโภชนาหารแล้ว ก็แต่งตัวนุ่งผ้าใส่เสื่อโพกผ้าซึ่งจัดไว้ นั้น และทาแป้งหอมน้ำมันหอมอันประกอบวิทยาคม ใส่แหวนประดับพลอยเนาวรัตน์เก้ายอดทั้งสองก้อย แต่งเครื่องครบตามยศศักดิ์ นายทหารเอกแล้ว นมัสการคุณพระรัตนตรัย ระลึกถึงคุณบิดา

มารดา พระมหากษัตริย์ และเทวดาทั้งปวงเสร็จแล้ว ก็เข้ามากราบ ถวายบังคมลาสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช สมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ก็ตรัสอำนวยการให้ว่า “ไปจงดีเถิด อย่าได้มีอันตราย” สมิงนครอินทร์รับพระพรใส่เกล้าแล้ว ก็ถวายบังคมลา มาลงเรือฉลากบาง บรรจุกุศลร่วมใจที่กล้าแข็งเจ็ดสิบคน มีเครื่องอาวุธครบมือพร้อม จึงให้พลทหารตีกรรเชียงขึ้นไปถึงหน้าค่ายพระเจ้าฝรังมั่งมั่งแล้ว ก็ล่อยล่ายอยู่กลางน้ำ ขุนนางพม่าซึ่งรับสั่งให้คอยดูอยู่นั้น ครั้นเห็นสมิงนครอินทร์มาแล้ว ก็เอาเนื้อความเข้ากราบทูลพระเจ้าฝรังมั่งมั่ง

พระเจ้าฝรังมั่งมั่งได้แจ้ง ก็ตีพระทัยนัก จึงเสด็จออกพร้อมด้วยเสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงเป็นอันมาก จึงตรัสสั่งขุนนางฝ่ายทหารผู้หนึ่ง ให้ลงมาเชิญสมิงนครอินทร์ขึ้นไปเฝ้า สมิงนครอินทร์ได้ฟังก็ดีใจมิได้ครั้นคร้าม ดูท่าทางที่จะหนี ที่จะไล่เสร็จแล้ว จึงสั่งทหารทั้งปวงว่า “ถ้าเราขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าฝรังมั่งมั่งไม่มีอันตราย ก็แล้วไป แม้เกิดเหตุการณ์ได้ยินเสียงเราร้องเรียกแล้ว จงขึ้นไปช่วยให้ทันที ท่านทั้งปวงอย่าประมาท จงเตรียมตัวไว้ให้พร้อม” สั่งแล้วสมิงนครอินทร์ก็เข้าไปเฝ้ากราบถวายบังคมพระเจ้าฝรังมั่งมั่ง

พระเจ้าฝรังมั่งมั่งก็โปรดให้สมิงนครอินทร์นั่งที่เสมอ มั่งนันทมิตร แล้วทอดพระเนตรดูสมิงนครอินทร์ ตรัสว่า “สมิงนครอินทร์นี้รูปงามสมควรเป็นทหาร มีลักษณะสัตย์ซื่อหาผู้เสมอเป็นอันยาก” จึงทรงพระดำริว่า “เราจะลองสมิงนครอินทร์ดูให้เห็นว่าน้ำใจจะ

องอาจกล้าหาญจริงหรือ หรือจะสะทกสะท้านประการใด” จึงตรัสว่า “ตัวท่านเป็นทหารเอกอยู่ในพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราช ก็ทำสงครามกับเราเป็นมหายุทธนาการใหญ่หลวง ท่านเป็นราชพาหนะเปรียบดังพระยาช้างสารมีฝีเท้า เรานี้อุปมาดังพระยาราชสีห์ อันเป็นเจ้าฝูงสัตว์ทั้งสิ้น บัดนี้ ท่านตกเข้ามาในเงื้อมมือเราก็เปรียบประดุจช้างสารอันหาฝีเท้ามิได้ เราจะให้จับฆ่าเสียจะคิดประการใด”

สมิงนครอินทได้ฟังพระเจ้ามนเทียรทองตรัสสั่งดังนั้น จะได้สะดุ้งตกใจหามิได้ จึงทูลว่า “ซึ่งพระองค์ตรัสมานี้ก็ควรอยู่ แต่ข้าพระพุทธเจ้าเมื่อทำสงครามเป็นเสนายุทธโยธายุทธ ก็ทำอาการดังพระยาช้างสารมีฝีเท้าเป็นอาวุธ ถ้าอาสาพระมหากษัตริย์จะเออช่วยชำนะแก้ตัวแล้ว ก็ละทำนองพระยาช้างสารนั้นเสีย ทำอาการดุจดั่งเสืออันจับสัตว์กินเป็นภักษา ย่อมซ่อนเล็บซ่อนเขี้ยวของตัวไว้มิให้สัตว์ทั้งปวงสงสัย ซึ่งพระองค์ตรัสว่าจะให้ฆ่าข้าพระพุทธเจ้าเสีย นั้น เป็นความมองอาจ เพราะยังไม่เห็นกำลังเสือตัวประเสริฐ ถ้าข้าพระพุทธเจ้าทำใจใหญ่ถือตัวว่าอาจหาญแล้ว จะปลงพระชนม์พระองค์เสียบัดนี้ก็ได้”

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ทรงฟังดังนั้น ก็แยมพระสรวล จะได้ทรงพระโกรธหามิได้ จึงตรัสว่า “ซึ่งท่านอวดอ้างว่าจะฆ่าเราได้นั้น คือ จะทำประการใด?” สมิงนครอินทจึงกราบถวายบังคมแล้วก็นั่งตั้งตัวตรงขึ้น สองมือไขว้ขักดาบออกจากเสื้อทั้งสองเล่ม พระเจ้า

ฝรังมั่งฉ่องและเสนาบดีทั้งปวงเห็นดังนั้นก็ตกตะลึงไป สมิงนครอินท์เห็นพระเจ้าฝรังมั่งฉ่องตกพระทัยพระพักตร์เผือดไป จึงวางดาบลงกราบถวายบังคม แล้วทูลว่า “พระองค์อย่าทรงสะดุ้งตกพระทัยเลย ข้าพระพุทธเจ้าเป็นทหารจะคิดล้างชีวิตพระองค์ ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ทรงแผ่นดินนั้นหามิได้ ถ้าข้าพระพุทธเจ้าคิดร้ายต่อพระองค์แล้ว เมื่อข้าพระพุทธเจ้าลอบเข้ามาถึงที่พระบรรทมนั้นก็จะทำอันตรายแก่พระองค์เสีย นี่ข้าพระพุทธเจ้ามิได้คิด”

พระเจ้าฝรังมั่งฉ่องได้ทรงฟังก็ดีพระทัย จึงตรัสสรรเสริญสมิงนครอินท์ว่า “พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดได้สมิงนครอินท์ไว้ดูได้ดวงแก้วอันหาค่ามิได้” แล้วทอดพระรัชมรงค์ปัทมราคอันมีราคากับเครื่องม้าทองคำสำหรับหนึ่ง พระราชทานแก่สมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ได้รับพระราชทานแล้ว ก็กราบถวายบังคมลาลงเรือพร้อมด้วยทหารกลับมาเฝ้าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช กราบทูลความซึ่งเข้าไปเฝ้าพระเจ้าฝรังมั่งฉ่อง และได้รับพระราชทานสิ่งของทุกประการ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็มีพระทัยชื่นชมยินดีด้วยเจ้าสมิงนครอินท์ยิ่งนัก

ฝ่ายพระเจ้าฝรังมั่งฉ่อง ครั้นสมิงนครอินท์กลับไปแล้วจึงตรัสแก่เสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “ครั้งนี้ศึกเราก็เสียทีแก่มอญ ด้วยนายทัพนายกองมิได้ระวังตรวจตราละให้ข้าศึกปลอมมาถึงตัวเราได้ฉะนี้ ครั้นจะมีเอาโทษนายทัพนายกองทั้งปวงบัดนี้เล่า

มันจะล่าทัพไป ที่ไหนจะเป็นขบวนป้องกันทัพมอญได้ แต่ตั้งปรกติดูอยู่จะนี้ยังให้ข้าศึกกลบเข้ามาทำร้ายได้ บัดนี้โทษคนทั้งปวงก็ถึงตายอยู่แล้ว เสนาบดีนายทัพนายกองจะคิดประการใด?” เสนาบดีนายทัพนายกองจึงกราบทูลว่า “ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงนี้ประมาทให้ข้าศึกแปลกปลอมเข้ามาได้นั้น โทษข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงถึงตายอยู่แล้ว แต่จะขอทำการแก้ตัวครั้งหนึ่งก่อน ถ้าพระองค์จะล่าทัพไป ข้าพระพุทธเจ้าจะขออาสาป้องกันพระองค์ไปมิให้เป็นอันตรายประการใดได้”

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็พระราชทานโทษให้ จึงตรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวงว่า “ให้จัดแจงพลทหารตระเตรียมไว้พร้อมแล้วทำให้กิตติศัพท์รู้ไปถึงกองทัพมอญดูจะหนึ่งจะเข้าหักค่ายปล้นค่ายแล้วให้ผูกยุบหน่อดึงเครื่องศัสตราวุธประจำด้านไว้ทุกค่าย ครั้นเวลาพลบค่ำ ก็ให้กองกองเพลิงรายเป็นสำคัญถึงเวลาประมาณยามเศษเราจะยกล่าทัพไป” เสนาบดีนายทัพนายกองทั้งปวง ก็มาจัดแจงพลทหารกระทำตามรับสั่งทุกประการ ครั้นถึงเวลายามเศษพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ล่าทัพไป

ฝ่ายกองทัพพระเจ้าราชาธิราชมิได้รู้กล คิดว่าพม่าจะเข้าหักค่าย จึงให้ทหารทั้งปวงตระเตรียมตรวจตรารักษามั่นอยู่หาสังเกตว่าพม่าจะล่าทัพไปไม่ ครั้นเพลาค่ำ สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชแจ้งว่าพระเจ้านนเทียรทองยกพลทหารล่าทัพไปแล้ว จึงสั่งสมิงอั้งวะมังศรี สมิงพระตะเบิด สมิงสามเหล็ก สมิงสามพราย

สมิงอุบากอง ห้านายยกทหารติดตามพระเจ้ามนเทียรทองไป
แล้วพระองค์ก็ยกพลทหารกลับมายังกรุงหงสาวดี

ฝ่ายสมิงพระตะเป็ดและนายทัพนายกองมอญทั้งปวง ก็ติดตามพระเจ้ามนเทียรทองไปจนสุดแดนก็มีได้ทัน จับได้แต่ผู้คนช้างม้าซึ่งเลื่อยล้าอยู่นั้น แล้วยกกลับมาถวายสมเด็จพระเจ้าราชาธิราช ณ กรุงหงสาวดี

คำอธิบายเรื่องเพิ่มเติม

หงสาวดี เมืองหงสาวดี หรือพะโค (Pegu) แต่เดิมเป็นชื่อเมือง ปัจจุบันเป็นชื่อแคว้นหงสาวดี (Hanthawady) อยู่เหนือเมืองย่างกุ้ง เมืองหลวงของพม่า

รัตนบุระอังวะ ปัจจุบันคือเมืองอังวะ (Inwa) อยู่ทางภาคเหนือของพม่า ริมฝั่งแม่น้ำอิรวดี (Irrawadi)

ชื่อประเทศและชาติที่กล่าวถึงในเรื่องนี้

มอญ เชื่อกันว่ามอญเป็นพวกแรกที่อพยพลงมาจากทางเหนือ มาตั้งหลักแหล่งอยู่ในอินโดจีน แถบลุ่มปากน้ำอิรวดี ต่อมาชาวอินเดียพวกหนึ่งเข้าปกครองมอญ คนมอญเลื่อมใสในรุ่นต่อมาเลยมีผิวคล้ำ

พม่า เป็นชาติเก่าแก่รองจากมอญ เป็นเชื้อสายธิเบตอพยพอยู่แถบแม่น้ำพรหมบุตร ต่อมาตั้งราชธานีแรกขึ้นทางเหนือของแม่น้ำอิรวดี ชื่อ “ตะไก๋” หรือ “พุกามเก่า”

มอญกับพม่าได้ทำสงครามชิงอำนาจกันอยู่จนถึงสมัยพระเจ้าตะเบงชเวตี้ ซึ่งมีทหารเอกนามว่า บุเรงนอง จึงได้ช่วยชนะมอญ และพระเจ้าตะเบงชเวตี้ก็ได้มารบพุ่งกับไทยเป็นครั้งแรก จนไทยกับพม่ามีสงครามติดพันกันเป็นเวลานาน ต่อมา พ.ศ. ๒๔๒๔ สมัยพระเจ้าธีบอ พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ และเพิ่งได้อิสรภาพคืนเมื่อวันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑

ไทยใหญ่ ทฤษฎีที่ว่าด้วยกำเนิดของชนชาติไทยทฤษฎีหนึ่งกล่าวว่า เมื่อประมาณห้าพันปีมาแล้ว ชนชาติไทยมีแหล่งอยู่ในดินแดนที่เป็นประเทศจีนปัจจุบันนี้ มีความเจริญ ความเสื่อมอยู่หลายคราว ต่อมาชนชาติไทยอพยพลงมาทางใต้ การอพยพนั้นลงมาเป็นคราวๆ พวกหนึ่งไปทางพม่าเหนือ ได้แก่ พวกไทยใหญ่ ไทยยอง ไทยเขิน พวกที่มาทางอินเดีย อัสสัม คือ ไทยอาหม ไทยคำตี้ ไทยอีกพวกหนึ่งลงมาทางใต้ ได้แก่ พวกที่เป็นบรรพบุรุษของคนไทยในประเทศไทยปัจจุบัน

ไทยในประเทศจีนยังมีอีกมาก ได้แก่ ไทยไท้ ไทยดำ ในประเทศจีนขณะนี้รัฐไทยอิสระเรียก Thai Autonomous State เป็นพวกสิบสองปันนา สิบสองจุไทย คือไทยลื้อ ไทยเขิน

ไทยในประเทศไทยแบ่งออกเป็น ไทยเหนือ (ไทยยวน) ได้ลงมาเป็นไทยน้อย คือ ไทยปัจจุบันนี้ ทางอีสานมีไทยกว่ายี่สิบเผ่า

ไทยใหญ่เคยมีอำนาจอยู่พักหนึ่ง หลังจากพม่าซึ่งครองพุกามเสื่อมลงเพราะแพ้สงครามพุกามงโกลราว พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๒๙ พอพม่าอ่อนกำลังลงไทยใหญ่ก็แข็งขึ้นแบ่งแยกอำนาจจากพม่าได้ และได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองสำคัญของพม่า ครั้นเมื่อพระเจ้าฟ้ารั่ว (มะกะโท) มีอำนาจครองเมืองเมะตะมะในความอุปการะของพระร่วงกรุงสุโขทัย (คือพ่อขุนรามคำแหง) ไทยใหญ่ก็ค่อยเสื่อมอำนาจลง

มอญรบกับพม่าเรื่อยมาจนแพ้พระเจ้าตะเบงชเวตี้ ระหว่างนี้ไทยใหญ่ยังเป็นเอกราช พอถึงสมัยพระเจ้าบุเรงนองพม่า ก็ปราบไทยใหญ่ได้ ไทยใหญ่จึงตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๐

ไทยใหญ่ปัจจุบันนี้ อยู่ในดินแดนที่เรียก “เงี้ยว” หรือ “ชาน”

เชียงใหม่ สมัยพระเจ้าขุนรามคำแหงครองสุโขทัย ยังมีแคว้นไทย ที่สำคัญอีก ๓ แคว้น คือ แคว้นหริภุญชัย (ลำพูน) แคว้นเงินยาง (เชียงใหม่) และแคว้นพะเยา เมื่อพญาเมงราย (ครองเมืองเงินยาง) ตีแคว้นหริภุญชัยได้ คิดจะสร้างเมืองใหม่ พ่อขุนรามคำแหงช่วยเลือกสถานที่สร้างเมือง แล้วให้ชื่อ “เชียงใหม่” สมัยราชาราช เชียงใหม่ตกอยู่ในอำนาจพม่า ต่อมาเชียงใหม่เป็นอิสระบ้าง ขึ้นกับไทยบ้าง ขึ้นกับพม่าบ้าง แล้วแต่เหตุการณ์ ครั้นถึงสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี เชียงใหม่จึงตกอยู่กับไทยอย่างสมบูรณ์จนทุกวันนี้

บุคคลสำคัญในเรื่อง

ฝ่ายมอญ

พระเจ้าราชาธิราช พระนามเดิมคือมังสุมะณีจักร แต่คนทั้งหลายเรียกว่าพระยาน้อย เป็นโอรสพระเจ้าช้างเผือก หรือพระเจ้าอยู่เมื่อขึ้นครองราชสมบัติทรงพระนามว่าพระเจ้าสีหราชาธิราช แต่มักเรียกกันว่าพระเจ้าราชาธิราช

พระเจ้าราชาธิราชเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่มีความสามารถในการบริหาร ทรงมีนิสัยเป็นผู้นำแบบประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาได้แสดงความสามารถของตนออกมาใช้ได้ อย่างดีที่สุด อันเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองอย่างยิ่ง มีพระสติปัญญาลึกซึ้งเฉียบแหลม สามารถเป็นประธานในการแสดงความคิดเห็นที่สำคัญ แล้วสรุปผลได้ดีที่สุดเสมอ และทรงมีพระทัยเข้มแข็งมั่นคง

พระเจ้าราชาธิราชทรงพระปรีชาสามารถในการสงครามมาก แม้จะมีกำลังกองทัพน้อยกว่าพม่าแต่ก็อาศัยอุบายเอาชนะพม่าได้เสมอ มีพระนิสัยโปรดทหารมากกว่าสตรี เห็นได้จากตอนสมิงนครอินท์ลองพระทัยทำเป็นรักนางอุตะละ พระองค์ก็ประทานให้โดยมีเหตุผลว่า “แม้สมิงนครอินท์มีความรักใคร่ในนางอุตะละ ผู้เป็นพระสนมของเรา เรามีความยินดีนัก ทุกวันนี้ตัวเราก็เป็นกษัตริย์ไช้จะไร้พระสนมเสมอนางอุตะละนั้นก็หาไม่ได้ แม้จะหาสตรีที่มีลักษณะรูปอੰงามให้ยิ่งกว่านางอุตะละนี้ก็จะได้ตั้งความ

ปรารภนา แต่จะหาข้าทหารฝีมือเข้มแข็งดุจสมิงนครอินทนั้นหา
ยากนัก ใจเรารักข้าทหารมากกว่าสตรี”

พระนิสสัยไม่ทรงถือพระองค์ประทานความสนิทสนมแก่ทหาร
เช่น ทรงคัดโลหิตที่ไหล่สมิงอังวะมังศรีซึ่งถูกอาวุธเข้าศึก ในการ
ปกครองก็ทรงมีความหนักแน่นและรักษาความยุติธรรม ใครทำดี
ก็ประทานรางวัล ใครทำผิดก็ลงโทษ มิได้ทรงถือพระอารมณ์
เป็นใหญ่

นอกจากพระนิสสัยสำคัญๆ อันเหมาะสมกับความเป็น
กษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรมแล้วยังมีพระนิสสัยรักศิลปะ ดังตอนที่
ตรัสใช้สมิงอฝางให้ไปปราบปรามเมืองตะแคงให้รามิละขึ้นครอง
และตรัสสั่งให้สมิงอฝางนำช่างผู้มีฝีมือรู้จักแกะ ปั้น เขียน และ
สลัก กลึง มาด้วย สมิงอฝางก็ได้้นำช่างผู้มีฝีมือหกร้อยคนไปถวาย
ตามพระประสงค์

ทรงมีนิสสัยรักสนุกดังตอนที่ทรงแต่งตั้งมะสะลุมให้เป็น
สมิงนครอินทนั้น ทรงพระดำริว่ามะสะลุมมีความชอบอยู่ แต่ทำ
การห้าวหาญเกินไปมิได้ทูลขออาสาก่อน เป็นคนเบาความคิด ทำ
ให้เสียขนบธรรมเนียม จึงมิได้ประทานรางวัลต่อหน้าคน ต่อมา
ทรงระลึกถึงความชอบของมะสะลุม จึงทรงปูนบำเหน็จรางวัล
มิให้รู้ตัวบ้าง ตรัสสั่งให้ปลุกดำหนักใหญ่มีเครื่องเรือนครบ พร้อม
ด้วยเครื่องยศพระราชทานแผ่นสุพรรณบัตร ตั้งเป็นสมิงนครอินท
กินเมืองตึกกล้า และประทานนางเกษราเป็นภรรยา แล้วทรงสั่ง

สมิงพัชชะว่า เมื่อพระองค์เสด็จจากเมืองนั้นแล้วให้เชิญมะสะลุมมาเลี้ยงอาหารในตำหนักใหญ่มอมเหล้าให้เมา แล้วให้ครองตำหนักนั้น

และในตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องนี้ เมื่อสมิงนครอินท์ทูลลาจะไปรบตามรับสั่ง พระเจ้าราชาธิราชก็โปรดให้นางอุตะละนางห้าม นำพระศรีในพานเสวยไปประทานให้ถึงมือสมิงนครอินท์ สมิงนครอินท์ไม่เข้าใจในพระประสงค์ จึงได้ลองพระทัยแสวงทำเป็นไข้ใจเพราะรักนางอุตะละ จนได้ทราบน้ำพระทัยพระองค์จึงยิ่งเพิ่มความจงรักภักดียิ่งขึ้น

อำมาตย์ทินมนีกรอด เมื่อพระเจ้าราชาธิราชยังมิได้ขึ้นครองราชสมบัติ ท่านผู้นี้เป็นอำมาตย์ทิน ครั้นเมื่อพระเจ้าราชาธิราชได้ครองราชสมบัติต่อจากพระราชบิดา อำมาตย์ทินได้แสดงความซื่อตรง สม่ำเสมอ จนเป็นที่ประจักษ์ต่อพระเจ้าราชาธิราช พระองค์จึงทรงแต่งตั้งเป็นอำมาตย์ทินมนีกรอด

อำมาตย์ทินมนีกรอดนี้มีความสามารถและชำนาญในการสงครามมาก ทั้งมีสติปัญญาเฉียบแหลมลึกซึ้ง จนพระเจ้าราชาธิราชทรงเห็นประจักษ์ในคราวประมาณพลได้ถูกต้อง ถึงกับตรัสชมว่า “อำมาตย์ทินมนีกรอดนี้เลิศมนุษย์ มีปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง เปรียบประดุจเทวดามีจักขุเป็นทิพย์ ประมาณพลโยธามีได้ผิด ครั้นนี้ เรามีความยินดียิ่งนัก อุปมาดังได้พระนครประเทศหนึ่ง ซึ่งการสงครามขุนหมองขัดข้องอยู่นั้น บัดนี้ใจเราใสสว่างเปรียบประดุจได้ชัยชนะแล้ว”

นอกจากมีความสามารถแล้ว ยังมีน้ำใจกล้าหาญ วาจา
คมคาย ดังตอนที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องคิดจะตัดกำลังมอญ โดยขู่ให้
อำมาตย์ทืมนมนี้กรอดกลัวแล้วเกลี้ยกล่อมให้อ่อนน้อมต่อพม่า แต่
อำมาตย์ทืมนมนี้กรอดได้ตอบพระราชสาส์น*นั้น มีใจความตอนหนึ่ง
ว่า “ซึ่งพระองค์ทรงเมตตาข้าพระพุทธเจ้าตรัสเข้ามาครั้งนี้
พระเดชพระคุณหาที่สุดมิได้ อันข้าพระพุทธเจ้าเป็นข้าทหาร
ทำสงครามจนอายุชราถึงเพียงนี้ แม้นกลัวตายอยู่แล้วที่ไหนจะทำ
สงครามยืดยาวมาได้ อันเกิดมาเป็นมนุษย์ในโลกนี้ใครจะ
ปราศจากความตายนั้นหามิได้... ซึ่งพระองค์ตรัสว่า จะปลุกเลี้ยง
ข้าพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้าศึกอันหาความชอบมิได้ให้เสมอเจ้าของ
ข้าพระพุทธเจ้าปลุกเลี้ยงนั้นอย่าพักมาลวงขู่ข้าพระพุทธเจ้าเลย
ป่วยการเสียเปล่า ซึ่งว่าเมืองพะสิมอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์แล้ว ก็
ขอเชิญพระองค์เร่งตีเสียให้ได้ก่อนเถิดจึงค่อยยกลงไปตีกรุง
หงสาวดี”

สมิงพ่อเพชร เดิมชื่อพ่อมอญ เมื่อพระยาน้อยยังมิได้ขึ้นครอง
ราชสมบัตินั้น พ่อมอญได้ช่วยเหลืออยู่มาก ครั้นพระยาน้อยได้
ครองราชสมบัติแล้วจึงทรงแต่งตั้งพ่อมอญเป็นสมิงพ่อเพชร

สมิงพ่อเพชรเป็นเสมือนที่ปรึกษาที่มีความคิดลึกซึ้งและ
สำคัญที่สุดของฝ่ายมอญ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีความรู้ความ
สามารถในการสงครามอย่างยิ่ง มีสติปัญญาฉลาด ไหวพริบเฉียบแหลม

* ในเรื่องราวราชราชนบัลที่พิมพ์นี้เขียนว่า พระราชสาส์น

สามารถหาวิธีเอาชัยชนะเข้าศึกได้ โดยมีให้ฝ่ายตนต้องใช้กำลังมาก
 ดังตอนที่ทูลแนะนำพระเจ้าราชาธิราชให้ตั้งรับทัพพม่า ที่แม่น้ำ
 ปันเกลาะ ใช้ธรรมชาติของแม่น้ำปันเกลาะฆ่าพลพม่าเสียมากมาย
 โดยไม่ต้องใช้อาวุธ และตอนที่สมิงนครอินท์ดื้อดึงขัดคำสั่งสมิง
 พ่อเพชรผู้เป็นแม่ทัพเข้าโจมตีทัพพม่าในเวลาอันไม่สมควรนั้น
 สมิงพ่อเพชรโกรธมาก แต่ก็สามารถควบคุมอารมณ์ไว้ได้ คิดการ
 แก้ไขจนได้ชัยชนะพม่า แสดงว่าสมิงพ่อเพชรมีความคิดสุขุม
 รอบคอบไม่เอาอารมณ์ของตนเป็นที่ตั้งจนเสียการ

สมิงพ่อเพชรเป็นคนมีคุณธรรมสูง ตอนที่สมิงนครอินท์รับ
 “ศึกในใจ” ไม่ชนะนั้น สมิงพ่อเพชรก็พยายามหาคติมาสั่งสอน
 ให้สมิงนครอินท์เห็นผิดและชอบ ตลอดชีวิตสมิงพ่อเพชร
 รับราชการด้วยความสัตย์ซื่อจงรักภักดี พระเจ้าราชาธิราชก็ทรง
 ตระหนักในคุณความดีของสมิงพ่อเพชร ดังเมื่อครั้งสมิงนครอินท์
 รู้ตัวว่าขัดคำสั่งแม่ทัพ เป็นความผิด จึงรีบเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
 เพื่อเอาความชอบเสียก่อน และได้รับพระราชทานรางวัลไปก่อน
 เมื่อสมิงพ่อเพชรทราบก็น้อยใจมีขึ้นเฝ้าตามระเบียบ พระเจ้า
 ราชาธิราชก็โปรดให้ไปตาม และตรัสถามว่าน้อยใจเรื่องอะไร จึง
 ทรงทราบความจริง

ระหว่างสมิงพ่อเพชรมีชีวิตอยู่นั้น ทางฝ่ายพม่าเกรง
 กองทัพมอญมาก เมื่อสมิงพ่อเพชรตายแล้ว มอญเคยเสียที่
 ฝ่ายพม่า จนเสียสมิงนครอินท์

สมิงนครอินท์ เดิมชื่อมะสะลุม ครั้งแรกที่สมัครเข้ารับราชการกับพระเจ้าราชาธิราชก็ได้แสดงความสามารถ แต่ห้าวหาญเกินสมควร ก่อนที่จะกระทำการอันใด มิได้ทูลอาสาเสียก่อน พระเจ้าราชาธิราชจึงมิได้ประทานรางวัล และเมื่อได้รับราชการจนได้เป็นสมิงนครอินท์แล้วก็ไม่ละทิ้งนิสัยเดิม เป็นทหารเอกที่มีฝีมือสูงสุดในเพลงดาบคู่ เป็นนักรบที่ห้าวหาญไม่กลัวอันตราย ประกอบด้วยนิสัยใจร้อนและดื้อดึง เชื่อในความสามารถของตนเองจนผู้ใหญ่ว่าห้ามไม่ฟัง เป็นสาเหตุให้สมิงพ่อเพชรโกรธมาก ถึงกับชี้หน้าด่าว่าต่อหน้าพระที่นั่ง

สมิงนครอินท์มีน้ำใจซื่อตรง และด้วยเหตุที่เป็นคนใจร้อน ไม่สามารถเก็บความเคลือบแคลงสงสัยไว้ได้ ดังตอนที่พระเจ้าราชาธิราชให้นางอุตะละหิบบมากในพานทองเครื่องเสวยประทานให้ถึงมือสมิงนครอินท์นั้น สมิงนครอินท์ไม่เข้าใจพระประสงค์ของพระเจ้าราชาธิราช เมื่อไม่สามารถเก็บความสงสัยไว้ได้ จึงทำเป็นป่วยเพราะหลงรักนางอุตะละ เพื่อลองพระทัยพระเจ้าราชาธิราช ครั้นตระหนักในน้ำพระทัยแล้วว่าทรงรักข้าทหารมากกว่าสตรี สมิงนครอินท์ก็ยิ่งรู้สึกจงรักภักดีในพระเจ้าแผ่นดินของตนยิ่งขึ้น

แม้ว่าเป็นคนใจร้อน แต่ก็เป็นคนมีไหวพริบ สามารถพูดลงให้มังมหานรธาด้วยอาวุธสั้น จนสามารถฆ่ามังมหานรธาได้

สมิงนครอินท์เป็นคนรักเกียรติและพูดตรง ดังตอนที่มอญทำอุบายลวงฆ่าพม่าทั้งกองทัพในคราวทำสังคายนานี้ เมื่อมังมหานรธาถามขึ้นว่า การทำสังคายนานี้จริงหรือไม่ สมิงนครอินท์ก็ตอบตรงๆ ว่า “อ้ายพม่าหน้าโง่หาความคิดมิได้ อันประเพณีการศึกใครบอกว่ามีสังคายนานี้ไหนบ้าง” พม่าจึงหนีรอดไปได้ เพราะสมิงนครอินท์เห็นว่าการเอาชนะพมานั้นไม่ยาก ไม่จำเป็นต้องใช้วิธีล่อลวงดังนั้น อันเป็นการชนะอย่างไม่มีเกียรติ

การที่สมิงนครอินท์ลอบเข้าไปถึงที่บรรทมของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง แล้วไม่ปลงพระชนม์เสีย นั้น ก็แสดงนิสัยดีว่าเป็นคนรู้ที่ดำที่สุจริตฐานะของตนว่าไม่ควรจะปลงพระชนม์กษัตริย์

เนื่องจากขาดความรอบคอบ สมิงนครอินท์จึงแพ้ความคิด มังรายกะยอจะว่าโอรสพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจนถูกจับได้ แล้วตาย เพราะความบอบช้ำ และไม่ยอมรับประทานอาหาร เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงทราบก็ทรงอาลัยเสียดายนัก ทรงถือว่าสมิงนครอินท์เคยมีคุณต่อพระองค์และต่อกองทัพพม่า ได้ตรัสติเตียนพระโอรสเป็นอันมาก

สมิงงอฝาง สมิงงอฝางเป็นตัวอย่างที่ดีของข้าราชการ เมื่อได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ปกครองเมืองเตียง ก็เอาใจใส่ดูแลให้ชาวด่าน ออกลาดตระเวนปลายด่าน จนชาวด่านจับทูตพม่าสิบสองคนผู้ถือพระราชสาส์นไปขอกองทัพเมืองเชียงใหม่ได้ อันเป็นประโยชน์ทางการสงครามแก่ฝ่ายมอญเป็นอันมาก

ด้วยเหตุที่สมิงงอฝางเป็นคนมีความรับผิดชอบสูง ต่อมาก
ได้รับราชการหน้าที่สำคัญคือ เมื่อนรามิละหนีพม่าออกจากเมือง
ตะแคง ไปทูลขอความช่วยเหลือต่อพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้า
ราชาธิราชก็ตรัสใช้สมิงงอฝางไปตีเมืองตะแคงจากพม่า ตีได้แล้ว
ให้จัดการให้รามิละขึ้นครองเมืองตะแคง และจัดการบ้านเมืองให้
จนราบคาบ และยังได้นำช่างฝีมือหกร้อยคนไปถวายพระเจ้า
ราชาธิราชตามพระประสงค์

ช่างพลายประกายมาศ หนังสือราชาธิราชตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
มิได้กล่าวถึงบทบาทของช่างพลายประกายมาศมากนัก แต่มี
ตอนหนึ่งที่ช่างพลายประกายมาศได้แสดงบทบาทอันน่าประทับใจ
อย่างยิ่ง คือเมื่อสมิงนครอินท์ถึงแก่กรรมแล้ว พมามีได้เกรงมอญ
ดังเช่นเคย ในการสงครามคราวหนึ่ง สมิงพระรามซึ่งพลายประกายมาศ
เข้ารบกับพม่า พลายประกายมาศตกหล่มถอนตัวไม่ขึ้น พม่าจึงจับ
สมิงพระรามได้ แล้วให้เอาเชือกผูกพลายประกายมาศจากหล่ม
ก็ผูกไม่ขึ้น สมิงพระรามจึงแนะนำให้เอาช่างพลายเข้าล่องา
พลายประกายมาศโกรธก็ถีบโจนจากหล่มได้ แล้วจึงตกอยู่กับพม่า

ครั้นถึงการรบอีกคราวหนึ่ง พระเจ้าราชาธิราชทรงเกรงว่า
ถ้าพม่าใช้พลายประกายมาศออกรบพระองค์จะเสียที่จึงตรัสใช้
นายช่างที่เคยเลี้ยงพลายประกายมาศให้ปลอมตัวเข้าไปในกองทัพ
พม่า เอาตะปูดึงเท้าพลายประกายมาศเสียอย่าให้พม่าเอาออกรบ
ได้ ต่อไปนี้จะคัดข้อความจากหนังสือลงไว้ เพื่อให้เห็นความฉลาด
ของพลายประกายมาศอย่างชัดแจ้ง

“นายช่างก็ถวายบังคมลาออกมาที่อยู่แล้ว จึงแต่งตัวนุ่งห่ม ผ้าแปลงเพศพม่าหาบฟ่อนหญ้าช้างเอาตะปูซ่อนเข้าไปในฟ่อนหญ้า ได้กล้วยสองหวีใส่ห้วยคานหาบไป ครั้นเวลาสนธยาก็หาบฟ่อนหญ้า ตามพวกตะพุนช้างเข้าไป นอนอยู่ริมโรงช้างพลายประกายมาศ ครั้นเวลาเที่ยงคืนก็สดเสียงคนแล้ว นายช่างก็ลอบเข้าไปจะเอา ตะปูตริ่งเท้าช้างประกายมาศ

ฝ่ายพลายประกายมาศได้กลิ่นความขำขังดังนั้นก็จำกลืนได้ จึงเอาจับคว้ากอดนายช่างเข้าแล้วคำรนน้ำตาตก นายช่างเห็น ดังนั้นก็เอากล้วยสองหวีส่งให้กิน พลายประกายมาศกินแต่หวีหนึ่ง หวีหนึ่งไม่กินนิ่งอยู่ นายช่างบ่นเป็นหลายครั้ง แล้วก็มีอำปากออกรับ นายช่างจึงถามว่า พ่อไม่กินกล้วยหวีนี้เพราะเหตุใด จะฝากไปให้ แก่น้องหรือ พลายประกายมาศได้ยิมนายช่างว่าก็รู้ความแต่พูด มิได้จึงพังกเอา นายช่างเห็นดังนั้นก็ยิ่งมีความเสน่หาร้องให้รักกัน แล้วนายช่างจึงบอกว่า เวลาพຼ່ງนี้พระเจ้าอยู่หัวของเราจะเสด็จ ออกชนช้างด้วยมังรายกะยอฉะวา ช้างพม่าทั้งปวงนั้นพระองค์มิได้ กลัว มาเกรงอยู่แต่พ่อช้างเดียว จึงตรัสสั่งให้ข้าเอาตะปูมาตริ่งเท้า พ่อเสีย บัดนี้ข้ามีจิตสงสารทำพ่อไม่ได้แล้ว พ่อจงเอ็นดูข้า อย่าให้ ข้าตายเลย เวลาพຼ່ງนี้พม่าจะขี่พ่อออกไปชนด้วยพระเจ้าอยู่หัว ของเรา ๆ มีพระคุณได้ชุบเลี้ยงเรามา พ่ออย่าไปจงทำอาละวาด สะบัดหมอกความขุลงเสียแล้วไล่แทงช้างดั่ง ช้างกันทั้งปวงให้ล้มหมาน ขึ้น อย่าให้พร้อมมูลกันได้ แล้วพ่อจงหนีไปปากะเลียวนั้นเถิด

พลายประกายมาศได้ฟังดังนั้น น้ำตาตกลงแล้วก็พยักคอรับเอา นายช้างจึงสั่งอีกว่า ถ้าพ่อมิตำตั้งว่านี่ตัวข้าแลเนื่องกับมารดาของพ่อก็จะพากันตายสิ้น พลายประกายมาศร้องไห้รักกันกับนายช้าง แล้วนายช้างก็กลับมา พอเวลารุ่งเช้า สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชเสด็จออก นายช้างก็เข้าเฝ้าทูลทูลกิจการซึ่งได้ว่ากับพลายประกายมาศนั้นทุกประการ

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชได้ทรงฟังก็ทรงพระโกรธมีพระสีหน้าทตรัสว่า อ้ายไพร่ชาติหญ้าแพรกปัญญาสฤทธ พ่อมึงเป็นช้างหรือมึงจึงรู้จักภาษาพูดนัดแนะกันได้ตั้งนั้น อ้ายสู้รู้กว่าเจ้า ใช้อย่างนี้ไปทำอย่างหนึ่ง มึงดีกว่ากู กูจะเลี้ยงมึงได้หรือ ครั้นกูจะให้ฆ่ามึงเสียก็ยังมีเวลาผัดอยู่ คนทั้งปวงจะติเตียนว่าใจเรือด่วนได้ จึงสั่งให้เอานายช้างไปจำไว้ แล้วตรัสว่า ถ้าพม่าซึ่งพลายประกายมาศออกมาชนช้างด้วยกู กูจะตัดศีรษะเสียให้สิ้นทั้งโคตร นายทัพนายกองก็คุมตัวนายช้างไปจำไว้ตามสั่ง”

ครั้นถึงเวลารบ มังนันทะสุกขึ้นช้างพลายประกายมาศตามเสด็จมังรายกะยอจะวาออกรบ ต่อไปนี้เป็นข้อความในหนังสือแสดงว่าพลายประกายมาศทำตามสัญญาที่ได้ให้กับนายช้างไว้

“ฝ่ายพลายประกายมาศถอดทรงออกจากเท้าแล้ว พอเดินมาได้หน่อยหนึ่งก็สลัดมังกันนทะสุแลความท้อแท้ลงเสีย แล้วก็อาละวาดไล่แทงช้างแลรีพลในกองทัพพม่าทั้งปวงเป็นอลหม่าน รุนวายเป็นช้างพม่าทั้งปวงก็ตื่นกันขึ้น นายทัพนายกองฝ่ายพม่า

ก็เข้ารุมกันจับพลายประกายมาศ แทะด้วยทวน ยิงด้วยเกาทัณฑ์ เจ็บปวดเป็นสาหัส พลายประกายมาศก็รับขวิดความแค้นด้วยปลายงาแลงวง ถีบจุดถูกพม่าล้มตายเป็นอันมาก นายทัพนายกองทั้งปวงสาละวนจับพลายประกายมาศอยู่ ก็หาไปทันมังรายกะยอจะว่าไม่ พลายประกายมาศต้องอาวุธเจ็บปวดเป็นสาหัส ก็วิ่งตรงไปเข้าป่ากะเลี้ยวตามความแค้นข้างสังวันนั้น”

ในการรบทัพ มอญชนะ จับได้มังรายกะยอจะว่าซึ่งตกจากข้างบันพระองค์หัก ตลอดเวลารบพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตรไม่เห็นพลายประกายมาศ จึงเมื่อเสด็จเข้าค่ายแล้ว

“ก็ให้ถอดความแค้นออกจากจำ จึงตรัสว่า มิ่งไปเอาพลายประกายมาศมาตามสังวันนั้น ถ้าได้มาเหมือนคำมิ่งแล้วก็จะเลี้ยงให้ถึงขนาด นายข้างรับรับสั่งแล้วก็เอาอ้อยมัดหนึ่งแบกตรงไปป่ากะเลี้ยว ซึ่งสั่งให้พลายประกายมาศไปอยู่นั้น ก็พบพลายประกายมาศ คำนม้นฟังอยู่มิได้ปรกติ นายข้างเห็นดังนั้นจะเข้าใกล้ก็มิได้ จึงร้องเรียกไปแต่ไกลว่า พ่อช่วยข้าครั้งนี้อุดจากความตายแล้ว อย่าเมามันฟังไปนักเลย บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวของเราตรัสใช้ให้ออกมารับแล้ว มาไปหาแม่แลน้องของพ่อเถิด พลายประกายมาศได้ยินเสียง นายข้างเรียกดังนั้นก็ยืนบึงนั่งฟังอยู่ นายข้างร้องเรียกเป็นหลายครั้งแล้ว พลายประกายมาศจำเสียงได้ถนัดแลเห็นตัว ก็ยืนปรบหูเป็นปรกติลง นายข้างก็เดินตรงเข้าไปหาจนถึงตัว แล้วยืนอ้อยให้กิน แลเห็นพลายประกายมาศต้องอาวุธบาดเจ็บเป็นสาหัส เห็นดังนั้นก็ร้องให้รักกัน แล้วก็พาพลายประกายมาศมา

สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชครั้งนั้นแจ้งว่า นายช้างได้พลาย
ประกายมาศมานั้นก็ดีพระทัยนัก จึงทรงฉลองพระบาทเสด็จออก
ไปรับถึงนอกค่าย พลายประกายมาศเห็นดังนั้นก็คุกเข่าลงทูลสว่สวาย
ยกวงขึ้นจบ แล้วก็กอดเอาฝ่าพระบาท น้ำตาตกค้ำรน้อย
สมเด็จพระเจ้าราชาธิราชทอดพระเนตรเห็นพลายประกายมาศ
ต้องอาวุธบาดเจ็บก็มีพระทัยสงสาร จึงยกพระหัตถ์ขึ้นปรางมา
เหนือตระพองช้างแล้วน้ำพระเนตรตก ตรัสประโลมด้วยวาจาอัน
อ่อนหวานต่าง ๆ จึงสั่งหมอประโพนแลแพทย์โอสถทั้งปวงให้เอา
ยาไปรักษาใส่ต่อหน้าพระที่นั่ง แล้วตรัสกำชับว่า ถ้ามันพลาย
ประกายมาศเป็นอันตรายก็จะฆ่าเสียให้สิ้นทั้งโคตร แล้วก็
พระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่นายช้างเป็นอันมาก ส่วนบุตร
ภรรยา นายช้างพระราชทานบ้านส่วยให้บ้านหนึ่งด้วย แล้วพระองค์
ก็เสด็จกลับมายังพลับพลาในค่ายนั้น นายช้างแลหมอประโพนก็พา
พลายประกายมาศไปรักษา ณ โรงเดิม ซึ่งเคยอยู่แต่ก่อน”

ฝ่ายพม่า

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง (พระเจ้ามนเทียรทอง) พระนามเดิมคือ มังสุเหนียต เป็นโอรสพระเจ้าฝรั่งมังศรีจะวา ได้รับราชสมบัติ ต่อจากพระราชบิดา

จากเรื่องนี้อ่านนี้เห็นพระนิสัยพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่าไม่สุรอบคอบ การกระทำที่แสดงนิสัยนี้ เช่น การที่ส่งทูตสิบสองคน ถูกราชสาส์นไปขอกองทัพพระเจ้าเชียงใหม่ก็ถูกมอญจับได้ การ จัดทัพไปรบกับมอญ จะเอาชนะโดยใช้ไพร่พลมากเห็นแต่ทางได้ มิได้ทรงคิดเตรียมการให้รอบคอบว่า ใช้ไพร่พลมากก็ต้องมีอาหาร มาก ฉะนั้นการทุ่มเทกำลังทหารของพม่าจึงเกิดผลเสียและแพ้ สงคราม การที่ให้ราชบุตรกับราชบุตรเขยอยู่ครองเมืองตะแคง ซึ่งกำลังแข็งเมือง ก็แสดงความไม่รอบคอบ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องมีพระทัยฉุนเฉียว มักตัดสินความตาม อารมณ์ เช่น ทรงพระพิโรธที่ราชธิดากับราชบุตรเขยถูกจับก็ ทรงเห็นว่าเป็นเพราะมัวไปปราบเมืองไทยใหญ่ช้าอยู่ จึงให้ฆ่า เจ้าเมืองไทยใหญ่กับขุนนางที่เป็นขบถเสียสิ้น ตอนที่ฉางกาย พานางมังละเทวีออกจากป่าด้วยความสุจริต พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ก็เกิดอารมณ์หลายคราว ขณะเกิดอารมณ์ดีก็ประทานรางวัล เมื่อเกิดอารมณ์หึงหวงจัดขึ้นก็เลยให้ฆ่าฉางกาย และถอดนาง มังละเทวีเสีย

เมื่อเปรียบพระอัยยาศัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องกับพระเจ้าราชาธิราชแล้วก็เห็นได้ว่า พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องรักสตรีมากกว่าทหาร ตอนนางกายถูกนำไปประหารชีวิต คำที่นางกายส่งนายช้างก็แสดงความน้อยใจในพระนิสัยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

แม้ว่าพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะมีพระนิสัยดังกล่าว แต่ส่วนที่แสดงความดีก็ยังมี เช่น เมื่อมหาเดเล็กผู้เชิญพระแสงกราบทูลว่าไม่ควรให้ราชธิดากับราชบุตรเขยอยู่ครองเมืองตะแคงเพราะน่ากลัวอันตราย พระองค์ก็ทรงเห็นด้วยมิได้ทรงพระพิโรธมหาเดเล็กว่าบังอาจติเตียนการกระทำของพระองค์แล้วยังทรงแต่งตั้งมหาเดเล็กคนนั้น ให้เป็นมังมหานรธาอีกด้วย คราวที่มังมหานรธาคุมทัพใหญ่เป็นทัพหน้าไปตีเมืองหงสาวดี แต่ถูกทัพสมเด็จพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องเสด็จยกทัพไปถึงนั้น พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงพระพิโรธมาก จะให้ฆ่าเสีย แต่มังนันทมิตรทูลว่า “อันธรรมดาสงครามย่อมมีแพ้แลชนะ พระองค์ทรงพระพิโรธแก่ลูกธนู ซึ่งยิงสัตว์มิถูก จะฟาดฟันหักคันธนูเสียนั้นมิชอบ ควรจะเก็บไว้มิยิงสัตว์สืบไปอีก กว่าจะถูกตัวเนื้อ เชือดเนื้อเอามังสะจงได้...” พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็พระราชทานโทษให้มิได้ทรงถือทิฐิมานะในทางที่ผิด

มังศรีธาดู มังศรีธาดูเป็นอนุชาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องขึ้นครองราชสมบัติ มังศรีธาดูได้ทำการชิงราชสมบัติแต่ไม่สำเร็จจึงหนีโทษไปสวามิภักดิ์อยู่กับพระเจ้าราชาธิราช

เมื่อสมิงนครอินท์ได้รับรับสั่งให้ปลอมเป็นพระเจ้าราชาธิราชไปชนช้างกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง มังศรีธาตุต้องรับหน้าที่ไปซื้อองค์พระเชษฐา และมีข้อแลกเปลี่ยนว่า ถ้าสมิงนครอินท์ทำการสำเร็จ มังศรีธาตุจะได้รับราชสมบัติเมืองอังวะ มังศรีธาตุก็ทำหน้าที่สนองพระคุณพระเจ้าราชาธิราช โดยซื้อองค์พระเชษฐาให้สมิงนครอินท์ทราบ แต่แล้วก็ได้คิดว่า

“พระเจ้ามนเทียรทองผู้เป็นพระเชษฐาของเรา พระองค์เป็นกษัตริราชอันสูงใหญ่ แม้นตายด้วยฝีมือพระหัตถ์พระเจ้าราชาธิราช ก็ดูประเสริฐ บัดนี้จะมาปราชัยด้วยฝีมือสมิงนครอินท์อันเป็นแต่นายทหารหาครวไม่ ถึงเราจะได้สมบัติในกรุงอังวะก็จะดูหน้าเสนาบดีฉันใด จำเราจะบอกให้พระเชษฐารู้พระองค์ ถึงพระเจ้าราชาธิราชจะทรงพระพิโรธให้ฆ่าเราเสียก็ตามเถิด อันเกิดมาในวงศ์กษัตริย์แล้วสูญเสียชีวิตอย่าให้เสียศักดิ์จึงจะชอบ”

มังศรีธาตุทรงพระดำริแล้วจึงร้องบอกเป็นนัยไปแก่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า เหตุใดพระองค์จะเอาพิมเสนมาแลกกับเกลือ เอาเนื้อมาแลกกับหนังดังนี้ควรแหละหรือ

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ได้ทรงฟังมังศรีธาตุร้องมาดังนั้น ก็ทราบว่ามีผู้อื่นแต่งปลอมเป็นกษัตริย์ มิใช่พระเจ้าราชาธิราช ก็เกี่ยวช้างพระที่นั่งบาคหนีเข้าไปปนกับช้างตั้งช้างกันทั้งปวง สมิงนครอินท์ก็ขับพลายประกายมาไล่ติดตามไป มังศรีธาตุเห็นพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องจะหนีมีพันทเพราะเศวตฉัตรเป็นสำคัญอยู่ จึงร้องไปว่า ผัวชาวในเมืองอังวะไม่มีอีกแหละหรือ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องได้ยินดังนั้นก็ให้หัก

เศวตฉัตรทิ้งเสีย ขยับข้างพระที่นั่งปนกันไปด้วยพลช้างทั้งปวง สมิงนครอินท์หมายสำคัญมิได้ ก็กลับเข้ามาราบทูลสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชตามซึ่งได้ทำการ และมังศรีธาตร้องบอกพระเจ้าฝรังมั่งม้องนั้นทุกประการ”

การกระทำของมังศรีธาตุนั้นแสดงให้เห็นแก่ศักดิ์ตระกูลมากกว่าเห็นแก่ราชสมบัติ แล้วตนเองก็ถูกประหารชีวิต เมื่อมังศรีธาตูกถูกประหารแล้ว พระเจ้าราชาธิราชก็กลับทรงพระอาลัยดำริว่า

“มังศรีธาตุนั้นตายครั้งนี้เพราะรักษาดีตระกูล กลัวพี่จะตายด้วยฝีมือทหารเสียเกียรติยศไม่ควร มิเสียที่มังศรีธาตุนั้นลูกกษัตริย์มีขัตติยมานะรักศักดิ์ยิ่งกว่าชีวิต หายากนัก”

มังมหานรธา เดิมเป็นมหาดเล็กเชิญพระแสงพระเจ้าฝรังมั่งม้องเป็นผู้มีความคิดสุขุมรอบคอบ จึงทูลเตือนพระเจ้าฝรังมั่งม้องว่าไม่ควรให้ราชธิดากับราชบุตรเขยอยู่ครองเมืองตะแคงซึ่งเคยเป็นกบฏกล้าทูลทัดทาน พระเจ้าฝรังมั่งม้องก็ทรงเห็นความหวังดีและเห็นชอบด้วย ตรัสต่อว่าเสนาบดีว่า

“เราเลี้ยงเป็นผู้ใหญ่ให้ยศศักดิ์ศฤงคารบริวารเป็นอันมากหวังจะให้เป็นตาเป็นใจช่วยดูแลผิดชอบ นี่เห็นเราทำผิดแล้วนั่งเสียมิได้ทัดทาน แต่มหาดเล็กเป็นผู้น้อยยังเห็นผิดมาว่าดังนี้” จึงทรงแต่งตั้งมหาดเล็กนั้นเป็นมังมหานรธา และเหตุการณ์ต่อมาก็เป็นดังคำกราบทูลนั้น

ตอนที่พม่าเห็นว่าจะรบสู้มอญไม่ได้จึงหาวิธีปลดภัยโดย
ขอทำสัญญากับมอญ พระเจ้าราชาธิราชทรงสั่งให้ทำอุบายลวงฆ่าพม่า
ทั้งกองทัพ บังเอิญมังมหานรธาได้คู่กับสมิงนครอินท์ ด้วยความ
รอบคอบของมังมหานรธา จึงถามสมิงนครอินท์ว่า การทำสัญญานั้น
จริงหรือไม่ สมิงนครอินท์ก็เป็นคนรักเกียรติและพูดตรง จึงตอบว่า
“อ้ายพม่าหน้าโง่หาความคิดมิได้ อันประเพณีการศึกใครบอกว่า
มีสัญญากันที่ไหนบ้าง” ผลจากความรอบคอบของมังมหานรธา
ช่วยให้พม่ารอดตายทั้งกองทัพ

มังมหานรธา เป็นทหารเอกของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เป็นคนมี
ความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ มีความกล้าหาญ และมีฝีมือในการรบ
มีข้อเสียคือขาดความเฉลียวใจ เมื่อสมิงนครอินท์ไม่สามารถ
เอาชนะมังมหานรธาด้วยอาวุธทวนได้ จึงทำด้วยโวหารให้
มังมหานรธาเกิดมานะว่า “...อาวุธสั้นนี้คนขลาดแล้วก็รบไม่ได้”
ข้อความนี้ทำให้มังมหานรธาขาดความยั้งคิด ยอมรบด้วยดาบซึ่ง
ตนไม่ถนัด แต่สมิงนครอินท์ถนัด จึงเสียทีถูกสมิงนครอินท์ฆ่าตาย

มังนันทมิตร เป็นเสนาบดีผู้ใหญ่ของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เนื้อความ
ตอนหนึ่งในเรื่องแสดงให้เห็นว่า มังนันทมิตรมีความคิดรอบคอบ
และมีศิลปะในการพูดดี ก็คือตอนที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องทรงพระพิโรธ
มังมหานรธาที่ไปแพ้พวกมอญมา จึงมีรับสั่งให้ฆ่าเสีย แต่มังนันทมิตร
ได้ทูลเตือนพระสติเป็นการเปรียบเทียบ ขอบพระทานอภัยมังมหานรธา
ไว้ให้ได้มีโอกาสแก้ตัว อันจะเป็นประโยชน์แก่ราชการสืบไป
พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องก็ทรงเห็นด้วย

นางกาย ฉางกายเป็นตัวละครที่มีบทบาทน้อย แต่บทบาทของ ฉางกายทำให้ผู้อ่านรู้สึกสะท้อนอารมณ์ อันเป็นลักษณะสำคัญ อย่างหนึ่งของวรรณคดี และบทบาทของฉางกายนี้ชี้ลักษณะนิสัย ของพระเจ้าฝรังมั่งมั่งให้เห็นชัดยิ่งขึ้น

ฉางกายเป็นนายกองทหารมีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีความซื่อตรงจงรักต่อพระเจ้าแผ่นดินอย่างยิ่ง ทั้งยังมีน้ำใจ กล้าหาญไม่สะทกสะท้านต่อความตาย

ที่ว่าฉางกายมีความเฉลียวฉลาดนั้นคือ ขณะที่ฉางกายขึ้น ข้างจำลองไปกับนายช้าง พบนางมั่งคละเทวีพระอัครมเหสีอยู่ในป่า พอนางร้องเรียกให้ฉางกายช่วย ฉางกายก็คิดได้ทันทีว่า ถ้าช่วย ตนก็จะถูกประหารชีวิตคนเดียว ถ้าไม่ช่วยจะถูกประหารชีวิตหมด ทั้งโคตร และเหตุการณ์ต่อมาก็เป็นจริงดังที่ฉางกายกล่าวกับนายช้าง

ที่ว่าฉางกายมีความซื่อตรงจงรักต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น คือ ฉางกายรู้อยู่ว่า พระเจ้าฝรังมั่งมั่งมีน้ำพระทัยไม่หนักแน่น ไม่ เป็นที่อุ้มใจของข้าราชการบริพาร เห็นได้จากคำที่ฉางกายกล่าวให้ นายช้างฟังว่า “ธรรมดาบุคคลทำคุณแก่พระมหากษัตริย์ พระ- มหากษัตริย์ตั้งอยู่ในกตัญญูรู้คุณแล้ว ก็จะโปรดให้มีสุขสมบูรณ์ ด้วยยศศักดิ์ ทรัพย์สินหาที่สุดมิได้ ถ้าพระมหากษัตริย์อกตัญญูไม่รู้ คุณคนแล้ว ผู้ใดทำคุณไว้ก็เหมือนทำแก่อาศิรพิช โกรธขึ้นมาแล้ว ก็ย่อมผลาญชีวิตให้สิ้นสูญทั้งบุตร ภรรยา ญาติ บิดามารดา หากคิดถึงคุณไม่ ซึ่งเรารู้ว่าจะตายแต่ตัวนั้นเพราะรู้จักพระทัยของ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าประกอบด้วยความหึงหวงมาก ถ้าเราพา

พระอัศรมเหสีไปถวาย คงจะทรงพระสงสัยเคลือบแคลง ด้วยทางไกลหลายคืนหลายวันจึงถึงเมือง แม้มีพระทัยรังเกียจเมื่อใด ก็ให้ฆ่าเราเมื่อนั้น ซึ่งคำเรวามีได้ผิตคอยดูไปเถิด”

ทั้งที่นางกายทราบพระอัธยาศัยพระเจ้าแผ่นดินตน และเชื่อว่าตนจะได้รับการตอบแทนอย่างร้ายแรงตั้งนั้น นางกายก็มีได้ท้อถอยที่จะทำความดี ตกลงใจรับนางมั่งคละเทวีไป และปฏิบัติต่อนางด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตลอดทาง เป็นเวลาถึงยี่สิบวัน

เมื่อเหตุการณ์เป็นไปตามที่นางกายคาดไว้ คือพระเจ้าฝรั่งมั่งคั่งให้ประหารชีวิตเสีย นั้น ด้วยความมีใจหนักแน่นมั่นคง และกล้าหาญ นางกายมิได้แสดงความทุกข์โศก สะทกสะท้านหรือแค่นใจในความอยู่ดิรกรรมที่ตนได้รับ แต่ควบคุมสติได้มั่นคงเล่าความให้เพชฌฆาตฟัง และเมื่อนายข้างร้องให้ตามมาเยี่ยม นางกายก็ยังคงเป็นผู้ปลอบและให้อิवाทแก่นายข้าง ข้อความในอิवाทแสดงถึงความน้อยใจอย่างลึกซึ้ง แต่ก็มีสติใช้ถ้อยคำมิให้เป็นการกล่าวร้ายเจ้านาย แต่กล่าวเป็นเชิงลงโทษความไม่รอบคอบของตนเอง คือ กล่าวว่า “ซึ่งท่านจะทำราชการเป็นข้าแผ่นดินสืบไปภายหน้า จงระมัดระวังผิตอย่าประมาท จะหาเจ้านายเป็นที่พึ่ง ก็ให้รู้จักน้ำใจเจ้านายเสียก่อนว่าชั่วหรือดี แล้วจึงเข้าสวามิภักดิ์ทำราชการ และให้มีความซื่อสัตย์กตัญญู ถึงตัวจะตายก็อย่าให้เสียสัตย์ จะทำคุณก็ให้เห็นคุณแล้วจึงทำ ถ้าเห็นจะกลายเป็นโทษแล้ว อย่ากระทำเช่นอย่างตัวเราฉะนี้”

คำนำหน้านามมอญและพม่า

สมิง เป็นตำแหน่งบรรดาศักดิ์ของมอญเช่น มะสะลุม เมื่อแสดงความสามารถก็ได้รับแต่งตั้งเป็นสมิงนครอินท์ สมิงเป็นบรรดาศักดิ์ของมอญชั้นรองจากพระยา เท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ บรรดาศักดิ์ของมอญมีชั้นพระยา เช่น พระยานครอินท์ พระยาพระราม พระยาอุดมราชา และชั้นรองลงมาก็มีชั้นสมิง เช่น สมิงพ่อเพชร สมิงนครอินท์ เป็นต้น ส่วนบรรดาศักดิ์ของไทย มีหลายชั้นกว่า คือมีชั้น พระยา พระ หลวง และขุน

มัง ในหนังสือของไทยมีคำนำหน้านามของพม่าว่า “มัง” เช่น มังมหานรธา มังรายกะยอฉะวา ที่จริงภาษาพม่าไม่มีคำว่า “มัง” มีแต่ “มิน” ซึ่งมีความหมายกว้างขวาง แปลว่าพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายชั้นสูง ข้าราชการชั้นสูง (คงคล้ายกับคำพระยาของไทย ซึ่งเคยหมายความว่าพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายชั้นสูง และต่อมาก็กลายเป็นคำนำหน้าข้าราชการชั้นสูง) ฉะนั้นคำ “มัง” เป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำ “มิน” ในภาษาพม่า

ศัพท์

หน้า ๑

ฐานา

ก่อสร้าง ตั้งขึ้น

ขอบัณฑเสมา

เขตแดน เขตแดนส่วนหนึ่ง ๆ

ระส่ำระสาย

กระจัดพลัดพราย ทุรนทุราย เสียกระบวน

ตะแกง

ชื่อเมืองขึ้นของพม่า

ไทยใหญ่

ไทยสาขาหนึ่งที่บางทฤษฎีเชื่อว่าอพยพมาจากประเทศจีน เมืองไทยใหญ่อยู่ทางเหนือของพม่า (คนไทยภาคเหนือมักเรียกไทยใหญ่ว่าเงี้ยว) ดินแดนไทยใหญ่คือชานสเตท (Shan State)

กบฏ

(บางทีเพี้ยนเป็นขบถ) การประทุษร้ายต่อทางอาณาจักร ความทรยศ

หงสาวดี

(บางคราวเรียกพะโค) เมืองหลวงของมอญที่เรียกหงสาวดีเพราะตามตำนานกล่าวว่าก่อนสร้างเมืองนี้มีหงส์คู่หนึ่งเล่นน้ำอยู่ตรงที่จะสร้างเมือง

กระหนาบ

ประชิดเข้าไปทั้งสองข้าง

พระราชบริหาร

กล่าวแก่ ดำรัสสั่ง

หน้า ๒

บรรณาการ

สิ่งที่ส่งไปให้ด้วยความเคารพ หรือด้วยไมตรี

ลักษณะพระราชสาร

แปลเอาความว่าหนังสือหรือจดหมาย

กรุงรัตนบุรีอังวะ เมืองหลวงของพม่า

พระมหाराชเจ้าเชียงใหม่ เจ้าเมืองเชียงใหม่ เดิมเมืองเชียงใหม่
เป็นอิสระมีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง บัดนี้
เป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย

มลาว

ลาว

สวรรค์

ไปสู่สวรรค์ ตาย (ใช้สำหรับกษัตริย์)

เมืองขึ้น

เมืองที่ยอมอ่อนน้อม

มอญ

เป็นชาติเก่าแก่ในพม่า ซึ่งอพยพมาจาก
ทางเหนือมาอยู่ในอินโดจีนแถบปากน้ำอิรวดี
จิตตอง และสาละวิน

สูญ

ว่างเปล่า หายสิ้นไป

หน้า ๓

กัลปาวสาน

กัลป กัป คือ ระยะเวลาอันนานเหลือเกิน
ซึ่งโบราณถือว่าโลกประลัยครั้งหนึ่ง อวสาน
แปลว่า ที่จบ ที่สุด กัลปาวสานแปลเอาความ
ว่า เวลาอันนานคู่กับโลก

ทูต

ผู้นำข้อความไปแจ้งทั้งสองฝ่าย ผู้รับใช้ไป
เจรจาแทน

จำทูล

ถือ (พระราชสาร)

สมิงอฝาง

สมิง แปลว่า พระเจ้าแผ่นดิน เจ้าเมืองผู้
ปกครอง ตำแหน่งขุนนางผู้ใหญ่ฝ่ายมอญ
สมิงอฝาง เป็นเจ้าเมืองเดียว

กินเมือง	ครอบครองเมือง
ลาดตระเวน	เที่ยวตรวจ
ด่าน	แดน ทาง ที่สำหรับกักตรวจตราคอยระวัง
	เหตุและป้องกันชายแดน
ทรงพระดำริ	คิด
กิตติศัพท์	เสียงเล่าลือ
แคลง	ระวาง สงสัย เอียง ไม่ตรง
กำชับ	สั่งเน้นให้แน
พระราชทาน	ให้

หน้า ๔

สกัด	กั้น ขวาง
สรรพ	ทุกสิ่ง ทั้งปวง ทั้งหมด
ศัสดรา	ของมีคมเป็นเครื่องฟันแทง
พะสิม	ชื่อเมืองในประเทศพม่า เดิมนั้นเรียกปะสิน
	(Bassein)
สรรพาวุธ	อาวุธทั้งหมด
นรามิละ	บุตรเจ้าเมืองตะแคง เมื่อพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
	ยกทัพไปปราบเมืองตะแคงนั้น นรามิละไป
	ทูลขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าราชาธิราช
	พระเจ้าราชาธิราชก็ทรงส่งกองทัพไปช่วย
	จนเมืองตะแคงพ้นจากอำนาจพม่า
มัง	เป็นคำนำหน้าชื่อผู้เป็นใหญ่ฝ่ายพม่า

มั่งก่ามูนี้	ราชบุตรเขยของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
ตะละเจ้าเปฟ้า	ราชธิดาพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง
บริจาริกา	หญิงรับใช้ บาทบริจาริกา แปลว่าเมีย
อพยพ	ย้ายครอบครัวจากถิ่นหนึ่งไปอยู่อีกถิ่นหนึ่ง

หน้า ๕

อุปโลก	ใช้สอย เสพ
บริโลก	กิน เสพ ใช้
สมิงยายะ	นายทหารของพระเจ้าราชาธิราช เป็นแม่ทัพ คู่กับสมิงอฝางไปช่วยเมืองตะแคง
สมิงสามແທລກ	นายทหารของพระเจ้าราชาธิราชเป็นเกียกกาย ไปช่วยเมืองตะแคง
สมิงโลกนารายณ์	นายทหารของพระเจ้าราชาธิราชเป็นเกียกกาย ไปช่วยเมืองตะแคง
เกียกกาย	กองเสบียง (เป็นส่วนหนึ่งในกองทัพ) หัวหน้าแห่งกองเสบียงนั้น
เศวตฉัตร	ฉัตรขาว ใช้เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็น พระเจ้าแผ่นดิน
ทรางทวย	ชื่อเมือง นรามิละพาครอบครัวหนีทัพ พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องไปอยู่เมืองทรางทวย
พระราชโองการ	คำสั่งพระเจ้าแผ่นดิน
เสนาบดี	แม่ทัพ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

หน้า ๖

ทัพหน้า

กองทัพที่ยกไปก่อน

ทัพหลวง

กองทัพที่มีแม่ทัพใหญ่ เช่น กษัตริย์ เป็นต้น
ควบคุม

นมัสการ

การไหว้

พระธาตุกะเนาะเตา บางฉบับเรียกกะเหมาะเตาแต่ที่ถูกต้องคือ
กะเนาะเตา

หน้า ๗

ปัจจุบันโรค

โรคร้ายที่เกิดขึ้นในทันทีทันใด

พิราลัย

ตาย (ใช้สำหรับเจ้าประเทศราชและสมเด็จพระยา-
เจ้าพระยา)ต่างหูทองคำ
นั่งเมืองบางฉบับว่าตั้งทองคำแต่ที่ถูกต้องต่างหูทองคำ
ครองเมือง

ช่างฝีมือรู้จัก

แกะ ปั้น เขียน

และสลักกลึง

แกะ แปลว่า สลัก แกะออก

ปั้น แปลว่า เอาของอ่อนเช่นขี้ผึ้ง ดินเหนียว
ทำให้เป็นรูปขึ้นเขียน แปลว่า วาด ขีดให้เป็นตัวหนังสือ
หรือเลข ขีดให้เป็นเส้นหรือรูปต่างๆสลัก แปลว่า ทำให้เป็นลวดลายหรือเป็นร่อง
โดยวิธีใช้สิ่วเจาะ

กลึง แปลว่า ทำให้กลมด้วยเครื่องมือ

หน้า ๘

พระธรรมเทศนา
เรื่องพระยา
สุตตโสสม กับ
พระยาไปริสาท
มหาดเล็ก

เรื่องชาดกกกล่าวว่าพระยาไปริสาท ชอบกิน
เนื้อมนุษย์ พระยาสุตตโสสม ซึ่งเป็นพระ
โพธิสัตว์ได้ไปแสดงธรรมเทศนาให้ฟัง จน
พระยาไปริสาทเลิกกินเนื้อมนุษย์
ข้าราชการในพระราชสำนัก มีหน้าที่รับใช้
พระเจ้าแผ่นดิน

พระแสง
อุปมา
ช้างเถื่อน
จำลอง
อาละวาด
ศฤงคาร
บริวาร
เป็นตาเป็นใจ
ประเจียด

อาวุธ ศัสตรา เครื่องมีคม
การอ้างเอามาเปรียบเทียบ
ช้างป่า
ที่นั่งบนหลังช้าง
ทำเกะกะระราน พาลหาเรื่องรังควาน
สิ่งให้เกิดความรัก
ผู้แวดล้อม ผู้รับใช้ หรือ ผู้ห้อมล้อมติดตาม
ช่วยดูแล ช่วยคิดการ
ผ้าลงเลขยันต์ ถือกันว่าเป็นเครื่องป้องกัน
อันตรายได้ ใช้เป็นผ้าผูกคอหรือผูกต้นแขน

หน้า ๙

ทรงพระพิโรธ
พะเนินเหล็ก
ขนดหาง

โกรธ
ก้อนใหญ่
โคนหางงู

พระยานาคราช
จงจำ

พญางู
ไต่ตรวนหรือเครื่องพันธนาการขังไว้ในคุก
ในตาราง

หน้า ๑๐

ชานพระนคร

แดนเมือง

พะวา

ต้นไม้ชนิดหนึ่งเนื้อเหนียว

ทวน

อาวุธอย่างหนึ่งคล้ายหอก มีพู่

พู่จามรี

พู่ แปลว่าปุยขนสัตว์หรือไหม เป็นต้น ที่
รวมเข้าเป็นกลุ่มกลมใช้เป็นเครื่องประดับ
จามรี (จามจรี จมร) ชื่อเนื้อทรายมีขน
ละเอียด หางยาวเป็นพู่เป็นสัตว์บดเอื้อง
อยู่ในจำพวกแกะ ชื่อต้นไม้ซึ่งมีเกสร ดอก
เป็นฝอยคล้ายขนจามจรี

เถา

ต้นไม้จำพวกอ้อ ดอกสีขาวมอมๆ

แขน

หญาขนาดสูงบางชนิดในสกุลพงและอ้อย
มักขึ้นเป็นพวงตามชายแม่น้ำและที่ต่ำ
น้ำท่วมได้

ผงคลี

ฝู้นละเอียด ละออง

ตรลบ

หกหลังมา กลับย้อนหลัง ฟุ้ง

หน้า ๑๑

ไกรสร

สิงโต

ราชสีห์ พญาสิงโต เรียกสิงโตสามัญที่เขียนรูปอย่าง
แบบไทย สัตว์ในนิยายถือว่ามีความดุร้าย
และมีกำลังมาก

หักไฟหัวลม รับผิดชอบก่อนที่ลมจะพัดให้ไฟไหม้มากขึ้น
คือรับผิดชอบต่อห้วงวิชาศึกก่อนที่ทหารฝ่ายตนจะ
ท้อถอย

น้ำเขี้ยวลองขวางเรือ น้ำกำลังไหลแรงแต่ก็จะพ่ายเรือข้ามไป คือ
ถึงแม้ทราบว่าห้วงวิชาศึกมีกำลังมากก็จะลอง
โจมตีดู

บัญชาการ	}	สั่งการงานแทนพระเจ้าแผ่นดิน
ต่างพระเนตร		
พระกรรณ		

หน้า ๑๒

เช่น	สังเวท เอาอาหารให้ผีกิน
ปนละวน	ปน แปลว่า คละกัน ประสมกัน
	ละวน แปลว่า ก้อง อื้ออึง สับสน

หน้า ๑๓

ประดัง	คับคั่ง ยัดเยียดกันเข้าไป
ตะลุมบอน	รบถึงตัว ประจัญบานกันด้วยอาวุธสั้น
ปราชัย	ความพ่ายแพ้

หน้า ๑๔

ข้าพระพุทธเจ้า

ข้าพเจ้า (คำกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินหรือ
เจ้านายชั้นสูง)

บำเหน็จ

รางวัล ค่าเหนื่อย ค่าความชอบเป็นพิเศษ

รางวัล

สิ่งของที่ให้ด้วยความชอบ

หน้า ๑๕

พง

ชื่อต้นหญ้าชนิดหนึ่งใบและต้นคล้ายอ้อแซม

หน้า ๑๖

สุกหนึ่

ผ้าสำหรับปูอาสนะหรือที่นอน มีลายปัก
ตามขอบ

ยี่ภู่

ที่นอน พูก

พระองค์ทรง

พระพิโรธ...

...เอามั่งสะ

งได้

ไม่ควรฆ่าทหารที่ไปรบแพ้อีกกลับมาควรให้โอกาส
เขาได้ทำการแก้ตัวอาจได้ชัยชนะ

หน้า ๑๗

ฤกษ์

คราวหรือเวลาซึ่งเหมาะเป็นชัยมงคล

ศิลปศาสตร์

ตำราว่าด้วยวิชาความรู้ มี ๑๘ ประการ เช่น
ตำราการคำนวณ ตำรายิงธนู ฯลฯ

ดาบ	มียาวชนิดหนึ่งใช้ในการสู้รบ
จ้าว	คัสตรารูปคล้ายดาบ มีด้ามยาว
ดั่ง	เครื่องถือสำหรับป้องกันอาวุธรูปเป็นกาบ กล้วย
โล่	เครื่องถือสำหรับป้องกันอาวุธรูปกลม
เขน	เครื่องถือสำหรับป้องกันอาวุธรูปสี่เหลี่ยม ผืนผ้า
หอกซัด	หอกด้ามสั้นสำหรับใช้พุ่งหรือซัดไป
แหลน	เหล็กกลมยาวปลายแหลมสำหรับใช้แทง
หลาว	ไม้ที่เสียมแหลมเป็นอาวุธสำหรับแทง
เกาทัณฑ์	ธนู
หน้าไม้	เครื่องยิงสัตว์ชนิดหนึ่งที่มีคันทำเป็นราง ยิงด้วยลูกธนู

หน้า ๑๘

ราบเป็นหน้ากลอง	ปราบให้ราบคาบไม่ให้มีกำลังเหลือไว้ต่อต้าน ได้
มังคละเทวี	อัครมเหสีพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ภายหลังถูก ถอดจากตำแหน่ง เพราะพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง สงสัยว่าพระนางผูกพันกับฉางกายฉันทูสาว ในคราวที่ฉางกายช่วยพาพระนางออกจาก ป่าสู่เมืองอังวะ
พระอัครมเหสี	พระมเหสีเอกของพระเจ้าแผ่นดิน

พยุห	กระบวน หมู่ กองทัพ
มหาพิชัยฤกษ์	พิชัยแปลว่าความชนะ แปลเอาความว่า ได้เวลาอันเหมาะที่ได้ชัยชนะใหญ่
คชาธาร	ช้างทรง ช้างพระที่นั่ง
คชาภรณ์	เครื่องประดับช้าง
พิจิตร	ต่าง ๆ หลายหลาก งาม น่าดู
ช้างโคดแล่น	มีหน้าที่ขับไล่
โจมทัพ	ช้างโจมทัพมีหน้าที่เข้าโจมตี
ดั่งกัน	ช้างดั่งกันมีหน้าที่ล้อมป้องกันภายนอก
สารคำค่าย	ช้างคำค่าย มีหน้าที่คำจุนรักษาค่าย
แทรกแซง	ช้างแทรก ช้างแซง มีหน้าที่สอดแทรกคอย ระวังช่วยเหลือ
ล้อมวัง	ช้างล้อมวัง มีหน้าที่คำจุนรักษาค่ายเหมือน ช้างคำค่าย
พังคา	ช้างพังคา มีหน้าที่ทำลายค่าย
มโหฬาร	มโหฬาร ยิ่งใหญ่ กว้างใหญ่
โยธาหาญ	พลรบ ทหาร
กันกง	ล้อมวง กันรอบ

หน้า ๑๘

พระธรณี

กะแมช้างตั้ง

ทองอุ

แผ่นดิน

ชื่อตำบล

ชื่อเมืองอยู่เหนือเมืองหงสาวดี

หน้า ๒๐

สอดแนม

ถ้าแก้ว

พยัคฆ์

อำนาจตะบะเดชะ

ลอบเข้าไปสืบความลับ

ที่อยู่อันประเสริฐของพญาราชสีห์

เสือโคร่ง

ตะบะ แปลว่า พิธีข่มกิเลสโดยทรมานตัว

เดชะ แปลว่า อำนาจ อำนาจตะบะเดชะ

แปลเอาความว่า อำนาจ

เตรียม

ชื่อตำบล

ปลงทัพ

ปลง แปลว่า เอาลง ปลงทัพ แปลว่า หยุด

เดินทัพ

หน้า ๒๑

เกราะ

เครื่องหุ้มสำหรับป้องกันอันตราย

เงียด

ชื่อแม่น้ำ

ตระหนักรู้

แน่ ชัดแจ้ง

หน้า ๒๓

ข้างสารชนกัน...

...ละเอียดยไป

}

พระมหากษัตริย์ทำสงครามกันผู้น้อยก็ได้รับ

อันตรายและเสียหายยับเยินไปด้วย

(๕๕)

ปั้นเกล้าฯ

ชื่อแม่น้ำซึ่งมีลักษณะพิเศษ คือแห้งอยู่
หกเจ็ดวันน้ำทะเลขึ้นวันหนึ่งเวลาน้ำขึ้น
พายุและคลื่นแรงมากอาจพาให้เรือแพซังม้า
ผู้คนจมน้ำตายได้และน้ำเต็มฝั่งอยู่ไม่นาน
ก็แห้งลงอีก สมิงพ่อเพชรจึงล่อให้พม่า
ลงรบในแม่น้ำนี้ พม่าไม่รู้ทันก็เสียชีวิตลง
เป็นอันมาก

อัชฌาสัย

นิสัยใจคอ ความประสงค์ ความนิยม

สนม

เจ้าจอม

กำนัล

ของที่ให้กับด้วยความนับถือ นางพนักงาน
ผู้รับใช้

หน้า ๒๔

ยุทธนาการ

อาการรบกัน

หน้า ๒๕

ไทยกาหลง

ชื่อไทยพวกหนึ่ง

ไทยเมหยัง

ชื่อไทยพวกหนึ่ง

ไทยน้อย

ไทยที่อยู่ในประเทศไทยบัดนี้

หน้า ๒๖

ประดิษฐ์

ตั้งขึ้น จัดทำขึ้น คิดทำขึ้น สร้างขึ้น แต่งขึ้น

สัญญาณ

เครื่องหมาย

หน้า ๒๘

ประจัน	ประกาศความชั่ว
บวง	บูชา
สรวง	ฟ้า สวรรค์ เทวดา บน เช่น บูชา
ประโคน	โหม ทำเพลงดนตรีให้ครึกครื้นกระทั่ง แดรสังข์หรือมโหระทึก
เทพารักษ์	เทวดาผู้พิทักษ์รักษา
พลีกรรม	การบูชา พิธีบูชา
มนต์	คำศักดิ์สิทธิ์ คำสำหรับสวด คำสำหรับ เสกเป่า
คาถา	เวทมนตร์ที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์

หน้า ๒๙

เอิกเกริก	อ้ออึ้งใหญ่ ครึกครื้น สนุกสนาน
เลียบ	ไปตามริม ไปตามขอบ

หน้า ๓๐

จะเร่ง	เข้าใจว่าเป็นชื่อตำแหน่งข้าราชการ ตำแหน่งหนึ่ง
สรรเสริญ	พุดยกย่อง ชมเชย
กองยี่	ชื่อตำบล

(๕๗)

เรือใหญ่
กว่าทะเล...
...ก็ขัดขวาง

}

พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องยกทัพใหญ่จนเกินที่จะ
บำรุงให้กองทัพเข้มแข็งได้ จึงยากที่จะได้
ชัยชนะ

หน้า ๓๑

หาบ

เอาของห้อยปลายคานสองข้างแล้วแบก
กลางคานพาไป

คอน

ใช้ปลายไม้ข้างหนึ่งคานสิ่งของไว้

พัง

ข้างตัวเมีย

พลาย

ข้างตัวผู้

ปูน (บำเหน็จ)

ให้ (รางวัล)

หน้า ๓๒

วสันตฤดู

ฤดูใบไม้ผลิ (ราวเดือนมีนาคม ถึง พฤษภาคม)

หน้า ๓๓

หมากรุก

การเล่นชนิดหนึ่ง เดินบนกระดานสี่เหลี่ยม
มี ๖๔ ตา

หน้า ๓๕

เพลง (อาวุธ)

กระบวนวิธีรำดาบ รำทวน

หน้า ๓๖

กำปั่น

เรือเดินทะเลแบบของชาวตะวันตก

จังกอบ	ภาชีอากรของเทศบาล ภาชีผ่านด้าน ภาชีปากเรือ
ส่วย	ของที่เรียกเก็บจากพื้นเมือง ส่งเป็น ภาคหลวงตามวิธีเรียกเก็บภาชีอากรใน สมัยโบราณ
อากร	ค่าธรรมเนียมที่รัฐบาลเรียกเก็บจากสิ่ง เกิดจากธรรมชาติหรือสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อการค้า
นายช่าง โคตร	ตำแหน่งทางราชการ เช่น นายม้านัน วงศ์ สกุล เผ่าพันธุ์ เหง้า
หน้า ๓๗	
อาศิริพิษ ประทม	ผู้มีพิษในเขี้ยว คืองู บรรทม นอน
หน้า ๓๘	
พิทักษ์	ดูแลคุ้มครอง
สุจริต	ประพฤติชอบตามครองธรรม
โทมัส	ความเสียใจ ความเป็นทุกข์ใจ
ประทุษจิต	จิตร้าย จิตโกรธ
หน้า ๓๙	
โสมนัส	ความสุขใจ ความปลาบปลื้ม ความเบิกบาน
สิริโสภาค	งามดี

พานพระศรี

ปฏิพัทธ์

ชะรอย

เส่นหา

สันดาน

เพชฌฆาต

พานหมาก

เนื่องกัน ผูกพัน รักใคร่

เห็นจะ ทีจะ น่าจะ บางที

ความรัก

อุปนิสัยที่มีมาแต่กำเนิด

เจ้าหน้าที่ประหารชีวิตนักโทษที่ต้องโทษ
ถึงตาย

หน้า ๔๐

สังเวช

ประมาท

สวามิภักดิ์

ความสลด

มัวเมา เลินเล่อ เผลอ ลืมสติ

ยอมตนหรือมอบตนอยู่ใต้อำนาจ

หน้า ๔๑

สังขยา

งอนโต

เรือขนาน

หน้าฉนวน

คำหนักน้ำ

ตำราพิชัยสงคราม

ชื่อทหารของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง

ชื่อดำบล

ชื่อเรือชนิดหนึ่ง

หน้าทำนน้ำซึ่งเป็นที่ขึ้นและลงเรือของ
พระเจ้าแผ่นดิน

ตำราว่าด้วยกลยุทธ์ ตำราว่าด้วยวิธีการ
เอาชนะในสงคราม

หน้า ๔๒

สิริสวัสดิ์พัฒน-
มงคล

สิริ แปลว่า ศรี มิ่ง สง่า แสงความสุขไส
ความสว่าง ความงาม ความดี ความน่ารัก
ความเจริญ ความร่ำรวย ลาก ความสำเร็จ
มงคล ความเป็นใหญ่
สวัสดิ์ แปลว่า ความดี ความงาม ความ
เจริญรุ่งเรือง
พัฒน แปลว่า ความเจริญ
มงคล แปลว่า สิ่งที่น่ามาซึ่งความสุขความ
เจริญ

อุตะละ

พระราชอาชญา
ห้าม

แย้มพระสรวล

นางสนมคนโปรดของพระเจ้าราชาธิราช
โทษที่ได้รับจากพระเจ้าแผ่นดิน
หญิงที่เป็นเมียเจ้านายใช้นางห้ามถ้ามี
ศักดิ์เป็นหม่อมเรียกว่าหม่อมห้าม
ยิ้ม

หน้า ๔๓

ศุภนิมิต
เรือฉลากบาง

นิมิตดี ลางดี
เรือรบชนิดหนึ่งของสมัยก่อน

หน้า ๔๔

เป็นบรรทัดแก่
ข้าทหาร

เป็นตัวอย่างแก่ทหาร

วัตร

กิจพึงกระทำ หน้าที่ ธรรมเนียม ความ
ประพฤติ การปฏิบัติ

เสวกามาตย์

เสวกและอำมาตย์ เสวก แปลว่า ข้าราชการ
ในราชสำนัก

บัณฑิต

อำมาตย์ แปลว่า ข้าราชการ ข้าเฝ้าที่ปรึกษา
ผู้มีปัญญา นักปราชญ์

ศีล

ข้อปฏิบัติที่กำหนดทางปฏิบัติกายและวาจา
ทางศาสนา

สัตย์

คำสัญญา คำมั่น คำสาบาน

โอ

อวด

ท้องฉนวน

ทางเดินสำหรับฝ่ายในซึ่งกันด้วยผ้าหรือม่าน
เป็นต้น

หน้า ๔๕

อินทรี

ร่างกาย กำลังกาย ความรู้สึก ประสาท
หน้าที่

ทะนง

ถือดี

อาสน์

ที่นั่ง

พระภูษาชุบสรง

ผ้าผัดอาบน้ำ

เลียบเลียม	ทาบทาม
เหลาะแหละ	เหลวไหล เลอะเทอะ ไม่แน่นอน
บาทมูลิกากร	หมู่คนที่อยู่แทบบาทมูล คือข้าราชการใน พระองค์
กลีจิต	คิดร้าย
เฉลย	แก้ความ พุดแก้ พุดตอบ ตอบคำ ทักท้วง
บุรพการี	(บุพการี) ผู้ที่ทำอุปการะมาก่อนได้แก่ บิดา มารดา เป็นต้น

หน้า ๔๖

ประณม	ทูลแรก เบื้องต้น
ภริมย์	อภริมย์ รื่นเรายัง ดีใจยิ่ง ยินดียิ่ง
สกล	ทั่ว ทั้งหมด
ชมพูทวิป	ชื่อประเทศอินเดีย
นิจ	เที่ยง ยั่งยืน เสมอ
แร้ว	เครื่องสำหรับดักสัตว์ชนิดหนึ่ง มีปวงติดกับ ปลายไม้เอาโคนปักไว้ที่ดิน
โอวาท	คำแนะนำ คำตักเตือน คำสั่งสอน
มูล	โคน ราก แก้ว ต้น ที่ตั้ง เดิม
วิสัย	ขอบ เขต แดน ลักษณะที่เป็นอยู่
โลกีย	เกี่ยวกับโลก ธรรมดาโลก

หน้า ๔๗
โชนน้ำมัน

ทาน้ำมัน

หน้า ๔๘
ขอขมา

ขอโทษ

หน้า ๔๙
ประจัญ
กระดิ่ง

สู้รบ ต่อสู้ ด้านทาน
กระดิ่งสำหรับแขวน โดยมากแขวนที่คอวัว
และชายคาโบสถ์

หลุด
กิจจานุกิจ

ของกลมยาวที่มีรูตลอด
การงานทั่วไป

หน้า ๕๑
อาลักษณ์

ผู้ทำหน้าที่ทางหนังสือในราชสำนัก

หน้า ๕๖
ธำมรงค์
ทำขวัญ
วรรษฤดู
มาตรว่า

แหวน
ชดใช้
ฤดูฝน
สักว่า ถึงว่า

สมณชีพราหมณ์

พระภิกษุและผู้บวช ผู้รักษาศีลทั่วไป

หน้า ๕๗

ผ้าแดงโมรี

ผ้าขาวกาสา

เมียง

ไพร่

รามัญ

พินาศ

พิเคราะห์

บรมจักรพัทธราชจักรจักรพรรดิ พระราชาธิราช

สัตพิชรัตน์

ไอศุริยสมบัติ

ทวีปทั้งสี่

ผ้าชนิดหนึ่ง

ผ้าชนิดหนึ่ง (ทมิฬและมลายูว่าผ้าดิบผ้าหยาบ)

ชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่งใช้ใบอม เช่นเดียวกับ

การที่คนไทยรับประทานหมากและพลู

ชาวเมือง

มอญ

ความฉิบหาย

ไคร้ครวญ

แก้วต่าง ๆ เจ็ดประการ คือ ช้างแก้ว ม้าแก้ว
 ขุนพลแก้ว ขุนคลังแก้ว นางแก้ว จักรแก้ว
 (อาวุธ) และแก้วมณี

สมบัติแห่งพระราชาธิบดี

ในคัมภีร์ไตรภูมิกล่าวว่าทวีปมี ๔ คือ ๑. ชมพู
 ทวีป (ทวีปทางใต้) ๒. อมรโคยานทวีป
 (ทวีปทางตะวันตก) ๓. อุตตรกุรุทวีป (ทวีป
 ฝ่ายเหนือถือว่าเป็นแดนอันสุขสมบูรณ์)
 ๔. บพวิเทหทวีป (ทวีปทางตะวันออก)

หน้า ๕๘

กฤษณานุภาพ

กฤษณา + อานุภาพ ความยิ่งใหญ่ที่ทำแล้ว

พระยามัจจุราช	เจ้าแห่งความตาย
อนาคต	เวลาภายหลัง
วาณิช	พ่อค้า
กุศล	สิ่งที่ดี สิ่งที่ชอบ บุญ ฉลาด
สัตยานุสัตย์	คำสัญญา คำมั่น คำสาบาน
พระเชษฐาธิราช	พระ + เชษฐา + อธิราช เชษฐา แปลว่า พี่ อธิราช แปลว่า เจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่
วัฒนา	ความเจริญ ความมั่งคั่ง
สัมพันธ	การผูกพัน ความเกี่ยวดอง

หน้า ๕๕

สมณะ

เหมาะกับที่คาด ตรงกับที่คิดไว้

หน้า ๖๐

สมัคร

เข้าพวก เข้าด้วย เต็มใจ

สโมสร

รวมชุมนุมกัน

หน้า ๖๑

กริ่งใจ

นึกแคลงใจ

บุญญาธิการ

บุญ + อธิการ หมายถึง อำนาจแห่งบุญ

หน้า ๖๓

ข้างพลาย ประกายมาศ	}	ข้างของฝ่ายมอญ เป็นข้างฉลาดเข้าใจ ภาษามนุษย์ได้ดี เวลาตกมันดุและแข็งแรง มาก
-----------------------	---	---

พาน ทรมาน เครื่องสูง ปี่ กลองชนะ	พบปะ ปะทะ ะไป ข่ม ปราบ ฝึก ทำให้เสื่อมพยศ ของสำหรับประดับเกียรติยศ เช่น ฉัตร พัด โบก จามร กลด ชื่อเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งสำหรับเป่าให้เป็น เพลง กลองชนิดหนึ่ง
--	---

หน้า ๖๔

ควาญ	ผู้เลี้ยงและขี่ขับช้าง
------	------------------------

หน้า ๖๕

เอาพิมเสนแลกกับเกลือ เอาของมีค่ามากไปแลกกับของมีค่าน้อย

หน้า ๖๖

ขัดติยะ มานะ ฟ่อน	พระเจ้าแผ่นดิน ความพยายาม ความตั้งใจจริง การถือตัว มัด กำ
-------------------------	---

(๖๗)

ตะพุ่นหญ้าช้าง โทษอาญาหลวงสมัยโบราณ ตะพุ่น แปลว่า
พวกพลหลวงที่ถูกเกณฑ์ให้เกี่ยวหญ้าเลี้ยง
ช้าง

พลับพลา ที่ประทับชั่วคราวสำหรับรับรองพระเจ้า
แผ่นดิน

อลหม่าน ชุลมุน สับสน แดกดัน
แหล่ง ที่ตั้ง ที่วาง ที่อยู่
ภavana สำรวมใจตั้งความปรารถนา

หน้า ๖๗

พนักงาน เจ้าหน้าที่
จักกาย ตำแหน่งข้าราชการ

หน้า ๖๘

นักสนม หญิงคนใช้ในพระราชวัง
อหังการ การถือตัว ความเย่อหยิ่ง ความทะนงตัว
ความก้าวร้าวด้วยการถือตัว
ดำหนัก เรือนของเจ้านาย

หน้า ๖๙

เวรานุเวร ความพยาบาทกัน ความปองร้ายกัน บาป
วาสนา บุญหรือบาปที่ได้อบรมมา

หน้า ๗๐

จู่จู่

รู้เข้าไปตามทาง โดยปริยายหมายความว่า
ดูถูก

บิดพลิ้ว

พลิกแพลง ทำให้พลาดจากความจริง

หน้า ๗๑

เสพ

กิน ใช้อย่าง

โภชนาหาร

อาหาร การกิน

หน้า ๗๓

เสนา

กองทหาร กองทัพ หมู่ทหาร

ยุทธ์

สงคราม การรบพุ่ง

โยธา

พลรบ ทหาร

กิจกรรม

การแสดงละคร

ให้นักเรียนหัดแต่งบทละครพูดสั้นๆ ดำเนินความตามเรื่อง ราชาราชตองใดตองหนึ่งที่นักเรียนชอบและเห็นว่ามียุทธนาทน่าจับใจ หรือน่ายึดถือเป็นแบบอย่าง ในการแสดงละครให้นักเรียนแบ่งงานกันทำ เช่น ให้หมู่หนึ่งจัดเวที หมู่หนึ่งจัดหาเครื่องแต่งกาย หมู่หนึ่งออกบัตรเชิญครูและนักเรียนชั้นอื่นมาชมละคร และอีกหมู่หนึ่งทำหน้าที่เป็นผู้รับรองแขกที่มาชมละคร เป็นต้น

อภิปราย

ให้นักเรียนแบ่งเป็นหมู่

หมู่ที่ ๑ อภิปรายลักษณะนิสัยของบุคคลในเรื่อง เช่น พระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง สมิงนครอินท์ สมิงพ่อเพชร มังมหาราช เป็นต้น

หมู่ที่ ๒ อภิปรายว่า พม่ายกทัพคราวใดก็เป็นทัพใหญ่ ไร้ผลมากมาย แต่ก็แพ้มอญซึ่งใช้ร้พลน้อยกว่า เป็นเพราะเหตุไร

หมู่ที่ ๓ สมิงนครอินท์เอาศิระมังมหานรธาชน้ำผึ้งไปถวายพระเจ้าราชาธิราช ให้อภิปรายถึงหลักการทางวิทยาศาสตร์ว่าด้วยการนี้

หมู่ที่ ๔ ให้ช่วยกันอภิปรายบทบาทการกระทำของตัวละครในเรื่อง ตามแต่จะเห็นชอบ

วิจารณ์

จงวิจารณ์

๑. การที่พระเจ้าราชาธิราชให้ฆ่าทูตพม่าสิบสองคนเสีย
๒. การที่พระเจ้าฝรั่งมังฆ้องให้ฆ่าเจ้าเมืองไทยใหญ่ และขุนนางไทยใหญ่เสียทั้งสิ้น
๓. การที่ฉางกายรับนางมังคละเทวีไปจากป่าเป็นลำดับ ไปจนถึงฉางกายถูกฆ่าตาย
๔. การที่พระเจ้าราชาธิราชให้นางอุตะละซึ่งเป็นนางห้าม ชอบพระทัย นำพระศรีในพานทองเครื่องเสวยไป พระราชทานต่อมือสมิงนครอินท์
๕. สาเหตุที่มังศรีธาตูก่ประหารชีวิต
๖. ข้อความที่พระเจ้าราชาธิราชตรัสว่า “อำมาตย์ ทินมนิกรอดนี้เลิศมนุษย์มีปัญญาหลักแหลมลึกซึ้ง เปรียบประดู่เทวดามีจักขุเป็นทิพย์”

การศึกษาทางภาษา

๑. ครูให้นักเรียนช่วยกันเลือกย่อเรื่องเป็นตอนสั้นๆ
๒. ให้นักเรียนหาคติ ข้อคิด และสุภาษิตที่ได้จากเรื่องนี้ มาอธิบาย
๓. ให้หาสำนวนเปรียบเทียบ ความลึกซึ้งและสำนวนที่ เลิกใช้แล้ว
๔. ให้ช่วยกันหาว่าตอนใดมีความไพเราะ เป็นแบบอย่าง ของการเขียนที่ดี และนักเรียนก็ชอบ

การวิจัย

๑. หาแผนที่แสดงที่ตั้งเมืองที่กล่าวในเรื่องราชาธิราช ตอนศึกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง เช่น เมืองหงสาวดี ตะแคง พะสิม
๒. สืบค้นประวัติ ตำนาน ภาพถ่าย ภาพเขียนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราชาธิราช (เช่น คันทวารประวัติ ชาติมอญโดยสังเขป มอญได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับไทยอย่างไร ในสมัยใด สมัยที่พระเจ้าราชาธิราชกับพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ทำสงครามกันนั้น ประเทศไทยอยู่ในยุคใด มีสภาพเป็นอย่างไร เป็นต้น)
๓. ให้หารูปอาวุธ และการรบในสมัยโบราณ

การสนทนา

๑. พระเจ้าราชาธิราชโปรดให้สร้างหอพระไว้ที่ไหนเพื่ออะไร
๒. “ไทยใหญ่” คืออะไร
๓. การรบที่ป่าพะวา ทางกองทัพมอญมีเรื่องขัดใจกันอย่างไร
๔. ทำไมมังมหานรธาจึงเชื่อสมิงนครอินท์ ยอมรบด้วยอาวุธสั้นจนตัวต้องตาย
๕. “ศึกในใจ” ของสมิงนครอินท์คืออะไร
๖. เมื่อพม่าขอทำไมตรีกับมอญ มอญก็เตรียมจะลงฆ่าพม่าทั้งกองทัพ แล้วเหตุไรจึงทำการไม่สำเร็จ

๗. การที่จะทราบได้ว่าบุคคลในเรื่อง คนไหนดี หรือ
ไม่ดีอย่างไรนั้น สังเกตจากอะไร
๘. คำกล่าวที่ว่า “เรื่องราชาธิราชตอนแรกแผ่อาณาเขต
ด้วยอาวุธ ตอนท้ายแผ่อาณาเขตด้วยโวหาร” นี้มี
ข้อเท็จจริงเพียงไร
๙. บทบาทของบุคคลในเรื่องนี้แสดงคุณธรรมอะไรบ้าง
๑๐. อ่านหนังสือราชาธิราชแล้วได้รับประโยชน์อะไรบ้าง

ศึกษารัณฑ์พาดิฉัย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว นายวิชัย พยัคฆโส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๔๔

ราชาธิราช

ISBN 974-01-2489-5

9 789740 124894

ราคา 26.00 บาท

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์
พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
นายวิชัย พยัคฆโส ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา
๔๕๐๐๒๔๑

